

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SÂMIHA AYVERDİ'NİN ESERLERİNDE GELENEK

Hazırlayan

Adem PEKMEZCİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL

TOKAT – 2015

SÂMIHA AYVERDİ'NİN ESERLERİNDE GELENEK

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 22. /06... / ...2015

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Zekeriya Başkal

Z. Başkal

Üye : Yrd. Doç. Dr. Emel Hırcalıoğlu

E. Hırcalıoğlu

Üye : Doç. Dr. Alpay Dayıoğlu

A. Dayıoğlu

Üye : .....

.....

Üye : .....

.....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19. /06... /2015 tarih ve 16.17 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü

M. Mustafa Çolak
Mühür
İmza

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(22/06/2015)

Adem PEKMEZCİ

ÖZET

Sâmiha Ayverdi, yazdığı eserlerle Türk edebiyatıyla birlikte Türk kültür tarihine de büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Ayverdi'nin, eserlerinde üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri de toplum hayatına yön veren geleneklerdir. Bu çalışma, Ayverdi'nin geleneklere bakışını, eserlerinden hareketle incelemek amacıyla yapılmıştır.

Geçmiş dönemde kanunlar kadar etkiye sahip ancak günümüzde unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş çoğu gelenek ve bu geleneklerin yaşandığı dönemde toplum üzerindeki tesiri hakkında bu geleneklerin yaşandığı dönemin canlı şahidi olan Ayverdi'nin eserleri vasıtasıyla bilgi vermek, böylelikle kaybetmememiz gerektiği halde elimizden bir bir çıkan kültürel değerlerimizle özellikle yeni nesli buluşturmak ve geleceğin teşekkülünde sadece Batı düşüncesinden değil, geçmiş değerlerden de yararlanılması gerektiği fikri üzerinde durmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Tezin giriş bölümünde çalışmamıza yön veren kaynaklar ve neden bu kaynakların seçildiği, çalışmayı oluşturmak için kullandığımız metotlar, Ayverdi ile ilgili yapılan çalışmaların neler olduğu bilgisini verdik ve neden böyle bir çalışma yaptığımızı belirttik. Daha sonra Ayverdi, hakkında bilgi verdik ve gelenek modernizm tartışmasını ele aldık.

Çalışmamızın genelini oluşturan bölümde ise; Ayverdi'nin eserlerinde bahsettiği gelenekleri, oluştuğu ortam ve tesir sahasını dikkate alarak mahalle gelenekleri, eğitim, ulaşım, hoşgörü, yardımlaşma, mimari, misafir ağırlama, ramazan ve bayram gelenekleri, ticaret ve eğlence hayatına dair gelenekler olmak üzere on bölüme ayırdık ve bu bölümlerle ilgili olduğunu düşündüğümüz gelenekleri alt başlık olarak bu bölümlerin içerisinde ele aldık.

Böylelikle bu bölümlerde hem pek çok gelenek hakkında bilgi verdik hem de Ayverdi'nin geleneklere bakışını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca geleneklerin toplum hayatına

tesiri, gelenekleri kaybediş sebeplerimiz ve kaybettiğimiz değerlerin bizde oluşturduğu olumsuzluklar üzerinde durduk.

Tezimizin Sonuç kısmında ise çalışmamızı kısaca özetleyerek, bu çalışma neticesinde ulaştığımız bulguları belirttik ve bu bulguların günümüze ve literatüre olan katkılarını ifade etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sâmiha Ayverdi, gelenek, modernizm.

ABSTRACT

Sâmiha Ayverdi did not only made great contributions to Turkish Literature by producing literary works but she also contributed to cultural history of Turkey.

One of the issues that Ayverdi put great stress on her publishing works was tradition which shapes community life. This study aims at investigating Ayverdi's outlook on traditions through examining her works.

Traditions were as much effective as laws in the past but today many of them were neglected or began to be forgotten. This study gives detailed information about the effects of the traditions on the society through the works of Ayverdi who lived in the times that many traditions were in use. Thus, the study aims at introducing these cultural values which we lost to new generations. The other aim of the study is to stress the thought that western culture and western values should not be only factor to shape the future but the values of our past should also be used.

In the introduction chapter of the thesis, the resources which were used in the study and the reasons to choose them were given. In addition, the methods which were used in the study, the other studies about Ayverdi and the reasons to study on this subject were presented. Later, a general information about Ayverdi and her life were given. Lastly in this chapter, debates on tradition and modernity were discussed.

In the second chapter, we grouped the traditions which Ayverdi mentioned in her works under 10 categories by taking account of the environment they emerged and their influence area. These categories are neighbourhood traditions, education, transportation, tolerance, helping each other, architecture, entertaining guests, traditions related to the month of ramadan and religious festivals and traditions related to business and entertainment life. Then, the traditions in Ayverdi's works were put into these categories.

In this study, we gave information about lots of traditions and we examined Ayverdi's perceptions of these traditions. In addition, we discussed the effects of these traditions on community life, the reasons of losing these traditions and the negative effects of these forgotten values on our society.

In the conclusion chapter of the thesis, a brief summary of the study was given and the findings of the study were presented. Lastly, the contributions of the findings to the existing literature were explained.

Key Words: Sâmiha Ayverdi, tradition, modernism.

ÖN SÖZ

1905-1993 yılları arasında yaşayan Sâmiha Ayverdi, yazdığı eserlerle Türk edebiyatı ve Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ayverdi, toplumları dışarıdan gelebilecek her türlü saldırıya karşı koruyan zırh olarak gördüğü geleneklerle ilgili birçok eser yazmış. Böylelikle hem geleneklerin unutulmamasını sağlamış hem de bizi geçmişte yaşanmış pek çok güzellikten haberdar etmiştir.

Çalışmamız bu güzellikler üzerine temellenmiş Ayverdi'nin eserlerinde bahsettiği gelenekler tespit edilmiş bu şekilde hem çalışmamızda bahsettiğimiz gelenekler günümüze taşınmış hem de geleneklerin günümüz ve gelecek adına neden önemli olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmış ve sonuç olarak ortaya böyle bir çalışma çıkmıştır.

Ortaya çıkan bu çalışmada, desteğini eksik etmeyen, sabırla ve objektif değerlendirmeleriyle bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL'a ve ders döneminde verdiği ufuk açıcı bilgilerden dolayı değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Osman YILDIZ'a teşekkür ediyorum.

Son olarak, sabırla bu çalışmayı tamamlamamı bekleyen ve zaman zaman çalışmamda bana yardımcı olan eşime, oğlum Fetihan'a ve çalışmamı tamamlamam için beni yüreklendiren arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

s.	Sayfa
a.y	Aynı yerde
a.g.e	Adı geçen eser
çev.	Çeviren
c.	Cilt

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
1.GİRİŞ.....	1
2. SÂMİHA AYVERDİ.....	5
3. MODERNLEŞME KURAMI ÇERÇEVESİNDE SAMİHA AYVERDİ’NİN ESERLERİNDE GELENEĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ	7
3.1 Modernleşme Kuramı	7
3.2 Modernleşme Kuramına Dönük Eleştiriler	9
3.3 Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Geleneğin Değerlendirilmesi	12
4. SÂMİHA AYVERDİ’NİN ESERLERİNDE YER ALAN GELENEKLER....	18
4.1 Mahalle Geleneği.....	18
4.1.1 Mahalle İdare Heyeti ve Mahalle Delikanlıları	22
4.1.1.1 Muhtar	22
4.1.1.2 Bekçi	22
4.1.1.3 İmam	25
4.1.1.4 İstanbul delikanlısı - külhanbeyi – kopuk	26
4.1.2 Yardımlaşma geleneği	26
4.1.3 Mahallenin gezici esnafları	32
4.1.3.1 Sırık hamalları..	33
4.1.3.2 Sakalar	33
4.1.3.3 Diğer gezici esnaflar	34
4.1.4 Tulumbacılık	38
4.1.5 Konaklarda çalışanlar	40
4.1.5.1 Mürebbiye ve dadılar	41
4.1.5.2 Cariyeler	43

4.1.5.3 Kalfalar ve odalıklar	45
4.1.6 Mahallede yer alan kahvehane ve çayhaneler	47
4.1.7 Mahalle kültürünün yok olması	50
4.2 Aile Gelenekleri	52
4.2.1 Ailede bireye kazandırılan değerler	56
4.2.1.1 Ailede ihtiyarın yeri	56
4.2.1.2 Hayvan sevgisi	59
4.2.1.3 Ağaç sevgisi	61
4.3 Eğitim Gelenekleri	63
4.3.1 Eğitim anlayışı ve eğitim verilen yerler	64
4.3.2. Hocaya verilen değer	67
4.3.3 Geleneksel eğitim sorunları ve çareleri	69
4.4. Eğlence Hayatı ile İlgili Gelenekler	73
4.4.1. Geleneksel seyirlik oyunlar	73
4.4.1.1. Hacivat ile karagöz	73
4.4.1.2. Meddahlık	75
4.4.1.3. Orta oyunu	77
4.4.2. Düğün gelenekleri	78
4.4.2.1. Saray düğünleri	79
4.4.2.2. Köy düğünleri	84
4.4.2.3. Sünnet düğünü... ..	88
4.4.3. Gece hayatı eğlenceleri	90
4.4.3.1. Meyhanede eğlenceye hazırlık	91
4.4.3.2. Ayaklı meyhaneler	94
4.4.3.3. Ramazanda içki içmeme	94
4.4.3.4. Esrar içenler	95
4.5. Mimari ile İlgili Gelenekler	97
4.5.1. Mimari yapılar: çeşmeler, sebiller, şadırvanlar	99
4.5.2. Bahçe mimarisi	100
4.5.3. Ev ve konak mimarisi	102
4.5.4. Kaybolan mimari geleneklerimiz	106
4.6. Ulaşım Gelenekleri	109
4.6.1. Kara taşıtları	109
4.6.2. Deniz taşıtları	110

4.6.2.1. Pazar kayıkları	111
4.6.2.2 Piyadeler	112
4.6.2.3. Saltanat kayıkları	113
4.7.Ticaret Gelenekleri	115
4.7.1. Ahilik teşkilatı	115
4.7.2 Esnaf loncaları	117
4.7.3. Usta çırak ilişkileri	121
4.7.4. Peştemal kuşanma	123
4.7.5. Esnaf teferrüçleri	124
4.8. Ramazan ve Bayram Gelenekleri	126
4.8.1. Ramazan gelenekleri	126
4.8.1.1 Ramazan hazırlıkları	127
4.8.1.2. Ramazanın ilan edilmesi ve ramazan iftarları... ..	129
4.8.1.3. Mahya seyretme	132
4.8.1.4. Ramazan ve sahur	133
4.8.1.5. Ramazan davulcusu	134
4.8.2 Bayram gelenekleri.	135
4.8.2.1. Bayram hazırlıkları	136
4.8.2.2. Bayram günü	137
4.8.2.3. Çocuk ve bayram	138
4.9. Hoşgörü Geleneği	142
4.10. Misafir Ağırılama Gelenekleri	149
4.10.1. Konaklarda misafir ağırılama	152
4.10.2. Kahve ikramı ve çubuk içme	155
4.10.3. Sofra adabı	159
5. SONUÇ	163
KAYNAKLAR	171
ÖZGEÇMİŞ	174

1. GİRİŞ

“Kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgiler, töreler, davranışlar.”¹ olarak tanımlanan ve kültürel değerlerden biri olarak kabul edilen gelenekler, özellikle geçmişte toplum hayatının her alanına tesir etmiş; toplum ve insan ilişkilerini düzenlemiştir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren modernleşme düşüncesinin dünyayı saran tesiri ile birlikte geleneklerin toplum üzerindeki etkileri azaltılmış ve gelenekler, toplum hayatından tasfiye edilmeye çalışılmıştır.

Geleceği oluşturmada aydınlanma düşüncesinden yararlanan ve “aklı” her şeyden üstün tutan modernlik, “Batı Avrupa’da filizlenmeye başlayan ve esas görünümüne Kuzey Amerika’da rastlanılan ve o zamandan bu yana Batı dışı dünyaya yayılan ya da dayatılan bir toplum biçimine karşılık gelmektedir.”²

Batı eksenli modernleşme düşüncesi, dünya ülkelerini modern ve modern olmayan ülkeler olarak ikiye ayırıp tüm dünyada modernliğin önünde engel olarak gördüğü geleneksel değerleri tasfiye etmeye başlamış. Özellikle Tanzimat’la birlikte bu Batı tesiri bizi de etkilemiş; mimari, sosyal hayat, sanat, eğitim gibi pek çok alanda Batı modelli adımlarla yenilikler yapılmış bu süreçte, gelenekler geleceği oluşturmada ayakbağı olarak görülmüş ve dışlanmış. Buna bağlı olarak gelenekler geçmişe ait değer olarak görülmüş yukarıda da bahsettiğimiz üzere pek çok alandan tasfiye edilmiş, tarihin tozlu raflarında unutulmaya terk edilmiştir.

Nitekim günümüzde toplumumuzun geçmişe ait değerlerden hızla kopması, özellikle yeni neslin, milli ve kültürel değerlerin dışlandığı bir dünyaya gözlerini açması ve geçmişte yaşanmış birçok güzellikten mahrum olarak yetişmesi yukarıda bahsettiğimiz durumun günümüze etkileridir.

¹ TDK Sözlüğü, c.1, s.534, Ankara, Türk Tarih Kurumu basımevi

² Ross Poole, Ahlak ve Modernlik, Çev., Mehmet Küçük, s.10, İstanbul, AyrıntıYayınları

İşte bu çalışmada tam da bu sorunlar üzerine eğilecek, gelenekleri tasfiye etmeye çalışan zihniyetin asıl niyetinin ne olduğunu ortaya koymaya çalışacak. Böylece, kaybettiğimiz gelenekler karşısında üzülen, bu gelenekleri bir sonraki nesle aktarmak isteyen hassas bir kadın kalbinin sesi olmaya çalışacağız.

Neden böyle bir çalışma yaptığımıza gelince, Ayverdi ve Ayverdi'nin eserleriyle ilgili çıkan kitapları ve yapılan çalışmaları irdelediğimizde yazar hakkında yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu tespit ettik. Yapılan araştırmalara gelince yazar hakkında yapılan çalışmalardan ilki, Kazım Yetiş'e³ aittir. Bu çalışmada Ayverdi'nin eserlerinde yer alan deyim ve atasözlerine yer verilmiştir. Ayrıca yine Yetiş'e⁴ ait Ayverdi'nin hayatı ve eserlerine dönük çalışma bulunmaktadır. Bir başka eser, Ayverdi'nin hatıralarını kuramsal bir çerçevede tahlil etmiş olan Zekeriya Başkal'a⁵ aittir. Ayverdi'nin romacılığını ise Emine Gözde Özgürel⁶ ele almıştır.

Ayverdi, hakkında doktora ve yüksek lisans tezleri de hazırlanmış bu tezlerde Ayverdi'nin hayatı ve eserleri, Ayverdi'nin eserlerinde Batı kültürünün değerlendirilişi, Ayverdi'nin eserlerinde dini ve manevi unsurlar, tasavvuf, köşk konak ve yalılar, Ayverdi'nin eserlerinde İstanbul'da gündelik hayat gibi konular ele alınmıştır.

Geçmişten tecrübe edilerek nesilden nesile aktarılan geleneklerin neler olduğu, bu geleneklerin günümüz insanı ve gelecek için ne anlam ifade ettiği ve Ayverdi'nin neden gelenekler üzerinde ısrarla durduğu gibi konuların yukarıdaki çalışmaların bazılarında kısmen yer alsa da kapsamlı bir şekilde ele alınmadığını tespit ettik. Bahsedilen eksikliği giderme ve Ayverdi'nin eserlerinde geleneklere yer veriş

³ Kazım Yetiş, Türkçenin Nakışları, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat

⁴ Kazım Yetiş, Sâmiha Ayverdi'nin Hayatı ve Eserleri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları

⁵ Zekeriya Başkal, Hatıraları Hayallerinden Güzel Hanımefendi Sâmiha Ayverdi, Tokat, Taşhan Kitap Yayınları

⁶ Emine Gözde Özgürel, Sâmiha Ayverdi'nin Romancılığı, Ankara, Akçağ Yayınları

sebeplerini yeni araştırmacılara ve yeni nesle tanıtma ve geleneklerin günümüz ve gelecek için neden önemli olduğuna vurgu yapma amacıyla bu çalışmaya başladık.

Neden böyle bir çalışma yapacağımızı bu şekilde belirttikten sonra şimdi de çalışmamızın planı hakkında bilgi verelim.

Çalışmamızı Ayverdi'nin edebi ve özel hayatına ait bilgiler içeren biyografiyle başlatacağız. Daha sonra geleneklerin günümüzde neden dışlandığını, bazı zümrelerin gelenekleri neden geçmişe ait ve günümüze hitap etmeyen değer olarak gördüklerini ve geleneklerin bir toplum için hangi önemli yönleri olduğunu daha iyi anlatabilmek için modernleşme kuramı çerçevesinde modernizm ve gelenek tartışmasına yer verecek, bu tartışmada Ayverdi'nin durduğu noktayı eserlerinden alıntılarla tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızın genelini ise Ayverdi'nin eserlerinde tespit ettiğimiz gelenekler oluşturacak. Bu bölümü oluşturmak için önce Ayverdi'nin geleneklerden bahsettiğini düşündüğümüz eserlerini okuyup okuduğumuz her kitaptan konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz gelenekle ilgili maddeleri tek tek fişleyeceğiz ve elde ettiğimiz gelenekleri olduğu ortam ve icra edildiği yer ve tesir sahasını da dikkate alarak anlamlı bir bütün haline getirmeye çalışacağız.

Böylelikle çalışmamızın amaçlarından biri olan geleneklerin tespiti çalışmasını yapmış olacağız.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu çalışmanın amaçlarından birisi Ayverdi'nin eserlerinde geçen gelenekleri tespit etmek bu tespitleri yeni nesle aktarmak ve bu konuyla ilgilenecek araştırmacılara bilhassa halk edebiyatına kaynak sağlamaktır.

Yine çalışmamızda, Ayverdi öncülüğünde, geleneklerin birçoğunun yaşandığı ve çoğu geleneğin kanun ve ahlak kâidelerinden üstün tutulduğu geçmiş dönemle

günümüzü kıyaslayacak geleneklerin günümüz insanı ve gelecek için neden önemli olduğunu belirtecek ve milli kültür ögesi olan geleneklerin yok olmasının milletlerde yol açacağı olumsuzluklara değineceğiz.

Son olarak bu çalışmadaki amaçlarımızdan birisi de geçmişte toplumlara yön vermiş, toplumun hemen hemen her alanında yaşatılmış, insanların bir arada ve huzur içerisinde yaşamasını temin etmiş ve her şeyden önce tecrübe edilmiş olan birçok geleneğin günümüzde gerek toplum gerekse fert olarak yaşadığımız sorunlara çare olabileceği düşüncesidir.

2. SÂMİHA AYVERDİ

Son devir kültür ve edebiyatımızın temel isimlerinden olan Sâmiha Ayverdi, 25 Kasım 1905 Ramazanının Kadir Gecesi'nde, Şehzâdebaşı semtinde doğdu.

İstanbul'un en güzide ailelerinden birine sahip olan Ayverdi'nin karakter gelişiminde büyük annesi Halet Hanımefendi'nin tesiri büyük olmuş, gerek anne annesi gerekse babasıyla gittiği eş dost ve akraba meclislerinde gördüklerini hafızasına nakşetmiş bunları eserlerine malzeme yapmıştır. Böylelikle Meşrutiyetten başlamak üzere Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar olan dönemi en ince çizgisine kadar eserlerine yansıtmıştır.

Otuz iki yaşında iken ilk romanı Aşk Budur (1938) yayımlanır. Daha sonra peş peşe diğer romanları basılmaya başlar. Hepsi de tasavvuf ve mânevi aşkla yüklü olan bu eserler kısa zamanda dikkatleri üzerine çeker. Zamanla yazdıklarında konu değişikliğine giderek fikrî, felsefi ve târihî eserlere ağırlık vermeye başlar.

Yazarın başlıca eserleri şunlardır: Aşk Budur, Batmayan Gün, Ateş Ağacı, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Son Menzil, Yolcu Nereye Gidiyorsun, Mesih Paşa İmamı (roman), Mabedde Bir Gece (hikaye), Yusufçuk, Hancı, Dile Gelen Taş (mensur şiir), İbrahim Efendi Konağı, Bir Dünyadan Bir Dünyaya, Hatıralarla Başbaşa, Rahmet Kapısı, Hey Gidi Günler Hey, Küplücedeki Köşk, Ah Tuna Vah Tuna, Ne İdik Ne Olduk, Bağ Bozumu, Ratibe, Ezeli Dostlar, İki Aşına (hatırat), Boğaziçinde Tarih, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Türkiye'nin Ermeni Meselesi, Türk – Rus Münasebetleri ve Muharebeleri (kültür medeniyet ve tarih), Kenan Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık, Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih (biyografi), Dost (otobiyografi), Yeryüzünde Birkaç Adım (seyahat), Abide Şahsiyetler (porte), İstanbul Geceleri, Kölelikten Efendiliğe (deneme), Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız, Ne İdik

Ne Olduk, Rahmet Kapısı (makale), Misyonerlik Karşısında Türkiye, Mektuplardan Gelen Ses (mektup)

Topluma ve çevresindekilere sadece eserleriyle değil yaptığı kültürel çalışmalarla da hizmet etmiş bu doğrultuda İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü ve Yahyâ Kemal Enstitüsü'nde faal üyeliklerde bulunmuş, Türk Kadınları Kültür Derneği İstanbul Şubesi'nin ve Kubbealtı Akademisi'nin kurucu üyesi olarak çalışmış, akademiye fikir ve yazılarıyla beslemiştir. Bu kuruluşlar bünyesinde faaliyete geçen mûsikî, tezhip ve hat kursları, millî kültür meselelerini bilhassa gençlere aktarmakta büyük vazîfe gören seminerler, anma günleri cemiyetteki büyük bir eksiğin giderilmesine yardımcı olmuştur.

Hakkında araştırma yapan edebiyatçılar, eserlerinin 1908'den sonra gelişen Türk edebiyatının gerek dil gerekse üslup bakımından en güzel örnekleri olduğu görüşünde birleşirler. Osmanlı medeniyetinin temsilcisi, Türk-İslam kültürünün mîrasçısı ve Türk tasavvuf edebiyâtının son devir mümessili gibi sıfatlarla anılan Ayverdi hakkında basında çıkan yazılar, hizmetlerinin bir özeti gibidir. "Mistik bir kadın yazar", "Sâmiha Ana", "Vatan Ana", "Yaman Bir Türk Akıncısı", "Alperen", "Millî Hâfıza", "Millî Vicdan", "Vakıf Ana", "İstanbul Hanımefendisi", "Son Osmanlı"...

Ömrünü, çok sevdiği milletinin kültür ve îmânına hizmetle geçirmiş olan Ayverdi'nin ömrü 1993 yılında sona erer. Ardında kırka yakın eser ve birçok öğrenci bırakan Ayverdi'nin fikirleri hem kendi hem de eserleri hakkında yapılan akademik ve kültürel çalışmalarla yaşatılmaktadır.

3. MODERNLEŞME KURAMI ÇERÇEVESİNDE SÂMİHA AYVERDİ’NİN ESERLERİNDE GELENEĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu kısmında, kaynağını Aydınlanma düşüncesi ve klasik sosyoloji teorilerinin oluşturduğu modernleşme kuramı çerçevesinde, iki zıt kavram olan gelenek-modernizm tartışması ele alınacak ve modernizm ile geleneğin birbirinden ayrılan yönleri tespit edilecek ve bu tartışmada geleneklerin geleceğe taşınması gerektiği tezini eserlerinde sıkça işlemiş olan Ayverdi’nin geleneğe bakışı, eserlerinden alıntılar yapılarak değerlendirilecektir. Böylelikle modernleşme kuramının içeriği ve ortaya çıkış nedeni tespit edilecek ve bu kuramın gelenekler üzerindeki tesiri ortaya konulacaktır.

Çalışmanın kaynaklarını, Ayverdi’nin gelenek üzerine yazdığı yazılar, konuyla ilgili kitap ve makaleler oluşturmaktadır. İlgili eserler okunmuş ve konumuzu oluşturan unsurlar bir araya getirilerek çalışma üç başlıkta toplanmıştır. Birinci bölümde, modernleşme kuramının tanımı ve özellikleri belirtilmiş, ikinci bölümde bu kurama dönük eleştiriler dile getirilmiş, son bölümde ise; Ayverdi’nin eserlerinden alıntılarla gelenek-modernizm tartışmasında Ayverdi’nin durduğu nokta tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1. MODERNLEŞME KURAMI

Çalışmamızın ilk bölümünde önce modernlik, ardından da modernleşme kuramı hakkında, bu konuda yazılmış eserlerden alıntılar yapılarak bilgi verilecektir.

“Modernlik, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Batı Avrupa’da filizlenmeye başlayan ve esas görünümüne Kuzey Amerika’da rastlanılan ve o zamandan bu yana Batı dışı dünyaya yayılan ya da dayatılan bir toplum biçimine karşılık gelmektedir”⁷

---

⁷ Ross Poole, Ahlak ve Modernlik, Çev. Mehmet Küçük, s.10

Batı dışı toplumların modernleştirilmesi fikrinin temelinde “Toplumsal ve siyasal yaşamın her alanında yerleşik kalıpları yıkarak önce Avrupa’da, sonra da tüm dünyada tarihin yönünü değiştirecek olan insan ve evren tasarım(lar)ını üreten bir zihinsel dönüşümü ve felsefi kopuşu ifade eden”⁸ aydınlanma düşüncesi yer almaktadır.

Bu düşünceye göre “Akıl, gerçekliği anlamak, evrenin gizini çözmek ve ideal bir dünya kurmak için, tarihsel deneyimin, geleneğin ve dinin yardımına ihtiyaç olmaksızın, en saf biçimiyle filozofta somutlaşan, ama potansiyel olarak herkeste bulunan sınırsız bir güç olarak görülmüştür.”⁹

“Yeni bir kimlik kazanan aklın kullanımıyla geçmişe ait inanç, pratik, kurum ve düşünce sistemlerine yöneltilen eleştirinin, bireyciliğin, ilerleme fikrinin ve bilime olan inancın hâkim olduğu bir felsefenin adı olan aydınlanma düşüncesi”¹⁰ modernleşme kuramının içerisinden konuştuğu anlam dünyasının mimarıdır adeta. Rönesans, Reform, Fransız İhtilali gibi modernleşmenin yolunu açan fikir hareketlerinin, aydınlanma düşüncesinin ve Batılı olmayan milletlerin toplumsal değişim problemini ele alan düşünsel çabaların ürünü olan modernleşme kuramı, “İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı’nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika’yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımıdır.”¹¹

“Bu kurama inananlar dünyanın kurtuluşunu, Amerika’nın örgütleyeceği bir dünya siyasetinde görmekte, geleneksek toplumların modernliği yakalamasında Amerika’nın yardımına vurgu yapmaktadır.”¹²

⁸Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.87, İstanbul, Yöneliş Yayınları

⁹Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.34, İstanbul, Timaş Yayınları

¹⁰Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.88-89

¹¹Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.26

¹²Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.87

Bu bağlamda Modernleşme kuramı, yöntem olarak “Dünya toplumlarını önce modern toplumlar ve geleneksel toplumlar olarak sınıfladı; daha sonra bu sınıflamaya “geçiş aşamasındaki toplumlar”ı ekledi. Bu toplum tiplerine uygun düşen modeller ve bu modelleri niteleyen özellikler tespit edildi. Modern toplum, kentleşmenin, endüstrileşmenin, medyatik iletişimin, yüksek bir okuma yazma oranının, seküler bir sistemin, demokratik ideallerin, evrensel insani değerlerin görünür olduğu toplumun adıydı. Geleneksel toplum, bunların olmadığı toplumu niteliyordu. Modernleşme süreçlerinin önünün açılması için toplumdaki bu geleneksel unsurların tasfiye edilmesi gerektiğini varsaydı.¹³

3.2. Modernleşme Kuramına Dönük Eleştiriler

Batı dışı toplumların Amerika öncülüğünde kalkınması ve gelişmesi gayesiyle ortaya çıkan modernleşme kuramı, “Hem bu kuramı savunan bazı yazarlar hem de aydınlanmaya ve on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren başlayan devrimci siyasi dönüşümlere tepki olarak biçimlenen”¹⁴ muhafazakârlık anlayışına bağlı yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

Aydınlanma aklının muhafazakârların el üstünde tuttukları geleneksel kurum ve değerleri aşındırması, nostaljik geçmişin sıcaklığının giderek yerini soğuk bir dünyaya bırakması, toplumsal değerlerin, gelenek ve göreneklerin tasfiye edilmeye çalışılması, “aklı” her şeyden üstün tutma düşüncesi bu kuramın eleştirilen yönleridir. Bu eleştirilerde çözüm olarak geleneksel unsurların ve toplumsal değerlerin bazılarının modernleşmeye katkı sağlayabileceği dile getirilmiş, kökü mazide olan âti fikri savunulmuştur.

Bu bilgileri verdikten sonra modernleşme kuramına dönük eleştirilere geçelim. İlk olarak modernleşme kuramına dönük içsel eleştirilerden bahsedelim: Kendisi de bu kuramın savunucusu olan Bellah, “Modernleşme sürecinin, kültürde yer alan geleneksel

¹³Peter Wagner, Modernliğin Sosyolojisi, Çev. Mehmet Küçük, s.89, İstanbul, Sarmal Yayınları

¹⁴Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.19

unsurların tümüyle ortadan kaldırılmasını gerektirmeyeceğini ve hatta bu unsurlardan yararlanmanın mümkün olabileceğini öne sürer.”¹⁵ benzer fikirleri Bendix de dile getirmiştir.

Ona göre modernlik ve evrensellik durumları, tümüyle geleneğin karşısında yer almamaktadır. Gelenek ve modernlik bütünüyle birbirini dışlamak zorunda değildir. Örneğin modern toplumsal yapılar içerisinde de geleneksel unsurlar varlıklarını sürdürebilirler. Ya da bunun tam tersi bir durum açığa çıkabilir.¹⁶

Modernleşme kuramına ve toplumsal değerleri ilerlemenin önünde engel olarak gören Batı düşüncesine dönük eleştirilerin ikincisi muhafazakâr yazarlar tarafından yapılmıştır. Bu eleştirilere geçmeden önce “Muhafazakârlık” kavramını kısaca ifade edelim:

Ülkemizde “tutuculukla” özdeşleştirilen ve gelişmenin engeli olarak algılanan ve yeterince önemsenmeyen”¹⁷ muhafazakârlık, Batı tarihinde zengin bir felsefî mirasın taşıyıcısı olan ciddi bir düşünce geleneğini, modern zamanların hem bir parçası, hem de muhalifi olan kapsamlı bir doktrini ve içinde yaşadığımız tarih dönemine damgasını vuran bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir. Bu ideolojinin omurgasını “Geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin, sekülerleşmenin ve dayanışmacı toplumsal yapının aşınmasının felaket getireceğini ileri süren çağın muhaliflerinin ortaya koydukları eleştirel birikim”ler oluşturmaktadır.¹⁸

Muhafazakâr yazarların Batı toplumuna yönelttiği eleştirilerden ilki, “Aydınlanma düşüncesinin gerçekliği anlamak, evreni çözmek ve ideal bir dünya kurmak için tek ve sınırsız güç olarak “aklı” görmesi; beşerî hayatı

¹⁵Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.159

¹⁶Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.170

¹⁷ Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.14

¹⁸ Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.15

biçimlendirmede tarihsel deneyime, geleneklere ve dinin yardımına ihtiyaç duymaması¹⁹ ile ilgilidir.

Muhafazakâr yazarlar, modernistlerin aksine geleneksel toplumsal kurumların tahrip edilmesinin, sekülerleşmenin ve dayanışmacı toplumsal yapının aşınmasının felaket getireceğini “Ontolojik bakımdan insanın sınırlı bir varlık olduğunu, onun akıl kapasitesinin evreni ve insanlığı anlayamayacağını, insanın kendi aklını kullanarak bunu başarabileceğine ilişkin Aydınlanma iyimserliğinin tersine aklın bu kurum ve değerlerin “yardımından” bağımsız kaldığında gerçek bilgiye ulaşamayacağını öngörür.²⁰

Eleştirilerden ikincisi, Modernleşme kuramının, beşerî hayatı biçimlendirmede tarihsel deneyime, geleneklere ve dinin yardımına ihtiyaç duymaması ile ilgilidir.

Modernistlerin, Aydınlanma ve kalkınma düşüncesinin önünü tıkadığı gerekçesiyle toplumsal alandan ve tarihsel hafızadan kazımaya çalıştığı “Din, gelenek, görenek, âdet, an’ane ve hatta önyargı gibi kurumlar muhafazakârların toplum anlayışının temel özelliklerinden birisidir.”²¹

Onlara göre “Geçmişin erdemlerinin birikimini yansıtan bu kurumlar, zamanın sınamasından geçmiş olduğundan dolayı yaşayanlar ve gelecek kuşaklar yararına korunmalıdırlar.”²²

Muhafazakâr yazarların modern olana yönelik dile getirdikleri bu eleştiriler, onların değişime ve gelişmeye karşı olmaları şeklinde algılanmamalıdır.

Çoğunluğu “Değişim zarûri değilse, değiştirmemek zaruridir.” anlayışına bağlı olan muhafazakârlara göre değişim kaçınılmazsa bu değişim, temel yapının korunması

¹⁹Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.23

²⁰A.y

²¹Fahrettin Altun, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, s.103

²²Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık, s.107

ve değiştirilmesi gereken parçaların bu yapıya uyacak biçimde üretilmesi şeklinde olmalıdır.

3.3. Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Geleneğin Değerlendirilmesi

Ayverdi, “Muhafazakâr bir yazar olarak toplumdaki değişmelere Tanzimat'ın ilânından itibaren muhalif olan ve bunu sadece romanlarında değil, inceleme eserlerinde de gösteren bir yazardır.”²³

Geçmişe omuz silkmenin milli bir günah olduğunu zikreden Ayverdi'nin eserlerinin büyük çoğunluğunda Batı menşeli kültür politikalarının cemiyetimize büyük zararlar açacağı, bizi gelenek görenek ve tarihimizden uzaklaştıracağı uyarısı yer almakta, çözüm olarak milli ruhun egemen olduğu kültür politikalarına vurgu yapılmaktadır.

Çalışmamızın bu son bölümünde önce “gelenek” kavramını kısaca açıklayacağız. Sonra modernleşme kuramı çerçevesinde Ayverdi'nin eserlerinde geleneğe bakışını ele alıp modernizm - gelenek karşıtlığında Ayverdi'nin durduğu yeri, eserlerinden ve gelenek konusuyla ilgili makalelerden alıntılar yaparak tespit etmeye çalışacağız.

Gelenek kavramı, birçok sosyal bilim kavramı gibi oldukça muğlâk bir anlama sahiptir. Bundan dolayı geleneğin tek bir tanımını söz konusu değildir. Sosyal bilimler ve özellikle sosyolojide “Gelenek, kelime anlamıyla, daha çok, bir kuşaktan diğerine aktarılan herhangi bir beşeri uygulama, inanç, kurum ya da zanaat için kullanılmaktadır.”²⁴

²³ İnci Enginün, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, s.309, İstanbul, Dergah Yay.

²⁴ Sıtkı Karadeniz, Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi, Milet ve Nihal dergisi, c.4, sayı:2, s.35

Gelenek, “Kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgiler, töreler, davranışlar.”²⁵ olarak tanımlanmıştır.

Ayverdi, bu tanımı biraz daha genişletir ve geleneklerin doğuşunu şu şekilde açıklar:

Millî an’anelerin teşekkülü, dil, din ve târih gibi kan kardeşi olan akrabâ an’anelerin, aynı yayık içinde döğüle döğüle birleşerek bütünleşmesinden doğduğuna göre, bunlar yekpâreleşerek sûret ve şekil kazanmış âdet ve an’ane denen sırlı tılsımı meydana getirmiştir.²⁶

Geçmişten günümüze kadar gelen ve dünü bugüne bağlayan gelenekler ile modernizm birbirine karşı iki kavram olarak ifade edilmektedir.

Modernistler tarafından gelenek geçmişle ve geçmişe ait yaşanmışlıklarla eşitlenerek, bugünü yaşamak ve geleceği inşa etmek yolunda terk edilmesi gereken bir “ayak bağı” olarak değerlendirilmiştir. Skalanın diğer tarafında ise, muhafazakârları daha doğru bir ifade ile gelenekçilerin, “gelenekleri mevcut halleriyle muhafaza” reaksiyonerliği söz konusudur. Bu haliyle gelenek, modernistlerle muhafazakârlar arasında öteden beri başlıca anlaşmazlık konularından birini oluşturmaktadır.²⁷

Geleneklerin savunucusu konumunda yer alan Ayverdi, eserlerinin çoğunda modernleşme kuramı ve Batı eksenli yenileşme hareketlerini eleştirmiş ve geleneklerin korunması ve yaşatılması gerektiğini nedenleriyle birlikte dile getirmiştir.

Ayverdi’nin ilk eleştirisi dünyanın kurtuluşunu, Batılı ülkelerin örgütleyeceği bir dünya siyasetinde görenlere dönüktür. Ayverdi’ye göre, “Bilgi sahibi ama tevazusu kalmamış, tekniği ilerlemiş, imanı yaya kalmış; vasıtası çoğalmış, gayesi kalmamış ve

²⁵TDK Sözlüğü, c.1, s.534

²⁶Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.134, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

²⁷Tayfun Atay, Gelenekçilikle Karşı Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenek-çi” Muhafazakarlığı, İstanbul, İletişim Yayınları

cemiyet muvazenesi bozulmuş bir Batı'dan faydadan çok zarar beklenir.”²⁸ Yine ona göre, Batı insanı, kendi çıkarından başka bir şey düşünmez “Ondan Türk insanının anlayışına uygun bir yakınlık”²⁹ beklenemez.

Ayverdi'ye göre, “Batı âlemi değer taşımakta ise, ancak îlmi, felsefî ve bedii formasyonu yüzünden değerlidir.”³⁰ Ancak bu değer Batı'nın insanlara huzurlu bir ortam oluşturmaya zemin teşkil edememiş aksine insanlar arasındaki dostluk, yardımlaşma, güven gibi duyguları yok etmiştir. Ayverdi, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Hamurunda Eski Yunan temelleri görünen maddeci ve akılcı garp, Rönesans'tan bu yana, beşeriyeti bir iç ve dış âsâyîşe götürecektir. Erginliği gösterebilmiş midir? Bilâkis onu, tek kanatla uçurmak istemiş, bu yüzden de garplının madde dünyâsına getirdiği teknik zaferler, beşeriyete bir ihlâs ve kurtuluş istikâmeti çizemedikten başka, bağına kıyâmet yaraları açan, âfet ve felâketlere mâl olmuştur. Öyle ki, insan oğlu bir taraftan da toptan imhâ ve büyük kütlelerden insanlık hak ve hürriyetini gasbeden rejimlerle ifâde bularak, toplumlar arasındaki sevgi, dostluk, güven merhamet ve şefkat gibi birleştirici ve lehimleyici duyguları silip kazımıştır.³¹

Batı'yı çıkarıcı davranmakla suçlayan Ayverdi'nin ikinci eleştirisi Batılı olmayan toplumların kültür ve geleneklerinin Batı tarafından imhâ ve istilâ edilmesi ile ilgilidir. Ayverdi'ye göre, “Medeniyetler bir araya gelebilir ancak hiçbir medeniyet diğersinin üstüne gelip onu imhâ ve istilâ etmemelidir.”³²

Medeniyet değişimleri kadar bir milletin ikbal ve istikbâli için tehlikeli olabilecek az şey vardır. Ne harpler, ne istilâlar, ne kıtaller, bir milleti millet yapan cevheri yok edemez. Ama kötü benimsenmiş bir medeniyet, eskisini, tek canlı hücre

²⁸Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız, s.278, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

²⁹Sâmiha Ayverdi, Dünden Bugüne Ne Kalmıştır, s.203, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

³⁰Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız,s.231

³¹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız,s.231

³²Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.214, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

birakmamacasına kurutup imhâ edecek olursa, târihi, dili, dîni, âdet, an'ane ve mefâhiri de topyekûn silinir ve artık o millet için hayat bitmiş demektir. Bu yüzden, hiçbir medeniyet diğzerinin üstüne gelip onu imhâ ve istflâ etmemeli, birleşmemeli, fakat bir araya gelmelidir.³³

Ayverdi, Batının milletimizin gelenek ve göreneklerine milli ve dini değerlerine dönük imha faaliyetlerini düşman saldırışı olarak görmektedir.

Müslüman- Türk'ü türlü dünya haritası üstünden kaldıramayan çeşitli düşman saldırışları, onu insanlığından etmekle, insanlığını elinden alacak yeni bir hücum planı hazırlamakla gâyelerine varacaklarını anlamışlardı. İşte bu tetkik neticesinde de onu; dili, dini, târihi an'ane ve âdetleri gibi esas müdâfaa silâhlarından tecrit etmek sûretiyle, çok ustalıkla bir sûikasta maruz bıraktılar ve ona insanlığının icâplarını unutturdular. “³⁴

Nitekim yazara göre, Batı ustalıkla uyguladığı bu düşüncesinde başarılı olmuş, “Anadolu’da kendi medeniyetinden habersiz, Batı’yı kible kabul eden, asırlar boyu biriktirdiği sermayesini silkip atan ve kendi kendini mahkum eden aydınların ve nesillerin yetişmesine öncülük etmiştir.”³⁵

Batılı güçlerin kültür, gelenek ve milli değerleri imhâ politikasını ve buna rağmen Batı’nın oyunlarını göremeyen Türk aydınlarını eleştiren Ayverdi, bu eleştirilerine uyarılarını da eklemiştir. Bu uyarılar, “Kendi benliğimize dönmemiz geleceğin anahtarını Batı’da değil, milli benliğimizde aramamız”³⁶ ile ilgilidir ve bu tespit yazarın durduğu yeri göstermesi yönüyle önemlidir.

Ayverdi, geleneklere bağlı bir yazardır ancak bu körü körüne bir bağlılık değildir. “Muhakkak ki mâzîyi aynen yaşatmak, hatta muhâfaza etmek, devirlerin

³³ A.y

³⁴ Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız, s.22

³⁵ Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.135, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

³⁶ Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.236

taşıyamayacağı bir yükür. Cemiyetler de tabiat gibi, değişmeler, yenilenmeler, ölüp dirilmeler sâyesinde ayakta durabilir.”³⁷

Ona göre ”Cemiyetleri ayakta tutmak, sadece geçmişle nafakalanmak ya da geçmişî topyekûn çöpe atmakla değil maziyi hale aşılamağa mümkün olur.”³⁸ Bu düşüncesi onu geçmişe saplanıp kalmış gelenekçi yazarlardan ayırır.

Bir zümre, yalnız geçmiş ile nafakalanmak, onu karanlık ve küflü bir mahzende muhâfaza etmek tarafını tutuyor, bir başka zümre ise bu tohumu topyekûn çöplüğe devirmek ve çeşnisine yabancı olduğumuz bir başka tohumu elde etmek iddiasını kuruyordu. Ne çare ki mâziyi hâle aşılamağa ve bu izdivâcın tâze mahsullerini devşirmek teşhîsine kimse yanaşmıyor ve böylece de koskoca bir târih, iki arada kalan evlâtlar perîşanlığı ile heder olup gidiyordu.³⁹

“Yazar, hiçbir müessesenin, tabiî ömrünü yaşayıp hayâta vedâ ettikten sonra aynen ve tamâmen ihyâ edilemeyeceğine, geçmişten ders ve örnek alınmadan ve millî hâfizaya mürâcaat etmeden yeni bir müessese kurmanın da mümkün olmadığına işâret eder.”⁴⁰

Ona göre “Geleceğin anahtarı geçmişte gizlidir. Bu anahtarı almadan doğru adım atmak mümkün değildir. Hele bugünkü madde ve teknoloji ile insanların aldandığı ve aldatıldığı bir devrede, insanlığından çıkmışların arasında yaşarken, geçmişin anahtarlarına sâhip olmadan gelecek hakkında fikir sâhibi olmak ve günümüzü değerlendirmek mümkün değildir.”⁴¹

Sonuç olarak, Batı dışı toplumların modernleştirilmesi gayesiyle kurulmuş olan modernleşme kuramı, tarihi ve milli değerleri gelenek ve görenekleri gelişmenin önünde engel olarak görmüş ve bunların tasfiye edilerek bugünü ve geleceği oluşturmada maziden değil “akıl” gücünden yararlanmak gerektiğini öne sürmüştür.

³⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.215, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

³⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.84

³⁹A.y.

⁴⁰Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.7

⁴¹Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.236

Bu anlayış hem bu kuramı savunan bazı yazarlarca hem de muhafazakâr yazarlar tarafından eleştirilmiş, gelenek ve göreneklerin yok edilmesinin milletleri mutlu etmeyeceği aksine dünyaya mutsuzluk getireceği dile getirilmiştir. Çözüm olarak geleceğin inşasında geleneklerin, tarihi ve milli değerlerin terk edilemeyeceği görüşü vurgulanmış, geleceğin inşasında mutlaka bu unsurlara yer verilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Gelenek - modernizm tartışmasında geleneğin tarafında yer alan Ayverdi, Batı eksenli siyasi ve sosyal hareketlere ve kuramlara karşı çıkmış, Batı'nın bu tür fikirleri, kendi dışındaki milletleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için yaydığını ifade etmiştir. Geçmiş silen Batı anlayışının toplumlara "köksüzlük" aşılacağını ve bunun neticesinde ceddini tanımayan milli ve manevi değerlere saygısını yitirmiş gençler yetişeceğini iddia eden Ayverdi'ye göre, mâzi hâle aşılmalıdır. Geçmiş, geleneklerle günümüze bağlanmalıdır. Nitekim yazara göre, kurtuluşumuz ithal malı bir medeniyetin kaftanına girmekle değil bizden uzaklaşmış anlı şanlı tarihi değerlerimize sahip çıkmakla, uyuyakalmış kudret kaynaklarımızın tekrar uyandırılması ve bu değerlerin gençlerin ruhunda yeniden meşalelendirilmesi ile mümkün olacaktır.

4. SÂMİHA AYVERDİ'NİN ESERLERİNDE YER ALAN GELENEKLER

Çalışmamızın bu kısmında, Sâmiha Ayverdi'nin çeşitli türlerde kalme aldığı yapıtları okunarak eserlerde geçen gelenekleri bir araya getirecek. Bu gelenekleri bir bütün oluşturacak şekilde sınıflandıracacağız. Böylelikle hem gelenekleri ve bu geleneklerin yaşandığı dönemde toplum hayatına olan katkılarını tespit edecek hem de geleneklerin günümüz ve gelecek adına neden önemli olduğunu, Ayverdi'nin eserlerinden ve konuyla ilgili diğer kaynaklardan alıntılarla vurgulamaya çalışacağız.

4.1. MAHALLE GELENEĞİ

Mahalle, yakın komşuluk ilişkilerinin kurulduğu, yardımlaşma ve dayanışmanın en çok görüldüğü en küçük sosyal yapıdır diyebiliriz. "Eskiden mahalle demek aşağı yukarı bir aile demektir."⁴² İnsanlar nasıl anne babalarına saygıda kusur etmiyorlarsa bu sokaktaki insan için de böyleydi. Yaşlı olsun genç olsun herkes birbiriyle uyum içinde yaşar, birlikte yaşamın getirdiği görev ve sorumluklarını en iyi şekilde yerine getirirdi.

Çalışmamızın bu kısmında, geçmiş dönem mahalle hayatı, mahalle yöneticileri, mahalle insanları arasındaki yardımlaşma, dayanışma, mahallede yer alan kahvehaneler, gezici esnaflar ve konak hizmetlileri hakkında bilgi verecek geçmiş dönem mahalle hayatını birçok yönüyle tanıtmış olacağız. Ayrıca mürebbiyelerin çocuklar üzerinde yol açtığı olumsuz tesirler ve mahalle kültürünün yok oluş sebepleri üzerinde duracağız.

“Ayverdiye göre bir mahalle sakini demek, sanki aynı çatı altında yaşayan kalpler demektir ki hastalıkta sağlıkta, bollukta darlıkta, düğünde dernekte beraber olan

---

⁴²Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.221, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

ve bu beraberliğin gerektirdiği yardımı esirgemeyen akraba ve dostlardı sanki."⁴³

Günümüz insanının imreneceği pek çok güzelliği içinde barındıran Osmanlı mahalle kültüründe dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın herkes bir kabul edilirdi.

Ayverdi, "Mahalledeki bu kaynaşmayı çeşitli seslerin yekpareleştiği bir orkestraya benzetmekte ve bunu Müslüman - Türk medeniyetinin bir mucizesi olarak vasıflandırmaktadır."⁴⁴

Mahalle kültürünün Türk medeniyetine özgü olduğuna vurgu yapan Ayverdi, insanların bir arada yaşama ve ortak hareket etme şuruunun oluşumunu binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojiyle açıklar. Nitekim "Binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojisi, bir merkez etrafında toplanmayı çok sevmiştir."⁴⁵

Türk geleneği, mahallesini kurarken hemen daima site fikrinin sadık muhâfızı olarak kalmış, öyle ki ibâdethaneyi merkez alıp onun etrafında birleşerek örgütlenmekten haz duymuş; bir yandan ona sokularak kuvvetini tazelerken, bir yandan da kendi taze kuvvetiyle ona destek olmuştur. Câmi bulamadığı zamanlarda ise gene gördüğünden, bildiğinden şaşmayarak bir meydanın, hatta bir çınarın etrafında baş başa vermiş ve daima merkezleşme an'anesine bağlı kalmıştır. Böylece de çeşmesi, sebili, imâreti, medresesi, meydanı, ağacı ve çarşısıyla mahalle, bir amme hizmetleri müesseselerinin sosyal ve estetik dekoru içinde uzlaşmış ve anlaşmış bir bütün olmuştur.⁴⁶

Ayverdi, mahalle kültürünün oluşumunu ve köklü bir gelenek oluşunu o devirlerde herkesin mutlaka kendi evinde doğup ölünceye kadar bu evde yaşamasına ve bundan dolayı evini, yaşadığı mahalleyi bir vatan gibi görmesine bağlar:

⁴³Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.222

⁴⁴Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.221

⁴⁵Sâmiha Ayverdi, İbrâhim Efendi Konağı, s.35, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

⁴⁶A.y

Ona göre, insanlar hayalleri ve hatıralarıyla beşikten mezara kadar yaşayacakları evlerine ve mahallelerine içten alâka ile bağlanır. İşte semtlinin semtliye, mahallelinin mahalleliye olan o sıcak, o içten alaka, şefkat ve muhabbet tezgahını dokuyan bu köklülük, bu bağlantı, bu müşterek anlayıştı. Bu yüzden de el ele tutuşan aile ve mahalle sosyal hayatın sırtını dayadığı fethedilmez bir kale, görenek ve geleneklerin şifâhî kanunları ile idare olunan feodal merkezçiklerdi. Onun içinde insanların mahallelerine, sokaklarına hele evlerine olan bağlılıklarına bu derinden gelen anlayışın bir neticesi denilebilirdi.⁴⁷

“Mahalle denen bu sağlam yapının devamı ve idaresini sağlamak imam, muhtar ve bekçinin uhdesine havâle edilmişti.”⁴⁸

Ayverdi’ye göre, “İmam, kendisinden saygıyla söz edilen devlet reisi, muhtar ise hükümet başkanı, heyet-i idâre âzâsı da millet meclisi gibiydi.”⁴⁹

“Bir de bu küçücük topluluğun icrâ ve infaz kuvvetini teşkil eden bekçi vardı ki, dürüstlüğüne, iffetine güvenilen emniyet sahibi kimseydi.”⁵⁰

İmam, dinden gelen güven ve saygının; muhtar, devlet ve hukuk nizamının; bekçi ise, din ve devlet buyruğu gözcülüğünün birer temsilcisi idiler. Mahalle ile bu üç müşterek kuvvet arasında sevgi ve itimat esasına dayanan öyle bir su sızmaz alışveriş vardı ki, mahalle ırzına, namusuna, şerefine ve menfaatine kale olan bu üçlü otoriteye karşı edep ve itaatle boyun eğer çok defa ihtilâflarını ve meselelerini devlet kapısına çıkarmadan, hakim önüne götürmeden, onların müdahalesiyle hallederdi.⁵¹

Eski gelenekçi Türk mahallesinin felsefesini imam, muhtar ve bekçi buudları arasında örmesi Ayverdi'ye göre din, örf ve devlet kaynaklarını kendine esas almış olduğunu gösterir. “Bu üç çizginin kaynaşmasından hasıl olan gerçek, mahallenin

⁴⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.36

⁴⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.36

⁴⁹Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.219

⁵⁰A.y

⁵¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.36

karşısında kendini gördüğü bir prototip demektir ve bu müşterek alışverişten de dört başı mamur,sağlam, kararlı, imanlı ve disiplinli bir cemiyet hayatı doğmuştur.⁵²

Sadece imam, bekçi, muhtar değil mahallede yaşayan herkes bu ortak kültüre katkı sunuyor geleneklerin icap ettiği biçimde yaşamaya, hâl ve davranışlarını buna göre şekillendirmeye özen gösteriyordu.

Bu muvâzenede sakanın, sütçünün, mahalle esnafının hatta baldırı çıplak tulumbacının payını görmek gerekti. Okuma yazma bilmediği için sütçü çetele tutar, saka dönümüne göre tebeşirle kapıya çizgi çekerdi. Fakat bu ümmi adamlar öyle zengin içtimâî verasete sahip idiler ki, pasif hatta atıl zannettiğimiz hallerinde bile iç muvâzenelerinden intişar eden bir aktif kuvvet ile muhitlerini mayalamaktan bir an hâli kalmazlardı. Hatta esâmisi okunmayan külhanbeyi bile, koşup mahalle ihtiyarının elinden çıkını alacak, dayak yiyen çelimsizin tarafını tutacak kadar büyüğe saygı ve küçüğe şefkati, sınıfının haysiyeti kabul eden bir mânevi irtifân adamı idi.⁵³

“O devirde herkes mahalleyi evi gibi görüyordu, insan ilişkilerinde kanunların değil geleneğin daha etkili olduğu bir mahalle anlayışı hakimdi. Kuru bir menfaat anlayışı yerine karşılıklı güven söz konusuydu.”⁵⁴

Öyle ki bir iş seyahatine çıkmak üzere evinden uzaklaşacak adam, mahallenin en hovarda, en bıçkın olarak bilinen gencine dahi: ”Kardeşim, ben bir iş seyahatine çıkıyorum. Sen sabahları bir yol bizim eve uğra ve yengenin bakkaldan kasaptan bir ihtiyacı olup olmadığını sor. Ekmeğini de alarak ona ver!” dedi mi artık bir ırz ve namus bekçisi kesilen bıçkın, adamın kapısını her sabah çalarken, aralanan kapıdan uzak durarak kadıncağız ile konuşur, alıp getirdiği paketleri kapıdan içeri bırakıp gitmeyi bir şeref borcu bilir, ev sahibi işlerini bitirip gelinceye kadar alıcısına borcunu ödemenin hazzı ile o kapı ona kapanmış olurdu.⁵⁵

⁵²Sâmiha Ayverdi, Hâtıralarla Başbaşa, s.213, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

⁵³A.y

⁵⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.38

⁵⁵Sâmiha Ayverdi, Paşa Hanım, s.126, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

4.1.1. Mahalle İdare Heyeti ve Mahalle Delikanlıları

Yukarıdaki bölümde Ayverdi'nin eserlerinden çıkardığımız bilgiler doğrultusunda mahalle geleneğinin oluşumu ve bu geleneğin dayandığı esaslar ve mahalle yaşayışı hakkında bilgi verdik. Bu bölümde ise; mahalle denen sosyal yapının devamı ve idaresini sağlayan imam, bekçi, muhtar ve Ayverdi'nin mahalle geleneğinde sıkça bahsettiği külhanbeyi, kopuk ve çapkınlar hakkında bilgi vereceğiz.

4.1.1.1. Muhtar

Mahallede insanların huzur ve güven içinde yaşaması için görev yapan ve yaptığı görevle "Devlet ve hukuk nizamının bir bekçisi olan muhtarlar, mahallenin hem kıdemlilerinden hem de ahlâkları ile şöhret yapmış olanlarından seçilirdi."⁵⁶

Muhtarlar, "Herhangi bir iş için karşısına gelmiş bulunanlara akıl verir, yol gösterir, müşküllerini kolaylaştırır böylece de mahallenin ahengi terazisinin topunu kaydırmamaya dikkat eylerdi."⁵⁷

4.1.1.2. Bekçi

Ayverdi, bekçileri "Dürüstlüğüne ve iffetine güvenilen emniyet sahibi kimseler"⁵⁸ olarak tanımlar. Aynı zamanda bekçiler, "Buldukları mahallede din ve devlet buyruğu gözcülüğünün birer temsilcisidirler."⁵⁹

Bekçilere gelince, poturları, şalvarları, âbani sarıkları ile üniformalarının gerçekten ehli olan bu cesur mert adamlar, imamla muhtarın olduğu kadar mahallenin de emrinde idi. Hiç kimse bekçi deyip de mühimsemezlik edemezdi. Zira onlar

⁵⁶Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.220

⁵⁷A.y

⁵⁸Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.219

⁵⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.36

mahallenin asayiş ve inzibâtı kadar şeref ve haysiyetinin de canlarıyla başlarıyla hizmetinde idiler.⁶⁰

Ayverdi'ye göre, “Eski zamanda mahalle bekçiliği, bir kariyer meselesi, kapalı sınıf şuurunun memleket sathında en küçük fakat çok ehemmiyetli bir müessesesiydi.”⁶¹

Bir mahalleye bekçi olabilmek, namusun, ahlâkın ve meslek niteliklerinin yerli yerinde olması kadar, bekçi tayin etmek de gediğin, ocağın hakkı idi. Teşkilatın bir mahalleye gönderdiği bekçiye mahalle, ırzını, namusunu, malını, canını tereddütsüz teslim edebilirdi.⁶²

Gündüzleri çalışmayan bekçiler; kar, kış soğuk, ayaz demeden her gece görevi başında olur. Gece uykusunda olan mahalleye ve kendine güvenen mahallelisine göz kulak olurlardı.

Geceler...O karlı, fırtınalı, yağışlı, ayaz İstanbul geceleri...Bu kaya parçası gibi heybetli, sağlam ve gayretli adamlar, iffetleri, imanları ocaklarının haysiyet ve şerefiyle tepeden tırnağa dopdolu adamlar, adeta şehrin emniyet ve asayiş üstüne kanat germiş pederşahi birer efsane mahluku gibi etraflarına nasıl göz kulak olur, nasıl da can feda ederlerdi? Onun içinde, mahalle demek biraz da bekçi demek değil miydi? Irza, namusa, mala, cana, canlarını siper etmiş tok gözlü, tok sözlü kahramanlar...

Yeri geldiğinde canını feda edecek kadar gözüpek olan bekçilere herkes saygı duyardı. yalnız mahallenin çocukları değil, gençleri dahi, bekçi babayı sayar ve çekinirlerdi. O da nerede bir kıvılcım görse büyümesine meydan vermeden hemen ezip yok ederdi.

⁶⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.37

⁶¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.71

⁶²A.y

Mahallelerin âsâyiş ve emniyeti için belki semtin başka semtlere nasip olmamış seçme pazvantların bu meşhur cadde üstünde bir de teşkilat merkezleri vardı. Kendi aralarında açılmış bir sucu dükkanı olan bu ocakta toplanır, nöbetleri gelince de iri kuşakları, gümüş köstekleri, âbâni sarıkları ile emniyetin ve meslek haysiyetinin temsili birer heykeline benzeyen bu adamlar mahallelerine dağılırlardı. Halk, eğlenmekten yorgun düşerek sokakları boşalttı mı, o da, sahur zamanını haber vermek üzere, davulunu boynuna takar ve sokaklara düşerdi.⁶³

Mahalle gözcülüğü yapma, ramazan aylarında boynuna astığı davulla mahalleliye sahur haber vermenin yanısıra bekçilerin görevlerinden biri de yangını gür sesiyle bütün mahalleye duyurmaktı.

Bekçiler için gündüz çalışma saati sayılmazdı. Hatta şehrin herhangi bir yerinde yangın dahi olsa, sokakları dolaşıp ucu demirli sopalarını kaldırım taşlarına vurarak; bir mahalleden bir mahalleye ulaşan gür sesleriyle :”Yangın var!” diye bağırmazlardı. Zirâ bu alarm işi dahi gecelere mahsus vazifelerdendi. Böylece de İstanbul geceleri, bu yangın haberleriyle bir kere çınladı mı, esasen kulakları kirişte bekleyen mahalle bekçileri, haberi, bir aksiseda gibi, gür ve kuvvetli sesleriyle bağıra bağıra dolaşmaya koyulur, o zaman da korku ve endişe şehrin kalbinde zonklamaya başlardı.⁶⁴

Yukarıda bekçilerin güvenilir insanlar içerisinden seçildiğinden bahsetmiştik. Mahalleli bu güven duygusunun verdiği rahatlıkla yazlığa veya herhangi bir sebepten dolayı başka bir yere gideceği zaman evinin anahtarını gözü arkada kalmadan mahalle bekçisine teslim ederdi. Evi temizlemeye gelenlere kapı açma ya da evi havalandırma vazifesini üstlenen bekçiler, girdikleri evlerde bir toplu iğneye dahi el sürmezlerdi.

Bahar gelip de yazlığa gideceğimiz zaman, evimizin anahtarı mahalle bekçisine teslim edilir, geceden geceye gelip yattığı evin anahtarını sonbaharda aileye geri verirken içerde bir toplu iğneye dahi el sürülmemiş olurdu.⁶⁵

⁶³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.43-44

⁶⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.71

⁶⁵Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.221

4.1.1.3. İmam

Eski Türk mahalle geleneğinde merkezleşme düşüncesi olduğundan ve genellikle camiler merkez alınarak mahalleler kurulduğundan bahsetmiştik. Bu düşünceye bağlı kurulan mahallerde imamlar temsil ve yetki olarak muhtarlardan önce gelirdi. Bu durumu insanların dine duydukları saygının bir neticesi olarak açıklayabiliriz.

O dönemde imamlar, günümüzde olduğu gibi kendi kabuğuna çekilmiş, çevresiyle diyalogu azalmış, zaman zaman olumsuz yönleriyle dedikodusu yapılan kişilerden değildi. Aksine “Mahallelinin pek çok konuda fikrine başvurduğu gayriresmi bir sulh hâkimi gibiydi.”⁶⁶

İmam, yalnız mahalle devletçiliğinin laftan ibaret temsilcisi değildi. O, mahalle sakinleri arasındaki herhangi bir ihtilâfın uzlaştırıcılığını ve yatıştırıcılığını fiilen gerçekleştiren Araları açık iki komşuya barışma teklifinde bulunması yadigarı ve bu sulh teşebbüsü hemen her zaman müspet netice verir, böylece de, mahkeme kapılarına dava dosyaları yığılmazdı.⁶⁷

İmamın görevlerinden biri de mektebinde talebe okutmaktı. Ayverdi, "Hey Gidi Günler Hey" eserinde bunu şu şekilde anlatmıştır:

İmamın ekseriyâ mektebi de olurdu. Mahalle mektebi dediğimiz bu mektebe beni de yolladılar. Evimiz de aşağı yukarı sırt sırta denecek kadar yakındı. Evleri uzak olanları bevvap toplayıp getirir, bir zenci olan bevvabın ismini kimse bilmez, ona sadece yedi buçuk derlerdi.⁶⁸

⁶⁶Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.219

⁶⁷A.y

⁶⁸A.g.e. s.219-220

4.1.1.4. İstanbul delikanlısı - Külhanbeyi - Kopuk

Ayverdi'nin mahalle hayatını anlattığı eserlerinde yer verdiği kişilerden biri de İstanbul delikanlılarıdır. "Hovardalıği seven bu zümrenin ahlaksızlık ve yolsuzluk gibi mahalle insanını tedirgin edecek özellikleri yoktu."⁶⁹

"İstanbul delikanlısı, yolsuzluğa kaçmaz, ahlâksızlık ve zorbalık etmez, hovardalıği sever, hazır cevaplıktan zevk alır, okur, yazar; vakit vakit dirseği tezgaha kaptırsa da gene efendiden adamdı."⁷⁰

"Külhanbeyi ise, ocağının an'anesine sadâkat göstermek, mahallesinin kadınına yan bakmamak, bilhassa kendisine sığınanı korumak meziyetlerine rağmen, rezalet çıkarmak, küçük bir imâ ve hakareti kanla bitirmek gibi zorlu işlerden de çekinmezdi."⁷¹

Eski mahalle yaşamı her ne kadar güvenli bir liman gibi gözükse de bu mahallenin de asayişini bozan zabıtalara peşinde koşuran kişileri mevcuttu. O dönemde kopuk diye adlandırılan bu kişiler, külhanbeyinin çok aşağısında, yersiz yurtsuz, anası babası belirsiz serseri takımından kimse idi ki, şehir için asıl âfet işte bunlardı. Zabıta bunlarla pençeleşir, kimi hırsız kimi yatak; kimi katil, kimi kaçak; kimi afyon yutar, kimi esrar çeker; hülâsa yüzü yırtık, haya bilmez, insaniyet gütmmez, bozuk düzen bir mahluktu. Fakat ne de olsa sayısı pek kabarık olmayan bu grup, çokluğun baskısı altında el birliği ile ezilir, dağlanan bir çıban gibi etrafa bulaşmasına meydan verilmezdi.⁷²

4.1.2. Yardımlaşma Geleneği

Toplumlarda kaynaşmayı, paylaşmayı, etrafında veya çok uzakta yaşayan insanları koruyup gözetmeyi, ihtiyaçları olduğunda onların yanında olmayı sağlayan en önemli duygulardan birisi yardımlaşmadır. Atalarımızın kültürel mirası ve dini inançlarla şekillenen bu duygu geleneğimizde önemli bir yer tutmaktadır.

⁶⁹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.124

⁷⁰A.y

⁷¹A.y

⁷²A.y

Eserlerinde Türklerin yardımlaşma şuuru hakkında bilgi veren Ayverdi, bu şuuru “Anadolu’ya taşıyanların Anadolu’yu Türkleştirmek ve Anadolu’ya İslamı yaymak düşüncesiyle gelen alperenler olduğunu söyler.”⁷³

İnsanlara yardım etmenin ibadet olarak görüldüğü bu şuur, zamanla cemiyetin iliğine kadar işleyerek günümüze kadar gelmiştir.

Toprağı, ilâ-yı kelimetullah adına Türkleştirmek savaşını, yaşamış bir prensip halinde gerçekleştiren müslüman Türkler, bir sene evvelinden beri hep aynı gaye uğruna can baş fedâ etmişler, Kızılelma'nın uğrunda tozu dumana katark koşmaktan yılıp usanmamışlardır. Bu aşk ateşi ile Anadolu'nun her bir köşesinde mekan tutmuş, ocak uyandırmış Orta Asya Türklüğü, canını, gayesine adanmış alpler, erler, erenler kafilisinden Horasanlı erlerin bir kolu da Akseki civârına konmuş ve gelir gelmez de içtimâi yardım müesseselerini kurmuşlardır.⁷⁴

Ayverdi'nin, temelini Anadolu’ya gelip burada mekan tutan Türklere dayandırdığı yardımlaşma şuuru, zamanla Müslüman Türk cemiyetinde yediden yetmişe herkesin sahip olduğu vasıflardan olmuştur. Bu vasıf sayesinde insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma köprüleri kurulmuş herkes eş dost ve akrabalarını gözetir olmuştur.

Aileden başlayarak mahalleleri bir anne şefkati ile saran yardımlaşma geleneği sayesinde mahallede kimse açlıktan kıvrılmaz, her evin kapısı, yoksul komşuya gidecek yardım için açılır, öksüze, yetime, kimsesize âdeta yarış halinde eller uzanırdı.⁷⁵

Bu şekilde hem insanlar arasında sağlam ilişkiler kurulur hem de mahalle insanı kendi çevresindeki insanlara sahip çıkarak onları koruyup kollamış olurdu.

⁷³Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.19

⁷⁴Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.18-19

⁷⁵Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.77

Nesli kesilmiş, yakın akrabası kalmamış fakir ise semtinin, mahallesinin eşinin dostunun, tabii davetlisi sayılırdı. Kendisine, kapısını ve kollarını açmış cemiyete, gönü ne tarafı çekerse orada konuklar, yedirilir, giydirilir, sırasında haftalar, aylar, hatta yıllar süren bu misafirlikten sonra da: “Yine buyur, arasını soğutma...” teranesiyle uğurlanırken, cebine harçlık, yüreğine ferah, huzur ve teselli koymuş olan bu ailenin yanından kendi odacığın, kendi külünü karıştırmaya dönerdi. Ama birkaç gün geçmez bu defa da filan konaktan veya falan köşkten uşak ve kahya kadın gelip çağırır böylece de cemiyetin iliklerine işlemiş bir hayırseverlik an’anesi tarafından hayatı kefalet altına alınmış olan garipçiğe de, bohçasını toplayıp yeniden yola düşmek görünürdü.⁷⁶

Yukarıda belirtildiği üzere bu geleneğin her yönüyle yaşandığı yıllarda hısım akraba veya mahalleden herhangi bir kişi korunup gözetilirdi. Ayverdi’nin, yardımlaşma geleneğiyle ilgili yazılarını incelediğimizde, bu geleneğin en çok komşuluk ilişkilerinde görüldüğünü söylemek mümkündür. Komşuluk ilişkilerinin karşılıklı sevgi ve güven anlayışına dayalı olduğu günleri Ayverdi, “Ratibe” adlı eserinde şu şekilde anlatır:

Evimizin bulunduğu sokakta, yalnız üçü kiralık olanlardan başka, mülkiyeti, içinde oturanlara ait, hepsi de bahçeli sekiz bina vardı. Bunlar her birisi ile sıkı fıkı görüşmekte değilseler de, her birinden ötekine uzanmış bir saygı, dostluk, hatta sevgi işaretleri eksik değildi. Hiç değilse sokakta selamlaşır, kahvehanelerde görüşür, iyi günlerinde de acı günlerinde de birbirlerinin yardımlarına koşmayı, adeta boyun borcu bilerek, günlük hayatlarında yapılması gereken bir vecibe sayarak yerine getirmeyi asla ihmal etmezlerdi.⁷⁷

Komşuluk ilişkilerinin bu denli sağlam olduğu mahallede insanlar pek çok şeyi paylaşırdı.

Yeri gelir hastaya ilaç gönderir, Muharrem ayı olur kaynattığı aştan komşusuna gönderirdi. Bahçesinde meyve olur, komşu hakkı der gönderir; çiçek açar, göz hakkı

⁷⁶Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.237

⁷⁷Sâmiha Ayverdi, Râtibe, s.131, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

der gönderir; doğum olur, sürahi sürahi şerbetler, gene eşin ve dostun ağzını tatlandırır.⁷⁸

Sadece iyi gününde değil, acı gününde de komşuyu kayırmak hem borç, hem de zevkli bir ibadet hükmünde idi. “Komşusu açken tıka basa doyan adam mümin sayılmaz.” hadisi, o zamanlar müşkülde olana el uzatmak ve bağlılık keyfiyetini her nevi sosyal yardım teşkilatını geride bırakacak bir hükümle kökünden halletmişti.⁷⁹

Dedikodu iptilasına sahip olanlara karşı bile, ailenin hastası oldu mu arkasından çeşitli rivayetler uydurmuş kimse olsa dahi, hekime, ilaca koşar, eksiklerini tamamlamak için hiçbir fedakarlıktan geri kalmazlardı. Gerek kadın gerek erkek, her ailenin fertlerine düşen borç, neyi lüzumlu kılıyorsa, hiç çekinmeden onu ifâ eder dururlardı. Mesela bir ailenin mevtasını yıkamak lazım geldiğinde, evin kuyusu ya da akarsuyu yoksa atla, eşekle su taşıtmamak, bir ince içtimâi âdetti. Öyle ki, mevtânın hayvan hakkını ödeyemeyeceği ihtimali düşünülerek, bu işi kendi irâde ve arzusu ile yapacak insanoğluna veya sakalara bırakmak, bir ince hatta zarif anlayış olarak yürüyüp gitmiş, o devrin insanları için âdetlerimizden biri olarak yaşamıştır.⁸⁰

O devrin yardımlaşmayla ilgili güzel âdetlerinden biri de avarız sandıklarıdır.

Hastalık, evlenme, doğum gibi hallerde veya iş görmek üzere ticarete atılan mahallelinin imdâdına yetişmek üzere kurulmuş olan bu sandıklar sayesinde halk akrabasının, komşusunun, eşinin dostunun derdine derman olmak hususunda yarış edercesine el uzatıp sıkıntılarını def etmeyi âdeta imtihan sayardı. Bu sandıklar, bir yandan çarşıdaki esnafın zorluklarını giderirken, bir yandan da mahalle arasındaki ihtiyaçlılara el uzatırdı.⁸¹

İslâm'da fakirleri gözeten zekât, fitre ve sadaka verme, karşılık beklemeden iyilik yapma, yetim ve öksüzleri kayırma, komşu ve akraba hakkı gözetme, yolda

⁷⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.107

⁷⁹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.107-108

⁸⁰Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.131

⁸¹Sâmiha Ayverdi, Düünden Bugüne Ne Kalmıştır, s.110

kalmışlara yardım etme gibi sosyal bütünlüğü sağlayan birçok âyet ve hadis mevcuttur. Dinin bu öğretileri yardımlaşma anlayışını etkilemiş buna bağlı olarak yetimleri koruma, sadaka ve zekat verme gibi pek çok ibadet yardımlaşma geleneğimiz içerisinde yer almıştır.

Bir yetimi sevindirmenin, bir muhtacı doyurmanın, ihtiyaç sahibi birini giydirmenin büyük ibadetlerden sayıldığı günlerin müşahidi olan Ayverdi, yaşadığı dönemde yetime uzanan eli ve o dönemde inançların yaşayış üzerindeki tesirini “Ah Tuna Vah Tuna” eserinde şöyle anlatır:

Yetim demek mazlum, eli kolu bağlı ve muamelede karşısındakinin insafına kalmış aciz mahluk demektir. Bunu bilen Hasan Efendi, hanımına seslenerek: “Hanım, bak gene Cenab-ı Hak, Nisa suresinin 36. ayetinde ne buyuruyor: ...Anaya, babaya, yakınlarla, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin...” demek suretiyle Hak terazisinin topunu sonuna kadar kaçırmamış bir kimsedir.⁸²

Yetimi, düşkünü bu denli düşünen toplumun yardımlaşma şuurundan doğan bir diğer gelenek ise sadaka vermektir.

Türk'ün yardımlaşma şuru, sadaka verilen kişinin utanacağı düşüncesiyle an'ane ve imanına uyarak, vereni gururlandırmayacak, alanı da utandırmayacak bir yol bulmuştu. Camilerin önlerinde sadaka taşı denen içi oyuk bir taş bulunurdu. Sadaka vermek isteyen, istediği miktarı bu içi oyuk taşa bırakır, fakir ve ihtiyaçlı kimseler de akşam namazından sonra oradan ancak ihtiyaçlarını giderecek kadarını alırlar böylece de ne veren alanı, ne de alan vereni görürdü.⁸³

Bu durum, hem o dönem insanları arasında karşılıklı güven anlayışının ne kadar gelişmiş olduğunu göstermesi hem de güven duygusunun gitgide azaldığı günümüze örnek olması yönüyle önemlidir.

⁸² A.g.e. s.135

⁸³ Sâmiha Ayverdi, Düünden Bugüne Ne Kalmıştır, s.113

Maddi ihtiyacı olan insanlara yapılan yardımlardan bir diğeri de zekattır. Aynı zamanda dini emir olan zekat hali vakti yerinde olanın düşmüş insanı ayağa kaldırması, onun elinden tutması, komşusu açken tok yatmamasıdır. Zekat, zengin ve fakiri kaynaştırması ve toplumda birlik oluşturması yönüyle önemlidir.

Yukarıdaki bilgilerde de görüldüğü üzere hem atalarımızdan miras aldığımız gelenekler hem de dinin toplum yaşamına katkı sunan çoğu emri, “Örf ve âdetlerde ifâde bulmuş, böylece de cemiyetin iliklerine işlemiş “yardımlaşma” müessesesi oluşmuştur.”⁸⁴

Bugün sosyal garanti müesseseleri ile kanunların teminatı altına alınmak istenen “insan hakları”o devirlerde, İslam'ın sosyal adalet prensipleri ile öylesine karşılanırdı ki, alan-satan, usta-çırak, efendi-uşak, et-tırnak gibi birbirinden kopup ayrılmaz bir bütündü. Onun için de cemiyet çarkı, cimri, hesabi ve kuru bir menfaat ortaklığı yerine, adalet ve insaf esasına dayanan bu yumuşak anlayış, bu saygı ve sevgi kuvvetiyle döner, dönerdi.⁸⁵

Ayverdi, “Bir zamanlar Allah'ın huzuruna kul hakkı ile çıkmaktan korkan alnı açık kimsenin, şimdilerde kanunların pençesi ile sürüklenerek hâkim karşısına çıkmasını çok hazin bulur.”⁸⁶

Ayverdi, toplumdaki bu değişimi yetişme tarzı, toplumsal değişim ve Batı düşüncesinin geleneklerimize vurduğu darbe ile açıklar. “Eski insanın iyilik yapmak ve hayır işlemekten bulduğu lezzetin şimdiki adamın meçhûlü olması ve asırlardır biriktirdiğimiz nemiz varsa garp seline kapılıp gitmesi bu toplumsal değişimin sonucudur.”⁸⁷

⁸⁴Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız, s.246

⁸⁵A.y

⁸⁶Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız, s.347

⁸⁷Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.237-238

4.1.3. Mahallenin Gezici Esnafları

Büyük alışveriş merkezlerinin bulunmadığı, dükkanın dahi az sayıda olduğu dönemlerde mahallelinin bazı ihtiyaçları sokak sokak gezen satıcılar tarafından karşılanırdı.

Biz de çalışmamızın bu kısmında, bu gezici esnafları Ayverdi'nin eserlerinden hareketle tespit edecek, bunların mahalle kültürüne katkılarını, mahallede ne tür ihtiyaçları karşıladıklarını konuyla ilgili kaynaklardan alıntılar yaparak belirteceğiz. Böylelikle geçmiş dönem mahalle kültürünün vazgeçilmez unsurları olan gezici esnafları okura tanıtmış olacağız.

“Eski Türk cemiyetinde bir saka, bir mahalle bekçisi, sütçü, sırasında ahlakın, faziletin, doğruluğun yaşayan çizgileri olarak etraflarını mayalar, düzenlerler ve şekillendirirlerdi.”⁸⁸

Osmanlı kültüründe esnaf, yapmış oldukları işler ve çalışma koşullarına göre ikiye ayrılırdı. “Hanlarda ve çarşılardaki dükkanlarda daimi görev yapan esnafa, sabit esnaf mahalle aralarında ve sokaklarda gezerek satış ve pazarlama görevi yapan esnafa gezici esnaf”⁸⁹ denirdi.

“Bu satıcılar, naralar atarak hemen hemen günün her saatinde sokaktan geçer. Hem satış yapar hem de bir evden diğerine selam götürürdü.”⁹⁰

Ayverdi, eserlerinde ciğerci, börekçi, simitçi, laternacı, muhallebici, yoğurtçu, bahçıvan gibi pek çok sokak esnafına yer vermiştir. Yazarın bu konuyla ilgili

⁸⁸Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.183

⁸⁹Mehmet Mazak , Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul, s.88, İstanbul, İstanbul Kitabevi Yayınları

⁹⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.172

yazılarında bu esnafların mahalleyi dolaştıkları zaman dilimi, ürünlerini ne şekilde sattıkları ve ne tür kıyafetler giydikleri ve hangi ırktan oldukları bilgisine de ulaşmak mümkündür.

Mahalle gezici esnaflarından ilki ciğercilerdir. Ayverdi, "İstanbul Geceleri" adlı eserinde o zamanın ciğercilerini şöyle anlatır:

O zamanın poturlu, keçe külahlı ciğercisi bugünküne benzemez, omzuna vurduğu uzun bir sırığın her iki tarafına takım takım ciğerleri sıralayarak başları ve kuyrukları havada peşi sıra koşan kedilerle beraber sokak sokak gezer, hem arkasında hem önünde asılı ciğer hevenklerini etrâfa değıdirmemek için kendine mahsus bir maharetle kalabalığı yarararak geçip giderdi.⁹¹

4.1.3.1. Sırık Hamalları

Tertipli ve ölçülü yürümek zorunda olan esnaflardan bir diğeri de sırık hamallarıdır:

Dört kişinin kaldıracağı bir balya, iki sırığın ortasına takılır ve bu çifte sırığın dört ucu da dört hamalın omuzlarına oturtularak yük dört kişi arasında eşit surette taksim olurdu. Şayet bu dört hamaldan biri, ritmi bozarak hesapsız bir adım atacak olursa, birdenbire omzuna yük binen arkadaşlarından birinin kemiklerinin kırılmasına sebep olurdu. Onun için de sırık hamallığı, bir ağır yük taşıma rekorundan ziyâde, bir tâlimli yürüyüş alışkanlığı idi.⁹²

4.1.3.2. Sakalar

Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği gezici esnaflardan biri de mahalle mahalle dolaşarak su taşıyan sakalardır. Geçmiş dönem mahalle kültüründe her bir gezici esnafın mahalleyi dolaştığı bir zaman dilimi mevcuttur. "Vakit öğleden evvel ise,

⁹¹A.g.e s.219

⁹²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.170

rutubetten üstü yeşillenmiş meşin kırbasını atın üstüne yüklemiş saka gelir ve kapının önüne sıralanan kovalara, su boşaltırdı.”⁹³

Boğuk boğuk, kesik kesik sesler çıkararak akan suyun işi tamam oldu mu da, saka, hortumu kırbanın üstündeki çengele takarak bir başka evin kapısına giderdi. Şayet bu evde, su küpü kapının yanında gömülü ise o zaman hortum içeriye uzatılır ve küp doldurulurdu.⁹⁴

Böylelikle su tesisatının olmadığı evlerin su ihtiyacı sakalar tarafından karşılanmış olurdu.

”Sakaların bir görevi de İstanbul yangınlarında su taşımaktı. Her saka bağlı bulunduğu çeşmeden yangın yerine su taşımakla görevliydi.”⁹⁵

Sakaların ortak bir giysisi olmamakla birlikte çoğunlukla benzer şekillerde giyinirlerdi. Hemen hemen tümünde giysilerini sudan, bedenlerini de nemden koruyan kolsuz uzun bir yelek bulunurdu. Ayrıca kısa şalvar giyip, yazma bağlı fes kullanırlardı.⁹⁶

4.1.3.3. Diğer Gezici Esnaflar

Evin önünden bazen de sebilciler geçirdi. Onların kırbaları, omuzlarına asılacak ölçüde küçük tulumlardı. İçleri ayetler, hadisler yazılı pirinç taslarını şıkırdatıp “Sebil,sebil!” diye bağırarak isteyene su dağıtırlardı. Fakat bu, bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade, kibarca dilencilik demekti. Onun için de sebilciler[hayır maksadı ile halka içme suyu dağıtanlar], sevilen makbul kimselerden sayılmazdı.⁹⁷

⁹³Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.156

⁹⁴A.y

⁹⁵Mehmet Mazak, Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul, s.115

⁹⁸Mehmet Mazak, Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul, s.113

⁹⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.157

¹⁰⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.171

Mahalle aralarına sesi sinmiş esnaflardan biri de macunculardır. Macuncular diğer esnaflardan farklı olarak macunları mâni eşliğinde satar:

Börekçi, çörekçi, simitçi, şerbetçi, su muhallebicisi, kadayıfçı, zülbiyeci [pekmez ve balla yapılan tatlıyı satan], helvacı gibi mahalle aralarının iliğine kemiğine sinmiş seslerin başında, tabî ki mâcuncular başta gelirdi. Renk renk kokulu baharlı macunlarını alıp alıp tahta değneklere sarmak için macun tablasının içinde duran demir çubukları avuçlarında şakırdatarak geçerken, okudukları mânilere kulak vermek kadar zevkli ne vardı? ⁹⁸

Yukarıda Ayverdi'nin, esnafların giyim kuşama hakkında bilgi verdiğini ifade etmiştik. Mahalle aralarında bağırmandan ve müşteri çağırmandan dolaşan esnaflardan biri olan turşucular, “Başında fesi ve belinde yün kuşağı, ayaklarında arkaları basık yemenileri, fermeneli yemeği, gümüş taklidi saat ve kösteği ile mahalleler arasında dolaşan esnaf tipinin tâ kendisi idi.”⁹⁹

“En hoşu da koltuk altlarından dolaşan kayışlarla sırtında taşıdığı turşu fıçısı idi. Anlaşılan bu mankeni hazırlayan san’atkâr, saç ve bıyığı dâhil hiçbir hususu ihmâl etmemiş ve yapılması lâzım olan en hurda teferruâta saygı ile riâyet eylemişti.”¹⁰⁰

“O tarihlerde mahallelerde bu turşucu gibi birçok esnaf dolaşmaktaydı. Mesela akşama doğru su muhallebicisi geçirdi. Başındaki tabla içinde sıra sıra duran kaseleri hemen her akşam görmek mümkündü.”¹⁰¹

Akşam gelen ve akşamın habercisi olan esnaflardan biri de yoğurtçulardır. yoğurtçular, bıçakla kesilecek gibi sert ve kaymak tutmuş Silivri yoğurdu yerine, küçük

---

⁹⁹Sâmiha Ayverdi , Küplüce'deki Köşk, s.75 İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

¹⁰⁰A.y

¹⁰¹Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.74

kaseler içinde sulu, gevşek yoğurtlarını mahalle aralarında gezdirip satmaya başladılar mı akşam yemek zamanının gelmiş olduğu anlaşılırdı.¹⁰²

“Yine akşama doğru tabla ellerinde pekmez güğümü, su muhallebicileri ve cırtlak sesli, Venedik sepetçisini de mahallede görmek mümkündü.”¹⁰³

Gündüz boyunca satıcıların naraları ile inleyen İstanbul sokaklarının gece sessizliğini de yine sokak satıcıları bozardı. Simitçiler, bozacılar ve keten helvacılar gece satış yaparlardı:

İstanbul gecelerinin en sakin geçen köşelerinden biri olan Çarşamba'nın sessizliği gece satıcılarının sesleriyle bozulurdu. Küçükpazar'ın gece simidi, Vefâ'nın bozası, keten helvacısının mânisi, mısır-buğdaycının tekerlemesi, mahalle köpeklerinin sesine karışarak, bu sokakların havası içinde, akıcı yıldızlar tatlılığı ile süzülüp giderdi.¹⁰⁴

Günümüzde genelde Ramazan geceleri mahalle mahalle dolaşırken sesini duyduğumuz simitçiler, “Eski devirlerde hemen hemen her gün gece yarısına doğru, “Akşam simidi” diye bağıarak mahalleye gelir, soğumaması için harar dokuması kalın ve sert kıl örtülerin altında, ta Kumkapı fırınından getirdiği sıcak simitleri satardı.”¹⁰⁵

Mahallede satılan ürünler sadece bunlardan ibaret değildi. Mevsim kış olduğunda sâlep ve pekmez mayıs aylarında ise mandıra kaymağı ve halis koyun sütü satılırdı:

Sâlep işe ya da mektebe gidenler için kış günlerinin soğukluğuna, sıcaklığı ile karşı çıkan bir müstesnâ dost gibi idi. Nitekim bu soğuk kış günlerinde halk sâlepçinin güğümü etrafında toplanmaktan geri kalmazdı. Yine bu soğuk günlerde maşrapalarla pekmez satılır. O zaman içki nedir bilmeyen köylü, içtiği maşrapa dolusu pekmez ile

¹⁰²Sâmiha Ayverdi, *Ezelî Dostlar*, s.76, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

¹⁰³Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, s.157-158

¹⁰⁴Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s.128-129

¹⁰⁵Sâmiha Ayverdi, *Küplücedeki Köşk*, s.74

hem ısınır, hem de zindelik kazanırdı. Mayıs aylarında ise,”Mandıra kaymağı, halis koyun sütü” diye bağırın Bulgar sütçünün sesinin sokaktan sokağa çınladığını herkes gibi biz de duymaz mıydık?¹⁰⁶

Bu esnafların mahalle aralarında dolaşması çoğu zaman çocuklar tarafından eğlence unsuru haline getirilirdi. Nerede bir ses duysa oraya yönelen çocuklar, ilgilerini çeken satıcıların başında toplanırdı.

“Hele bir Rum sakız leblebicişi vardı ki, yalnız malını satmaz, aynı zamanda oynayıp zıplar: Dibidak, dibidak... duman vapur, sıcak sıcak! Diye güler yüzü etrafa neş’e saçarken, mahallenin çocukları da başına toplanırdı.”¹⁰⁷

Sonra, gür bir feryat halinde: Cerr!... diye bağırın Arnavut ciğercinin, sesi kadar kendine mahsus bir çalımla geçişi de, takip edilmeye değer sokak çizgilerindendi.

Son olarak, yine gezici esnaflardan olan bahçıvanlardan bahsedelim. Eskiden her evde bir bahçe, hemen her bahçede de bir asma vardı. “Ev, ister otuz, otuz beş odalı bir konak, ister dört beş odalı bir yer olsun, büyüklere de çocuklara da, ağaç, çiçek, toprak zevkini ikram eden ufak veya büyük bir bahçesi olurdu.”¹⁰⁸

“Cemreler düşüp yazı muştulayan bahar alâmetleri belirlediği günler, sokaklarda: “Asmalar budââyım!” diye bağırarak geçer olan Arnavut bahçıvanların gür sesleri, yüzünü kıştan yazıya döndürmüş mevsimin habercisi demektir.”¹⁰⁹

Sonuç olarak, çalışmamızın bu kısmında, mahallenin gezici esnaflarını tespit edip bu esnafları giyimleri, bu esnafların mahalle hayatına olan katkıları, görevleri ve hangi saatte satış yaptıkları bilgisini de katarak tanıtmaya çalıştık.

¹⁰⁶Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.74-75

¹⁰⁷Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.75

¹⁰⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.158

¹⁰⁹A.y

4.1.4. Tulumbacılık

Yukarıda bahsedilen gezici esnafların yanı sıra o dönemin mesleklerinden birisi de tulumbacılıktı. O zamanlar evlerin büyük çoğunluğu ahşap olduğu için yanma tehlikesi vardı. Bir evin yanması demek mahallenin hatta şehrin tehlikede olması demektir. Nitekim geçmişte İstanbul'da oldukça büyük yangınlar çıktığı bilinmektedir.

Ayverdi'ye göre, "O dönemde bu kadar çok yangın çıkmasının sebeplerinden biri de İstanbul'un ruhunu ve maddesini perişan etmeyi planlayan yabancı teşkilatlardır."¹¹⁰

"Bu yangınların en acı tarafı kundakçının yabancı devletin tebaası olması durumunda, bağlı bulunduğu devletin sefaretine sığınarak ceza almadan çabukça kurtulmasıdır."¹¹¹

"Yangınların sıkça çıktığı İstanbul'da yangın söndürme işi tulumbacılık teşkilatının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Kurulduğu ilk yıllarda yeniçeri ocağına bağlı bir teşkilat olarak çalışan tulumbacılar zamanla her mahallede kurulmuştur."¹¹²

Mahallelerde oluşturulan tulumba teşkilatları genelde gönüllülerden oluşmuş, Yeniçeri İsyanı sonunda tulumbacılık tamamen bu mahalle teşkilatlarına kalmıştır:

Mahallenin güçlü kuvvetli delikanlılarının bu hizmete gönüllü olarak katılmaları ile meydana gelmiş, iyi işleyen, civar ve komşu semtler rekabetinden hız alan bir teşkilat olmuştu. Hele yeniçeri kıranından sonra, yangınlara karşı mahallelerde tek sorumlu kuruluş olarak bu mahalle tulumbaları kalmıştı. Fakat devlet, hemen tamamı ile ahşap olan şehrin kaderini bu gönüllülerin omuzlarına bırakamazdı. Onun için de tulumbacı ocağını bir yandan ıslah ederken bir yandan da kuvvetlendirmek lüzumunu hissediyordu.¹¹³

¹¹⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.72

¹¹¹Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.139-140

¹¹²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.193

¹¹³A.y

Ayverdi, “Bu teşkilatta gençlerin yanı sıra paşazâdeler, kalem efendileri, mektep medrese görmüş kimselerin de bulunduğu, ötekiler gibi bunların da bir yangın haberi aldılar mı, hemen yangına koştuklarını belirtir.”¹¹⁴ Tulumbacığa bu kadar çok katılım olmasının nedenlerini gönüllülük, fiyaka ve tiryakilik ile açıklar.

Katılımı bu denli geniş olan tulumbacılar, mahallelerde teşkilatlanırlardı. “Mahalledeki bu teşkilatlara sandık denirdi. Bir tulumba dörder kişilik üç veya beş takıma ayrılırdı. Bunların kadrosu, “Bir reis, fenerci, borucu, baskı kolcu, hortumcu ve hırcı” denen sandık rekabetlerinde döğüşü kavgayı göze almış uşaklardan ibaretti.”¹¹⁵

Yangınlar genelde kulede bekleyen vazifeliler tarafından bildirilirdi.

O zamanlar Beyazıt'taki Bâb-ı Seraskeri denen binanın bahçesinde bulunan kuledeki vazifeliler, sırf şehirde çıkacak yangınları zaman kaybetmeden, tezine görerek itfaiyeye ve şehirde yangınları halka haber verecek bekçilere bildirmek üzere, gece gündüz nöbet bekler ve bir yangın gördükleri zaman vakit kaybetmeden aşağıda beklemekte bulunan nöbetçilere haber verirlerdi.¹¹⁶

“Şayet yangın İstanbul tarafında ve gece değil de gündüz çıkmışsa, o zaman kulenin çanaklığında dört kırmızı sepet açılır, fakat yangın köprünün öteki tarafında ise sepetler iki olurdu ki artık bunu biz gençler de biliyorduk.”¹¹⁷

Yangını bu şekilde haber verildikten sonra tulumbacılar sandıklarını omuzlar ve kıyasıya yarış başlardı. “Çok defa iki sandıktan birinin birkaç adım ileri geçmesi şiddetli bir kapişmaya yol açardı. Öyle ki, yol kesenle yolu kesilen sandık mensupları gırtlak gırtlığa gelirler ve bazen de mücadele kanlı neticeler verirdi.”¹¹⁸

¹¹⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.195

¹¹⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.195-196

¹¹⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.73

¹¹⁷Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.139-140

¹¹⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.195

Muhakkak ki Beyazıt'ın çınarı, yangın söndürmekten ziyâde, zamanın beden eğlencelerinden, iddialı zevk ve gösterişlerinden, çoğu da çapul alışkanlığından doğan tulumbacılığın çeşitli rekabet sahnelerine şahit olagelmiştir.¹¹⁹

“Yangına müdahale için koşturan sandıkların mücadelesini izlemek, ve bu mücadeleyi değişik sohbet ortamlarında methetmek ya da eleştirmek o zamanın halk eğlencelerindendi.”¹²⁰

“Sandıklar arasında yarış başlayınca, halk yangını unuttur, kuş uçarcasına geçen takımların süzülerek kayıp gidişlerini seyretmek üzere, geçmeleri mutat olan köşebaşlarına yığılarak yarışları heyecanla takip ederlerdi.”¹²¹

“Yangın söndükten sonra takımlar yerli yerine dağılır, İstanbul sanki hiçbir şey olmamış gibi, yeni bir vak’aya kadar, mûtat sükûnuna dalardı.”¹²²

4.1.5. Konaklarda Çalışanlar

Konaklar, II. Meşrutiyet’in ilanına kadar, toplum hayatını siyasi ve kültürel bakımdan etkileyen en önemli mekanlar arasında gösterilmektedir.

Kendisi de bir konak hayatı yaşamış olan Ayverdi, bazı eserlerinde devrindeki pek çok konaktan bahsetmiş, konak yaşayışı ve konağın hizmetini gören cariye, kalfa, odalık, mürebbiye, dadı gibi hizmetliler hakkında bilgi vermiştir. Çalışmamızın “Konaklarda çalışanlar” başlıklı kısmını oluşturacak olan bu bilgiler, geçmiş dönem konaklarında yaşananları günümüze taşıması, o dönem hizmetlileri hakkında genel bilgiler içermesi ve özellikle çocuk eğitimi konusunda geçmişte yapılan yanlışlara

¹¹⁹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.73

¹²⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.74

¹²¹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.195-196

¹²²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.75

dikkat çekilerek benzer yanıtlara günümüzde de düşülmemesi gerektiği mesajını içermesi yönüyle önemlidir.

4.1.5.1 Mürebbiye ve Dadılar

Mürebbiye ve dadılar, geçmiş kültürümüzde çocuk eğitimini üstlenen kişilerdir. Aralarındaki fark dadıların genelde yerli halktan olması, mürebbiyelerin ise Avrupa kökenli olmalarıdır. İkisinin ortak noktası çocuk eğitimi olsa da mürebbiyeler, daha çok varlıklı aileler tarafından “Çocuklarının Avrupaî tarzda yetiştirilmesi için tutulmuş kişilerdir. Genelde eğitim verdiği çocuğun evinde kalan mürebbiyeler, hem aile hem de konakta bulunan hizmetliler tarafından saygı görürdü.”¹²³

Müreffeh bir Türk ailesinin içine adım atmak demek, orada asla muâheze ve itiraza çarpılmadan saltanat sürmekle birdi. Mürebbiyenin hususi odası, hizmetine verilen cariye, kaprislerine körü körüne itaat eden bütün bir ev halkı vardı. Mürebbiye, evin içinde kimsenin anlamadığı bir dille okutup yazdırdığı çocukla ne yapar, ne söyleşir kimse bilmezdi. Bilinmesi lazım olan bir şey varsa, onun her yaptığıının her işlediğinin aynı hikmet oluşu idi.¹²⁴

Bu yönlerinden olsa gerek Ayverdi, mürebbiyeliği, “Topsuz, tüfeksiz bir imparatorluğa”¹²⁵ benzetmektedir.

Eserlerinde mürebbiye ve dadılar hakkında bilgi veren, Ayverdi, çocukların sorgusuz sualsiz bir şekilde yabancı mürebbiyelerin eline teslim edilmesini eleştirmektedir. Bu eleştirinin sebebi “Yabancı bir mürebbiye eliyle çocukların dini,

¹²³Selçuk Çıkla, ”Romanlarda Yabancı Kişiler/Mürebbiyeler”, Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünun Romanı, s.330, Ankara, Akçağ Yayınları

¹²⁴Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.167-168

¹²⁵Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.168-169

milliyeti, an'anesi ile bağının kesilecek olması ve çocuklarla aileleri arasında derin bir kültür ve anlayış farklılığının ortaya çıkmasıdır.”¹²⁶

Bu anlayışının bir sonucu olarak “Çocuk altı yaşına geldiği halde “ezan okunuyor” diyeceği yerde “imam bağıyor” demiştir. Mürebbiyenin şaheseri olan bu körpe insana, mukaddesatı bir yüz karası imiş gibi silmek, bertaraf etmek zevki aşılannmıştır.”¹²⁷

Yine Ayverdi'ye göre, “Bir konakta vazifesi bittiğinde konağa ve yetiştirdiği çocuğa veda eden mürebbiyeler, konak müdavimleri tarafından, bilgisi, dirayeti ve nezaketi methedilerek bir başka aileye tavsiye edilerek devredilmektedir.”¹²⁸ Bunun sonucu olarak mürebbiyeler başka çocuklara da taşıdığı zehri empoze etmişlerdir.

Bu, geçmişten habersiz, hâle bigâne, geleceği umursamaz meselesiz cemiyet, dar ve sınırlı bir fikir veya fikirsizlik zemini üstünde hayatlarını yaşıyor hem de bir bakıma mesut oluyorlardı. Kendilerinden iki hatta bir nesil evvelki kadınlarla bunlar arasında artık aşılması mümkün olmayan bir mesafe hasıl olmuştu. Eski devrin şehirli kadını da köylüsü gibi, memleketin aktif elemanlarındandı. En hoşu, bir inandığı ve inancı yolunda can feda edecek azmi ve ferâgati vardı. Ebe kadın, çocuğunun kundağını genç loğusanın kucasına verirken, ana, daha bu gonca dudaklar ilk sütü almadan “Ya gazi ol ya şehit” diyecek bir vatan ve iman aşkından yoğrulmuş kahraman gururu ile sağlam ve karalı idi. Halbuki şimdi, vatan da iman da, bu yeni kadın tipi için mühimsenmez, vakti geçmiş bir masal artığından başka bir şey değildi. Artık onun çocuğunu kendi değil, dadılar, sütanneler ve bilhassa mürebbiyeler büyütüyordu. Analık onun için sadece bir fantezi, bir gurur vesilesinden ibaret kalmıştı.¹²⁹

Yukarıda özelliklerini belirterek ifade ettiğimiz mürebbiye müessesesi, sadece

¹²⁶A.y

¹²⁷A.y

¹²⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.168-169

¹²⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.227

çocuklara zarar vermemiş, genelde yerli halktan seçilen dadılığı da etkilemiştir. O dönem toplumunda mürebbiyelere özenen ya da onlar gibi davranan dadılar artmıştır.

Böylelikle, eski Türk geleneğinde ailenin bir ferdi gibi görülen, çocuk büyüse de her daim hatırlanan hatta büyüttüğü çocuk tarafından ziyaret edilen, baktığı çocuğu canını verecek kadar çok seven, eski zaman dadısının yerini, bakıp büyüteceği çocuğun ailesiyle çekişe çekişe pazarlık eden ya da piyasa gereğince dolgun bir maaşla bakımı kabul eden şımarık yeni zaman dadısı, almıştır.¹³⁰

Sonuç olarak “Çoğu geleneksel anlayışımızda olduğu gibi çocuk yetiştirme anlayışımızda da Batı eksenli bir değişim yaşanmış, refah seviyesi yükseldiği ölçüde, eviyle ve evlatlarıyla bağları gevşeyen bir zümre ortaya çıkmıştır.”¹³¹ Bu zümre, çocuklarını yabancı dadılar ve mürebbiyelere teslim etmiş ve “Çocuklarına yerli olmak şerefini ve yerli kalmak imkanını veremez.”¹³² olmuştur.

Türk toplumuna zarar verecek, yeni yetişen çocukları milli bilinçten yoksun bırakacak bu durum, Ayverdi’ye göre, önemli bir sorundur ve bu sorunun aşılması, “Kütleyle örnek olacak kütlelere milli ruhu yeniden aşılacak, kütlelere istikamet verecek münevverlerin yetişmesi ve yetiştirilmesiyle mümkün olacaktır.”¹³³

4.1.5.2. Cariyeler

Konaklarda çalışan; kalfa, cariye, odalık gibi farklı isimlerle anılsalar da görevleri benzer olan kadın hizmetliler, konak hanımlarının her türlü ihtiyaçlarını gideren, hiçbir maddi sıkıntı görmeden konakta yaşayan kişiler olarak bilinmektedir.

¹³⁰Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.61

¹³¹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.305

¹³²A.y

¹³³A.y

Çalışmamızda yer vereceğimiz bu kadın hizmetlilerden ilki konak hizmetlilerinin çoğunluğunu oluşturan cariyelerdir:

Cariyeler, esir tacirleri tarafından Hint, Gürcü, Hata, Berber, Nobe, Sudan veya Habeş gibi memleketlerden ekseriya küçük yaşta kaçırılarak, konaklara, köşklere satılan kişilerdir. Buralarda istidatlarına göre yetiştirilen cariyeler; sütana, dadı, odalık, hanende, sazende gibi değişik vasıflarla çeşitli işlerde görev yaparlar.¹³⁴

Konaklara ve köşklere geliş serüvenlerini yukarıda anlattığımız cariyeler, her ne kadar köle olarak satılsalar da çoğu konak ve köşkte mensubu buldukları aileler tarafından birçok hakka kavuşturulmuşlardır. “Cemiyet, hizmetine aldığı bu sınıfı asla hor görmemiş, evin içinde onlara da belli imtiyazlar tanımış onlara da kendi misafirlerini çağırma ve ağırlama hakkı tanımıştır.”¹³⁵ Ayrıca “Bazı aileler bununla da yetinmemiş, kendilerine beş on sene hizmet eden genç kızları evlendirmiş, evlendirdikten sonra da koruyup gözetmiştir.”¹³⁶

Ayverdi, evin hizmetlilerini evin bireylerinden ayırt etmeyen bu tutumu, Türk-İslam geleneğine bağlamakta ve bu davranışın ibadet şuuru ile yapıldığına dikkat çekmektedir.

Türk-İslâm geleneğinde ibadet, İslam’ın beş şartının dışına da taşarak; hizmet çemberi içinde olanlara yediğini yedirmek, giydiğini giydirmekten de öte geçerek hangi ırktan, hangi renkten olursa olsun insana, insanca muâmele etmek ve elinden gelen iyiliği esirgememektir. Böylece de hemen hemen Türk aileleri, kendilerine hakkı geçmiş hizmetkâr sınıfını kendi hayat şartlarından pek ayırt edilemeyen bir anlayışın çerçevesi içinde yaşatmayı an’aneleştirmiş bulunuyordu. Çeyizlemek, çok defa da ev almak, evlendirmek ve sonunda da bunların çoluğuna çocuğuna da sahip çıkmak alışkanlığı bir gelenektir.¹³⁷

¹³⁴Mehmet Zeki Pakalın , Osmanlı Deyimler ve Terimler Sözlüğü, s.259-260, İstanbul, Meb Yayınları

¹³⁵Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.48

¹³⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.180

¹³⁷Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.92

Bu gelenek neticesinde “Köle ve cariyeler gelecek kaygısı taşımadan, ikinci sınıf insan muamelesi görmeden yaşamış”¹³⁸ bağlı buldukları konak halkı ile dayanışma içerisinde olmuşlardır.

4.1.5.3 Kalfalar ve Odalıklar

Çalışmamızın bu kısmında, köşk ve konakların değişmez simaları olan kadın hizmetlilerden olan odalıklar ve kalfalardan söz edecek, buldukları mekanda ne tür görevler üstlendiklerini o dönem anlayışına bağlı olarak vermeye çalışacağız.

Bunlardan ilki odalıklardır. “Cariyelerden mertebe olarak bir kademe yüksek odalıkların evin bakımı, tertibi, temizliği ve evde bulunan değerli eşyaları hem koruma hem temiz tutma gibi pek çok görevi vardır.”¹³⁹

Evin diğer hizmetlilerinden olan kalfaların ise; temizlik, ütü yapma, yiyecek hazırlama, yemeği sunma, evin hanımına misafirliğe gidip gelirken eşlik etme gibi görevleri vardır. Ayverdi, kalfaların gündelik işlerini “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde şu şekilde anlatmıştır:

Pencereleri harem bahçesine bakan kalfaların odası, adeta günlük hayatın hazırlanıp düzenlendiği bir laboratuardı. İnce kilerin, erzak kilerinin eksikleri, artıkları; çamaşır, ütü, kola, temizlik, yorgan kaplama; mevsime göre reçel, turşu, salamura işleri; eşyaların tamiri; eskiyen ve kırılanların yerine yenilerinin konulması; hanımların oda ihtiyaçları, aşçıların, uşakların, seyislerin, yamakların, ayvazın, haremağalarının elbiseleri, çamaşırları; kışa girerken yaza çıkarken elden geçecek kürk sandıklarının, sepet sandıkların, ambarların, dolapların konsolların tertiplenme işleri, şiltelerin yastıkların atırılması hep o odada konuşularak yoluna konur, karara bağlanırdı.¹⁴⁰

¹³⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.208

¹³⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.44

¹⁴⁰A.g.e s.47

Ayverdi, bu kadar çok iş yapsalar da kalfaların ve diğer hizmetlilerin birbiriyle vakit geçirdiğini gülüp eğlendiğini de belirtir. Ayverdi'ye göre kalfaları en mutlu eden şey evin hanımı ile başka bir eve misafir olarak gitmektir:

Kalfalar için, bir eski kapı yoldaşın evine gitmekteki keyif, başka hiçbir zevkte bulunmazdı. Zira çoluğa çocuğa karışmış bir arkadaş evinde kendi istikballerini görmek günün birinde kendilerinin de böyle bir çatı altında gelin gelmelerini düşünmek demektir. Şu halde o mesut ise kendilerinin de mesut olacağını hayal ederler; o bedbaht ise kendi talihlerinin de yaver olmayacağına hükmederlerdi.¹⁴¹

Sonuç olarak, geçmiş dönem kültürümüzde genelde konak, köşk gibi yerlerde evin her türlü ihtiyaçlarını gören ev halkına hizmet eden, cariyeye, mürebbiye, kalfa, odalık gibi isimlerle adlandırılan bir hizmetli sınıfı oluşmuştur. Her ne kadar buralarda çalışanların çoğunluğu yerli halktan olmasa da çoğu konak sahibi çalışan hizmetlilerine her zaman sahip çıkmış genelde iyi muamelede bulunmuş hatta inandığı dini değerlere bağlı olarak eve belli bir müddet hizmet edenler evlendirilmiş ve evlendikten sonra da korunup gözetilmiştir. Tâ ki dünün, evindeki hizmetliyi dahi düşünen anlayışı, yerini “ben”e bırakana, geçmiş değerlerin yerini Batı sevdası alana kadar... Nitekim Ayverdi, “Anneliği bir gurur meselesi bir fantezi olarak gören, robotik diye tabir ettiği annelerin Batı menşeli anlayış ve özellikle Batı’dan getirilen mürebbiyelerin ürünü olduğunu ifade etmekte”¹⁴² ve milli ruhu koruyan, kendi değerlerine yabancı olmayan bir nesil yetiştirmemiz gerektiği çağrısı yapmaktadır. Bu da geleneklerimize sahip çıkma, geçmiş yaşantıları günümüzde de sürdürmeye çalışma ve her şeyden önemlisi özellikle münevverlerin bu konuda sorumluluk almalarıyla mümkün olacaktır.

¹⁴¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.302

¹⁴²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.227

4.1.6 Mahallede Yer Alan Kahvehane ve Çayhaneler

Günümüzde Türk kültürünün önemli bir unsuru olan kahvehaneler “Osmanlı literatür ve kültüründe ‘kahve evi’ anlamına gelmektedir.”¹⁴³ Kahvehaneler önce kahve üretilen ve satılan yer olarak kurulmuş zamanla insanların buluştuğu, yârenlik ettiği, edebiyat ve mûsiki meclislerinin kurulduğu yerler haline gelmiştir.

Tarihçi Peçevi’ye göre, ilk kahvehaneleri Halepli Hakem adında bir tüccar ile Şamlı Şems adında bir efendi İstanbul Tahtakale’de 1554 tarihinde açtılar. Kahve satılan/tüketilen bir yer olarak kurulan kahvehane kısa zaman içerisinde, bir tüketim mekânından ziyade gündelik hayatın tecrübe edildiği sosyal bir mekân haline geldi.¹⁴⁴

Mehmet Mazak, “Gündelik Hayatın Renkleriyle İstanbul” eserinde “Kahvehanelerin zaman içerisinde mevcut kültürel ve toplumsal hayatın içerisine dâhil olmayı başardığını ve kültürün üretildiği ve tüketildiği bir mekân haline geldiğini belirtir.”¹⁴⁵

Yazara göre, birçok değişikliklere uğrayarak hayatiyetini devam ettiren kahvehaneler her ne kadar sadece erkek sosyalliğini barındırsa da Osmanlı şehrindeki kamusal yaşamın önemli bir kısmını oluşturmuştur. “İlk başlarda marjinal bir yenilik olarak görülen kahvehane, çok geçmeden normalleşmiş ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan merkezi bir konuma gelmiştir.”¹⁴⁶

Halkın buluşma yeri olan kahvehaneler “O zamanlar memur olsun, esnaf olsun,

¹⁴³ Mehmet Mazak, Gündelik Hayatın Renkleriyle İstanbul, s.95-96

¹⁴⁴ A.g.e. s.95-96

¹⁴⁵ A.y

¹⁴⁶ A.y

zanâatkâr olsun ve işçi olsun, cemiyete günlük hizmetini ödemiş olan herkes, mahalle kahvelerinde toplanıp yârenlik etmeyi îtiyatları arasına sokmuştu.”¹⁴⁷

Halkın toplantı merkezi olan musanna divanhaneleri andıran geniş, ferah tavanından duvarına her köşesi en usta kalemkârların, oymacıların elinden çıkmış, yaldızlı, nakışlı, Şirvanlı, havuzlu kahvehanelerde, bir yandan çubuk içilirken, bir yandan da buraları en parlak şiir, edebiyat, mûsiki meclislerine sahne olurdu.¹⁴⁸

Ayverdi'ye göre, “Kahvehanelerde edebiyat ve mûsikinin yanı sıra mahallenin mektep medrese görüp mürekkep yalamış okumuşları etrâfında toplanarak hikâyeye dinleyen gruplar da bulunurdu.”¹⁴⁹

Okumuş kimseler tarafından kahvehâne müdâvimlerine, bir allâme tutumu ile neler okunmazdı? Keloğlan, Âşık Garip, Battal Gazi, Kesik Baş, Kerem ile Aslı, Şah Meran, Yedi Devler, Vâmık ile Âzra, Zühre ile Kamber, Zaloğlu Rüstem, Koroğlu...”¹⁵⁰

Ayverdi, eserlerinde o dönem kahvehane kültüründe üç farklı kahvehaneden bahseder. Bunlardan sırasıyla bahsedecek olursak kopukların, ayak takımının topladığı kahvehanelere külhani ocağı, esrarkeşlerin toplandığı kahvelere esrar kahvesi ve insanların sanatla edebiyatla, kitapla meşgul oldukları kahvehanelere ise semai kahvesi denilmektedir.

Yazarın eserlerinde bu kahvehanelerin işleyişi ve müdâvimlerinin kim olduklarına dair bilgiler mevcuttur.

“Eski zamanın semâî kahveleri hakkında Ayverdi, şu bilgileri vermektedir:

¹⁴⁷ Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.100

¹⁴⁸ Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.102

¹⁴⁹ Sâmiha Ayverdi , Ne İdik Ne Olduk, s.162, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

¹⁵⁰ A.y

Bir semâî kahvesi dâima merâsimle açılır ve açıldıktan sonra da ilk iş, bir başka semtin takımını dâvet eder ve davul zurna, çifte nakkâre ile karşılayıp îzaz ve ikram ile içeri aldığı misâfirlerleri yerlerine yerleşince merâsim başlamış olurdu. Dâvet eden ya da dâvet olunanlardan biri, ortaya bir beyit, bir kıt'a okur, veyâhut bir tekerleme, cinas, şaşırtmaca atar; semâîlere, mânîlere ağır ağır refâkat eden klarnetin sesi durdu mu, bu defa karşı tarafın irticâlen cevap vermesi, altta kalmaması, susup küçük düşmemesi lâzımdır. Eğer işler yolunda gider her iki taraf boy ölçüşmekte berâbere kalırsa pek çingar çıkmaz; fakat ekseri mağlubiyetler, hatta bâzen bir îmâ, bir târiz, saldırımları, kamaları muştaları işe karıştırır, az evvel çalan davul zurna yerine sille tokat, boğuşma vuruşma ortalığı alt üst eder, bekçi polis gelir, istintaklar, Tefîklerden sonra kahve kapatılır, bir hiç yüzünden dostun adı düşman olurdu.¹⁵¹

Yine yazara göre, semâî kahvelerini diğer kahvelerden ayıran özellik buralarda “Diğer semâî kahvelerinin takımları ile karşılaşmalar yapılması; semâî, koşma, mâni, muammâ yarışına çıkılması, böylece de halkın espri anlayışı ve edebiyâtına bir hayli hizmet edebilmesidir.”¹⁵²

O dönem kahvelerinden biri de esrar kahveleridir. Bildiğimiz kahvelere hiç benzemeyen esrar kahveleri, “İçleri gayet pis, murdar, tavanları isle kararmış, her tarafını örümcek ağları sarmış, sıvaları dökülmüş, camları asla silinmemiş, karanlık, iğrenç kokular saçan birer sefalet yuvası idiler.”¹⁵³

Böylesine iğrenç yerlerde yaşayan bu bahtsız insanlar, daima dirseklerini dizlerine ve ellerini de şakaklarına koyup kendi iç alemlerine dalmış bir halde bulunurlardı. Her birinin önünde tenekeden yapılmış köhne birer tükrük hokkası duran bu bedbahtlara karşı insan bir nefret hissi duymaktan kendini alamazdı.¹⁵⁴

İnsanların buluşup dertleştiği yerler sadece kahvelerden ibaret değildi. Çayhaneler de o dönemin sosyal mekanları arasındadır. Ayverdi, tıpkı kahvehanelerde

¹⁵¹ A.y

¹⁵² A.y

¹⁵³ Balıkxane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, s.77-78

¹⁵⁴ A.y

olduğu gibi “Buralarda da ayrı ayrı zümreye mensup insanların bir araya geldiğini kimilerinin fikir, mûsiki ve edebiyata kucak açtığını kimi çayhanelerin ise insanların buluşmalarına ve yârenlik etmelerine zemin hazırladığını belirtir.”¹⁵⁵

Ayverdi’ye göre, diğer medeniyetlerden alıp kendimize özgü biçimde yeniden şekillendirdiğimiz kahve ve çayhane kültürü zamanla değişime uğramıştır. “Geçmişin burma sütunlu, yaldızlı ve oyma tavanlı, havuzlu fiskiyeli, peykeleri Acem halıları, yastıkları Lahor şallarıyla döşeli kahvehaneler”¹⁵⁶ yerini dekoru masa sandalye ve ocaktan ibaret olan, işsizlerin ve emeklilerin uğrak mekanları haline gelmiş, vaktin değerlendirildiği değil öldürüldüğü kahvelere bırakmıştır.

4.1.7 Mahalle Kültürünün Yok Olması

Ayverdi, mahallî hayat, mahallî zevk, mahallî ruh terkiplerinin yoğurup şekillendirdiği İstanbulunun, hangi sınıfa mensup olursa olsun, iç ve dış varlığında bu hususi atmosferin çeşnisini, tatlı ve tabii istihalelerle, asırlar boyunca yaşayıp nesilden nesile emanet ederken, mutlaka dedesinden getirdiği bir hava ve mutlaka torununa bırakacağı bir emaneti olduğunu söyler.¹⁵⁷

Ancak bu durum zamanla değişmiştir. “Artık bu zavallı adam, değil uzak cetlerinin, kendi babasının görüşüne, anlayışına hatta diline bile yabancı, henüz adımlarının sesi duyulmakta olan onun devrine bile asırlarca uzak ve bigânedir.”¹⁵⁸

Bugün gerek kentleşme gerekse modern yaşamın getirdiği değişik yaşam biçimlerinin etkisiyle mahalle kültürünün giderek yok olduğunu söyleyebiliriz. Artık, Ayverdi’nin tespitiyle söyleyecek olursak “Komşusu açken tıka basa karnını doyuranları

¹⁵⁵Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.38-39

¹⁵⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.102

¹⁵⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.126

¹⁵⁸A.y

mü'min saymayacak anlayışa yan bakan bir cemiyet olmuş bulunuyoruz.¹⁵⁹ Ayrıca değil mahallede bulunanları tanıma, koruyup kollama, aynı apartmanda yaşadığımız insanları dahi tanımıyoruz.

Bugün beş dairesel apartmanın sakinleri arasında bile, değil birbirine destek olmak, birbirlerini tanımayan, hatta selamlaşmak gibi mimarisi son derece basit , fakat kurduğu köprü gayet sağlam olan göreneklerimiz dahi cemiyet hayatımızın akışı içinden silinip kurumuş bulunuyor.¹⁶⁰

Ayverdiye göre, “Türkiye’den başka dünyanın hiçbir yerinde, insanları birbirine bağlayan böyle sıcak ve yumuşak bir alâkaya ferdiyeti mâşeri şuur içinde eritip yekpâreleştirdikten sonra, ondan bir fazilet ve medeniyet âbidesi kuran bu kütle psikolojisine¹⁶¹ rastlamak imkansızdır.

Dolayısıyla bu gelenek yok olmaya yüz tutsa da bunu canlandırmak için çalışılmalıdır. “Mahalle yaşamı yeniden ihya edilmeli, toplu yaşama zarureti, mecburi ve kuru bir menfaat ortaklığından çıkarılarak, yeniden dostluk ve kardeşlik havasının estiği mahalleler oluşturulmalıdır.”¹⁶²

Mahalle hayatını tüm işleyişi ile konakları ve konaklarda çalışan hizmetlileri de katarak anlattığımız bu kısımda, eski mahallelerde yardımlaşma ve komşuluk ilişkilerinin günümüze göre daha iyi olduğunu, bir cami ya da çınar ağacı etrafında toplanmış olan bu mahallelerde insanların hastalıkta, sağlıkta, bollukta, darlıkta, cenazede, düğünde bir arada bulunduğunu, mahallelerinde güven içinde ve huzurlu yaşadıklarını, muhtarın adaleti, bekçinin güveni ve imamın da doğruluğu simgelediği bu mahallede, çoğu olayın adli mercilere başvurulmadan geleneklere bağlı olarak

¹⁵⁹Sâmiha Ayverdi, Ah Tuna Vah Tuna, s.135

¹⁶⁰Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.222

¹⁶¹Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.212

¹⁶²A.y

çözüldüğünü, mahallelinin çoğu ihtiyacının gezici esnaflarca giderildiğini, mahalle kahvehanelerinin sadece oturup dinlenme ya da oyun oynama işleviyle değil, okuma ve kültürel birikim elde etme yeri olarak kullanıldığını görmüş olduk.

4.2 Aile Gelenekleri

İnsanlar cemiyet halinde yaşamak mecburiyetindedirler. Bu cemiyetin en küçük birimi ailedir. Bu bakımdan aile, toplumun temel taşıdır. İnsanların doğup büyüdüğü, yetişip geliştiği ve terbiye gördüğü yer olan aileler, kendilerine emanet edilen bireyleri, karşılıksız sevgi, doğru bilgi ve insan olmanın erdemine inandırarak yetiştirmekte bu yönüyle toplumların geleceğinin teminatı olmaktadır. Nitekim bugün toplumların güçlü, huzurlu ve mutlu olmaları için çevresine karşı duyarlı, empati kurabilen, kendisiyle ve çevresiyle barışık, içinde yaşadığı toplumun milli ve manevi değerlerine saygılı bireyler yetiştirmeye ihtiyaç vardır. Bireylerin bu şekilde yetişmesi ise aile yapısının güçlü olması ile mümkün olacaktır.

Ayrıca aile, hem dinimiz hem de geleneklerimiz açısından en önemli kurumların başında gelmekte; evlenme, yuva kurma, çoluk çocuk sahibi olma ve çocukları terbiye etme gibi pek çok durum dinimizce emredilmektedir. Aileyi kurmak kadar korumak da zor olduğu için yine hem dinimiz hem geleneklerimiz ailenin nasıl korunacağına dönük nasihatler içermektedir.

Ayrıca pek çok eserde de aile üzerinde durulmaktadır. Eserlerinde bu nasihatlere sıkça yer veren, aileyi ayakta tutmanın yollarından bahseden yazarlardan biri de Sâmiha Ayverdi'dir.

Biz de çalışmamızın bu kısmında, hem aile geleneklerine hem de bireylere aileleri tarafından kazandırılan ağaç ve hayvan sevgisi gibi konulara yer verecek; ailenin

önemi ve Türk ailesinde yaşlılara verilen değer üzerinde duracağız. Ayrıca ailede çocuğa verilen terbiye anlayışını da bu kısımda ele alacağız.

Eserlerinde hem kendi aile yaşantısı hem de içinde yaşadığı toplumun geleneksel aile yapısına yer veren Ayverdi'ye göre, "Aile cemiyetin bu en küçük hücresi, belki de devlet çatısının en sâdik en cesur en celâdetli ve serdengeçti bekçisi"¹⁶³ "Sosyal hayâtın sırtını dayadığı fethedilmez bir kale, görenek ve geleneklerin şifâhî kanunları ile idâre olunan feodal merkezçiklerdir."¹⁶⁴

Ayverdi'nin aile ile ilgili yazılarından hareketle eski Müslüman - Türk geleneğindeki aileyi, her ferdin birbirine bilgi ve tecrübesini kattığı ve bu faydalanmanın bir ömür sürdüğü, bireylerin ahlak ve geleneklere uygun yetiştirildiği yerler olarak tarif etmek mümkündür.

Ayverdi'ye göre, "Eski Türk aile geleneğinde ailenin üstüne titrediği ve gene üstüne toz kondurmaktan korktuğu yapıcı ve yaratıcı sermayesi ne serveti idi, ne mevki ne şöhreti. Belki, neslini yürüten, ocağını tütüren, şânına şan katan, evlâdı idi."¹⁶⁵

Bu yüzden de, her kıymetten, her varlıktan üstün tutulan insanın terbiyesi ilk planda yer alırdı. "Müslüman - Türk an'anesinde, terbiye ve disiplin reaksiyonlarla değil, aksiyonlarla verilirdi."¹⁶⁶ Terbiye, çocuk hata yaptığında veya yanlış bir tutum sergilediğinde bağırma çağırma ya da cezalandırma yoluyla değil aile fertlerinin harama helale, doğruya yanlışla dikkat ederek yaşamaları ve çocuğun bunu görerek örnek alması yoluyla verilirdi. "Onun için de çocuk, daha anasının sütünden kesilmeden, an'anenin,

¹⁶³Sâmiha Ayverdi, Bir Dünyadan Bir Dünyaya, s.107

¹⁶⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.38

¹⁶⁵Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.280

¹⁶⁶A.y

imân ve ahlâk anlayışının eline teslim edilir, asırların arkasından gelmiş bu sağlam, köklü ve terâzili nizam, çocuğun şahsiyet yapısını kurardı”¹⁶⁷

Ayverdi, yaşadığı devrin çocuk yetiştirme hassasiyetini vurgulamak için “Hey Gidi Günler Hey” adlı eserinde, yaşanmış bir olayı şu şekilde anlatır:

Babamla annem her sene olduğu gibi gene bağımızın üzümlerinden pekmez kaynatacaklardı. Elllerinde bulunan çalılardan başka pekmez kazanının ocağına Cevdet'in bıraktığı kuru kavak kabuk ve çırpılarını da sürdürdüler. Mal sahibi, nasılsa onları bırakıp gitmişti. Çürüyeceğine bir işe yaraması için çalılarla beraber kavak çırpıları ile ateşi kuvvetlendirmekte mahzur görmeyen babamın kararına rağmen annem huzursuzdu. El âlemin odunu ile aşımızı kaynatmak bize yakışmaz diyordu. O zaman üç kardeştik. Ağabeyim ve ben, çocukluğumuzun gereği olan oyunları oynuyor, bazen de babamıza yardım ediyorduk. Fakat en küçüğümüz sanki bir hayduttu. Zarar ziyan yapmadığı komşu bırakmaz, camını kırmadığı ev koymaz, her taraftan şikayet sesleri birbirini kovalardı. Annem ise kendilerine ait olmayan kavaklarla kaynatılan pekmezden içmeye doyamayan oğullarının, bir çeşit haram lokmadan zehirlenmiş olduğuna bütün gönlü ile inanarak oğlunun haylazlıklarını duydukça yüksek sesle: “Ah Cevdet'in kavakları,” der dururdu.¹⁶⁸

İşte yukarıda da anlatıldığı üzere o zamanlar, haram ile helâli, doğru ile eğriyi, güzel ile çirkini, mektep sıralarına oturmadan öğrenen bir nesil vardı. Ve bu terbiye anlayışı bir sonraki nesle emanet edilir, emaneti devralan nesil bu geleneği sürdürürdü. Ancak günümüzde aile kurumunun birey ve çevre üzerinde bu kadar etkili olduğunu söylemek güçtür.

Nitekim günümüzde Batılılaşma fikrinin yanlış yorumlanması ve Batılılaşma sevdasıyla kendi geleneklerimizi terk etme anlayışı pek çok kültürel değerimizin yok olmasına neden olmuştur. Geleneklerden kopuş önce aile yaşantımızı hedef almış aynı çatı altında birlik içerisinde hareket eden aileler, yerini kuşak çatışmalarının yaşandığı

¹⁶⁷A.y

¹⁶⁸A.g.e s.187

ailelere bırakmıştır. Eskiden büyükle küçüğün muhabbet meclislerinde birbiriyle kaynaştırılmaya çalışıldığı ailelerde, şimdilerde birbirini dinlemeye vakti olmayan, ailesine ve çevresine saygısını yitirmiş; terbiye yoksunu bireyler yetişmeye başlamıştır.

Ülkemizde, huzursuz ve suça yatkın bireylerin giderek artması, aynı şekilde boşanmaların çoğalması, kimsesi olduğu halde kimsesizler yurduna mâhkum edilen çocuk sayısındaki artışlar ve buna benzer pek çok olumsuz vaka, aile kurumunun işlevini eskisi gibi yerine getirememesi ile ilgilidir, diyebiliriz.

Günümüzde düzenlenen aile konferanslarında da aile çöküşünün ele alınması yukarıdaki tespitleri doğrular niteliktedir. Nitekim 2010 yılında düzenlenen aile konferansında aileden sorumlu Devlet Bakanı Selma Aliye Kavaf, küreselleşmenin ve toplumsal değişimin sonuçlarının aile kurumunu zayıflattığının tüm toplumlar tarafından kabul gören bir gerçek olduğunun altını çizmiş, sosyal güvenlik, kadın ve çocuk istismarı, uyuşturucu ve diğer suçlarda ortaya çıkan sorunların çözüm adresinin aile olduğuna işaret etmiştir.¹⁶⁹

Ayverdi'ye göre de aile kültürünün giderek zayıflaması yukarıdaki sebeplerle paralel yöndedir. Ayverdi, aile yaşantısında meydana gelen çöküşü, “Müslüman-Türk’ün târihî düşmanlarının bu temel değeri nişan almalarına ve onu vurup devirmelerine bağlar.”¹⁷⁰

Ayverdi'nin bu tespitini Kurtuluş Savaşının yapıldığı dönem ile Cumhuriyet döneminde yazılmış bazı edebi eserlerde de görmek mümkündür. Kuşak çatışmaları “Kıralık Konak”ta, ekonomik kaygıların aile düzenini değiştirmesi, aileye ait değerleri yok etmesi ve aile bireylerini birbirinden koparması ise “Yaprak Dökümü”nde ele

¹⁶⁹Selma Aliye Kavaf, “Aile Değerlerimiz Milli Birlik ve Beraberliğimizin Teminatı“ www.zaman.com.tr, 29 Ocak 2010, erişim: 3 Şubat 2011

¹⁷⁰Sâmiha Ayverdi, Bir Dünyadan Bir Dünyaya, s.106

alınmıştır. İki romanın ortak vurgusu ise ailenin ve aileye ait değerlerin Batı yanlısı toplumsal değişime paralel olarak çöküşüdür.

Zamanla şartlarda ve yaşantıda değişiklik olabileceğini vurgulayan Ayverdi, geleneklerin yok olup gitmesinden değil, değişen şartlara ayak uydurmasından yanadır.

Şüphesiz ki, yeni çağların yeni şartlarına göre istihâleye tâbi olması gereken her müessesese gibi âile hayatının da bazı tâdillere uğraması tabii idi. Ancak bir intibak, zamana bir uyuş demek olan bu tâdilin yerini bir çöküntünün alması işte asıl dert, asıl teşhis ve tedâviye muhtaç olan âfet, bu olsa gerek.¹⁷¹

Günümüzde aile kurumunu koruma ve aileyi yeniden eski işlevine döndürme çalışmaları yapılması, düzenlenen konferanslarda geleneksel aile işleyişinin ele alınması ve çözüm önerilerinde geleneksel kültürün yeniden canlandırılması fikrinin sunulması, Ayverdi'nin tespitlerinin ne kadar isabetli olduğunun göstergesidir.

4.2.1 Ailede Bireye Kazandırılan Değerler

Bu kısımda, aile terbiyesinde evin ihtiyarlarına gösterilen saygı ve onlara verilen değer ile ailede bireylere çocukluktan itibaren kazandırılan duygular olan ağaç ve hayvan sevgisi üzerinde duracağız.

4.2.1.1 Ailede İhtiyarın Yeri

“Müslüman - Türk âilesi içinde ihtiyar, evin uğuru, bereketi, tadı tuzu, bir kelime ile, muvâzene unsuru demektir.”¹⁷²

¹⁷¹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.85

¹⁷²Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.237

Köşesinde oturmaktan gayri âile içinde herhangi bir işte fiilî yardımı kalmamış o âile ihtiyarına, evlatlarının:”Sen bizim başımızın tâcısın, evin bereketisin!”diyerek bir yandan ahlâkî bir yandan da hukukî vecibeleri yerine getirmek sûretiyle âilenin huzûruna nefes açacak menfez meydana getirmeleri, eskilerin bir selâmet ve huzur ortamı idi.¹⁷³

Evimizde bulunan yaşlılara saygı duyma, onları kırmamaya özen gösterme onları baş tacı etme ve onların biz çocukken bize gösterdikleri sıcak alakayı onlara gösterme, hem aile değerlerimizin hem de dinin bize yüklediği bir sorumluluktur.

Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.¹⁷⁴

Ayverdi, “Eskinin ihtiyara gösterdiği saygı ve âlakayı, kasaya altın yığmaya, kendi istikbâli ve âkıbeti adına sermaye biriktirmeye benzetir.”¹⁷⁵ Ayverdi’ye göre, “İhtiyara bakan genç, onda gelecek günlerini görecektir ve “yarınki ben” diyerek düşünce ve duygularına çeki düzen verecektir.”¹⁷⁶

Ayverdi, evin ihtiyarlarına karşı gösterilen saygı ve onlara ömrünün son günlerine kadar bakma anlayışının Şarka özgü olduğunu belirtir. “Ona göre, Şarka sadece ihtiyar ana babayı değil, kimsesiz kalmış hala, teyze, dayı, amca ve hatta yedi kat yabancı yoksulları bile, âilenin uğuru, bereketi diye başında taşıyan bir dünya

¹⁷³Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.300

¹⁷⁴Kur’an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, (2013), İsra suresi, s.283, Define Yayınları

¹⁷⁵Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.239

¹⁷⁶A.y

görüşü vardır.”¹⁷⁷ Bu görüş, Şark’ı gezmeye gelen yabancı yazarlar tarafından da dile getirilmiştir:

A.Ubucuni diyor ki: ”İhtiyarlık Türkiye’de olduğu kadar, hiçbir yerde mazhar olmadığı îtibar yüzünden, bu memlekette yaşlı Türkler günlerini pek tatlı geçirirler.“ Neden diyecek olursak cevabını veren gene yabancılardadır: ”Türkiye’de analarla babalar, çocuklara en tatlı sözlerle hitap edip en candan ihtimam ile bakarlar. Bu şefkat tezâhürüne başka memleketlerde de tesâdüf edilmekle beraber, arada dağlar kadar fark vardır. Öyle ki, garpta birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence düşkünlükleri çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticârî muâmeleler, çocuklara karşı âilenin alâka ve şefkatini azalttığı halde, Türklerin ev hayatı, evlâtlarına karşı duyulan sevgi ve şefkatin, bir merkezde toplanıp artmasını temin eder. İşte bu yüzden Türkiye’de çocuklar yetişip adam oldukları zaman, anaları ile babalarını başlarında bulundurmaktan iftihar ederler. Ve küçük iken onlardan gördükleri şefkate mukâbele etmekle bahtiyar olurlar. Başka memleketlerde ise, çocuklar olgunluk yaşına girer girmez, anaları ile babalarından ayrılmakta ve mâlî menfaatler için onlarla çekişe çekişe münâkaşa etmekte hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde, onları sefâlete yakın bir hayat içerisinde bırakmakta ve zavallılara karşı, adeta yabancılaşmaktadırlar.¹⁷⁸

Ayverdi de A. Ubucini ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Nitekim Ayverdi’ye göre de garpta hayatın en zorlu devresi ihtiyarlıktır.

Öyle ki, garbın dünya görüşü içinde yaşlı, işlemekten kalmış bir paslı ve çürük makinedir. O, ihtiyarlık gelip çattığında, deniz kazasından kurtulup canını sâhile atmış âfetzedelere benzer. Sığınacağı tek yer, bu çürük makinelerin son nefeslerini verecekleri güne kadar kalmaya mecbur oldukları bakımevleridir.¹⁷⁹

¹⁷⁷Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.228-229

¹⁷⁸Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.84

¹⁷⁹Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.228

Garpta ihtiyarlara bakışın ahlakî ve vicdani kavramlardan yoksun oluşunu ifade ettiği yazılarında bizi de uyararak Ayverdi, "Ratibe" adlı eserinde bu konuyla ilgili şunları söyler:

Örf ve âdetlere yüz çevirip, Batı modasına uyarak yaşama düşüncesinin aileyi ve aile içinde yaşayan yaşlılara bakma zarureti yok edeceğini, âilenin ihtiyarlarının bin emekle yetiştirmiş bulunduğu kendi çoluğu çocuğu ile birlikte değil de Batı'da olduğu gibi "huzurevi" denen katı, abus köşelerde ömrünü sonlandıracağı düşüncesini taşımaktadır.¹⁸⁰

Nitekim bugün ülkemizde açılan "huzurevleri"nin günden güne artması ve çoğu insanın anne ve babalarını bu yerlere teslim etmeleri, Garp rüzgarının bizim ufuklarımızda da estiğinin işareti ve geleneğin mirasından yararlanamadığımızın göstergesidir.

Sonuç olarak aile; insanların doğup büyüdüğü, yardımlaşma, kardeşlik, hoşgörü, sevgi, saygı gibi pek çok insani vasfın temelini atıldığı yerdir. Bu kurumun daima güçlü tutulması, çöküşünün engellenmesi gerekmektedir. Zira aile kurumu çökmüş bir devlette zararlı alışkanlıkların, şiddetin ve boşanmaların artacağı, milli ve manevi değerlerinden uzaklaşmış bir neslin yetişeceği herkesçe bilinen bir durumdur.

4.2.1.2 Hayvan Sevgisi

Geleneksel yaşantımız incelendiğinde ecdadımızın sadece insanı ve insanî değerleri değil insan dışındaki varlıkları da koruyup gözettiklerini ve onların da bizim üzerimizde hakları olacağını düşündüklerini söylemek mümkündür. Var olan her şeye "Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü" düşüncesiyle yaklaşan ecdat, insanlara olduğu

---

¹⁸⁰ A.g.e s.301

gibi hayvanlara da merhamet elini uzatmış, onlara eziyet etmeyi affedilmez günahlardan saymıştır.

Türk'ün hayvanlara eziyet etmeyi affedilmez günahlardan saydığını, belki de dünyada bilmeyen yok gibidir ve bu gerçeği, Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş yabancılardan da dinlemek mümkündür. Mesela Lady Montague, mektuplarında, bir kuşa eziyet eden Ermeniye öldürecek hale gelen Türklerden hararetle bahsetmez mi?¹⁸¹

Evlerin çatı kenarları ve tarihi yapılarda kuş yuvalarına yer verme, çiçeği, ağacı, hayvanı adeta ailenin bir ferdi gibi görme, kedileri, köpekleri, güvercinleri bile düşünerek bakım yerleri yaptırma ve hayvanlar için ayrıca vakıflar tesis etme, göç edemeyen ya da yaralı halde bulunan leylekler için bakımhaneler açılması ve buna benzer pek çok örnek ecdadın insan dışındaki varlığa verdiği değer diğer kanıtlarıdır diyebiliriz.

Kendisi de hayvanları çok seven Ayverdi, eserlerinde geleneksel hayvan sevgisi hakkında bilgi vermiş, hayvan sevgisiyle ilgili yaşadığı ya da duyduğu pek çok olayı eserlerinde anlatmıştır.

Hilmi Bey'in bir âdeti de kira arabasına bindiği zaman arabacı ile sözlü bir mukavele akdetmesiydi. Evvela, atın kırbaçlanmayacağı tenbih olunur. Ücret üstüne pazarlık etmek şöyle dursun, inerken bol bol hakkını verdikten sonra, ayrıca at için de bir bahşiş uzatarak:" Bununla da benim için hayvana arpa al!" derdi. Bu vakur ve ciddi adamın yüzü, karşısındakilere âdeta saygı ile karşılık bir çekinme telkin eder ve ricası emir yerine geçerek, kim olursa olsun:" Peki Beyim, baş üstüne!" der ve pek muhtemel ki dediği gibi yapardı.¹⁸²

¹⁸¹Sâmiha Ayverdi, *Kaybolan Anahtar*, s.134

¹⁸²Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, s.242

Öyle bir medeniyet ki mensubu bulunduğu insanlar, bindiği arabanın atı için dahi bahşış veriyor. Başka bir örnek verecek olursak yaz boyu köşke su taşıyan merkep “Kışın satılmayıp ahıra çekiliyor. ‘Hakkı geçti dinlenip rahat etsin.’ düşüncesiyle bütün kış bol yem ve bol istirahatla mükâfatlandırılıyor.”¹⁸³

Yine bu ince ve zarif anlayışın neticesi olarak, bir ailenin mevtasını yıkamak lazım geldiğinde, evin kuyusu ya da akarsuyu yoksa atla, eşekle su taşıtılmıyor.

“Evde ya da mahalle de at ve eşek olmasına rağmen su taşıma işinin insan oğluna ve sakalara bırakılmasının nedeni mevtânın hayvan hakkını ödeyemeyeceği ihtimalinin düşünülmesidir.”¹⁸⁴

4.2.1.3 Ağaç Sevgisi

Geçmiş dönemde, hayvanlara gösterilen merhamet duygusunun benzerini ağaç sevgisinde de görmek mümkündür.

“Kurban edilecek koyunun gözünü bağlamak nezaketi gibi, odun kesmeye giden köylünün, baltasının ağzını çaputla örterek ormana girişi, ecdat mirası ağaç sevgisinin bir örneğidir.”¹⁸⁵

Ayverdi, ata mirası olarak nitelendirdiği ağaç sevgisine bir örnek de Orhan Bey döneminden verir:

Sultan Orhan Bursa'yı fethettikten sonra etrafa çıkan münadi çıkartarak erkek çocuk doğuran kadınları davet etmiş ve her birine ulûfe vereceğini bildirmiş böyle bir daveti duyan hangi kadın gelmez ki? Toplanan kalabalığın arasına bir de elinde bastonu, beli ikiye bükülmüş çok yaşlı bir kadın da eklenmek isteyince etraftan, böyle yaşlı kadınların burada yeri olmayacağını söylemişler. Ama kadın, bunlara kulak asmayarak mutlaka Bey'i görmek istediğinde ısrar edince sultanın karşısına

¹⁸³Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.241

¹⁸⁴Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.131

¹⁸⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.318

çıkarmışlar. Orhan Bey kendisini gördüğü zaman:" Hatun sen de mi çocuk doğurdun? Diye sorup: " Evet Beyim, bir kaç sene evvel bir çınar dikmiştim. Hayli büyüdü. Benim de oğlum odur." cevabını alınca etrafındakilere:" Bu hanımı da kaydedin. Onun ağacına da ulûfe verilsin," demiştir.

Yine atalarımız ağaç kesmeyi baş kesmeyle eşdeğer tutmuş, ağaç sevgisini ve ağaca verdiği değeri nesilden nesile aktarmıştır. Mimari geleneğimize baktığımızda bu sevginin ne kadar üstün olduğunu görmek mümkündür:

Hemen her köşe başında bir büyük çınar bulunur ve yine hemen her mahalle ağaç dallarıyla örtülmüş, çeşmeli, çardaklı, mescitli ve çarşılı bir meydanı merkez alıp onun etrafında genişlerdi. Böylece de tabiatla barışık ve içli dışlı dostluk kurmuş olan Türk ruhu, semtini, mahallesini, sokağını, şehrini, bir yeşillik tufanı içinde görmekten sonsuz haz bulur ve ancak böyle ferah ve tabii bir dekor içinde mesut olurdu. 1786’da memleketi ziyaret eden Elisabeth Graven, Amicis’den daha da ileri giderek:”Türkler tabiat güzelliklerine karşı o derece saygılıdır ki, evlerini yapacakları mahalde bir ağaç bulunacak olsa, kesmiyor ve evin içinde ağaca bir yer bırakarak onu evlerinin en güzel ziyneti kabul ediyorlar” der.¹⁸⁶

Tabiata ve tabiat güzelliklerine saygının neticesi olan yukarıdaki örneğin benzerlerini yaşamış ve yaşatmış olan atalarımızın bu, cömertçe kütleye aktardığı ağaç sevgisinin bugün aynen yaşadığını söylemek güçtür. Ayverdi, cemiyetin giderek itaat ve saygıyı kaybettiğini söyler. Ona göre, “İnsan ilişkilerinin bozulduğu bir toplumda hem hayvana hem de ağaca sevgi hatta saygı aramak abestir.”¹⁸⁷

Ayverdi, “İnsaf ve merhamette başka milletlerin pek tanımadığı bir seviyeye tırmanmış olan bir cemiyetin bunu iftiharla muhafaza etmek yerine, koparıp atmış olmasına”¹⁸⁸ bir anlam veremez.

¹⁸⁶Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.87

¹⁸⁷Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.135

¹⁸⁸A.y

Nitekim ona göre, “Hiçbir devrin baş çeviremeyeceği bu anlayışa, XX. Asrın insanları her zamankinden daha muhtaçtır.¹⁸⁹

Sonuç olarak, “Aile hayatı ile ilgili gelenekler” başlığını verdiğimiz bu kısımda Eski dönemlerde aileye çok değer verildiğini, doğruluk, iyilik, yardımlaşma gibi pek çok vasfın ailede çocuğa kazandırıldığını, çocuğa verilen terbiyenin sözle değil bizzat uygulayarak gösterme yoluyla olduğunu böylelikle ailelerde haramla helali bilen, işine hile karıştırmayan, sevgi ve saygıyı iyi öğrenmiş bireylerin yetiştiğini ve ailenin toplumu ayakta tutan bir kale olduğunu bu kalenin yıkılması durumunda toplumda pek çok sorun yaşanacağını tespit etmiş olduk. Yine eski dönemde ağaçlara ve hayvanlara karşı büyük bir sevgi duyulduğunu, örnekleriyle birlikte ortaya koyduk. Son olarak, ailede yaşlılara değer verildiğini, geçmişte yaşlılara evin uğuru ve bereketi gözüyle bakıldığını ancak Batı’da tam tersi bir durum söz konusu olduğunu görmüş olduk.

4.3 Eğitim Gelenekleri

Eğitim, bir toplumun ihyâsı ve iyi bir gelecek oluşturması adına önemle üzerinde durulması gereken en hayati ihtiyaçlardan birisidir. Bundan dolayı her toplum bu ihtiyaç üzerinde durmakta ve kendi ülkesinin ihtiyaç ve değerlerini de kapsayacak bir eğitim politikası oluşturmakta sonra da buna dönük planlar oluşturup eğitim faaliyetini sürdürmektedir. Devlet, bu eğitim faaliyetlerinin sorunsuz ilerlemesi için okul ve üniversite gibi pek çok eğitim kurumu açmakta buralarda eğitim verecek kadroyu oluşturup nesilleri eğitmektedir.

Toplumun ancak milli kültüre dayalı bir eğitim anlayışıyla eğitilmesi gerektiğini savunan Ayverdi, yukarıda hayati ihtiyaç olarak adlandırdığımız eğitim konusunda pek

---

¹⁸⁹Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.318

çok yazı yazmış, geçmiş dönem eğitim kültürü içerisinde yer alan mahalle ve Enderun mektepleri, medreseler, şifahi kültür, diyar diyar dolaşarak halkı bilgilendiren cer hocaları, bundan yarım asır evvelinin hocaya bakışı, eğitimde milli kültüre riayet edilmemesinin olumsuz sonuçları ve milli eğitim politikasının nasıl olması gerektiği gibi eğitime dair pek çok konuda bize bilgi vermiştir. Biz de bu bilgilere bağlı olarak oluşturduğumuz çalışmamızı geçmiş dönem eğitim anlayışı ve eğitim verilen yerler, hocaya saygı, eğitim sorunları ve çareleri olmak üzere üç başlıkta toplayacağız.

4.3.1 Eğitim Anlayışı ve Eğitim Verilen Yerler

Ayverdi, “Eskiden eğitimin şebeke halinde vatan sathına yayılmış şifahi kültür müesseseleri ile sağlandığını belirtir.”¹⁹⁰ Ayverdi’ye göre, bundan yarım asır evvel, toplumun hemen hemen her köşesi birer küçük akademi vazifesi görmekteydi. “Şöyle ki imam, muhtar ve bekçiye arkasını dayamış mahalle teşkilatı ile mahalle kahveleri, esnaf loncaları, ordu ocakları, dergâhlar, hep halkın hizmetinde olan eğitim müesseseleri idi.”¹⁹¹

Eskiden bir bekçinin, bir sakanın, bir sütçünün dahi kendi küçüğüne ve kendi çevresine öğreteceği, söyleyeceği bir şeyleri vardı. Mektebi, medresesi olmayan, nesillerin nesillere emanet ettiği bu tradisyonel bilgi, cemiyetin iliklerine işlemiş bir hikmet ve irfan kaynağı idi. Kütlenin bütününe karışmış ve yayılmış olan bu şifahi kültür hazinesi, ona eksiklerini öğreten fazlalıklarını törpüleyen fikri ve ruhi bir disiplin vererek hayata hazırlayan büyük mürebbi, büyük hoca demektir.¹⁹²

“Çocuğun, henüz emekleyip konuşmaya başladığı andan itibaren kulağını

¹⁹⁰Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.60-61

¹⁹¹A.y

¹⁹²Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.77

doldurarak hayat mücadelesinde eline, hayrı şerden ayırt ettirecek bir kıstas veren şifâhî kültür, cemiyetin bir emniyet supabı, bir hayat teminatı demektir.”¹⁹³

Ancak o dönemde eğitim sadece şifâhî kültür yoluyla verilmez mahalle çocuklarından yetişkinlere kadar pek çok birey; mahalle mektebi, medrese, Enderun mektebi gibi eğitim kurumlarında ders görürdü.

Ayverdi, pek detaylı olmasa da bu eğitim yerleri hakkında eserlerinde bilgi vermektedir. Hakkında bilgi verilen eski devir eğitim yerlerinden ilki mahalle mektepleridir. Erkek ve kızların aynı anda eğitim gördüğü bu yerleri Ayverdi, “Büyük ama tek odası olan yerler olarak tarif eder ve bu yerlere girerken camla çevrili ve paşmakhane denen yerde sokak ayakkabılarının çıkarılıp evden getirilen terliklerin giyildiğini belirtir.”¹⁹⁴

“O devrin ilkokul çağlarındaki çocuklarına hitap eden mahalle mekteplerinde erkek çocuklar, hoca efendiye daha yakın olan kısımda ve yerde oturarak kızlar ise rahle gibi, masa gibi küçük sıralarda dersi takip ederlerdi.”¹⁹⁵

Eğitim verilen yerlerden ikincisi medreselerdir. Dini ilimlerle fenni ilimlerin iç içe verildiği bu yerleri Ayverdi, “Devletin çeşitli kademelerine kaliteli insan yetiştiren kültür yuvaları”¹⁹⁶ olarak tarif eder.

O devirde medrese, devletin seyfiye, ilmiye, kalemiye ve mülkiye kadrosuyla her çeşit müessese ve teşkilâtına kaliteli insan unsurunu yetiştiren bilgi ve kültür yuvası idi. Talebeliği boyunca gençlik, pasif görünüşüne rağmen, bir istihşâl, bir üretme çarkının hareket ve nizamını sağlayan, geleceğin vâdeli bir müstahsili, bir üreticisi idi.¹⁹⁷

---

¹⁹³ A.y

¹⁹⁴ Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.49

¹⁹⁵ A.y

¹⁹⁶ Sâmiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, s.43

¹⁹⁷ A.y

“Medreseler gibi ilim ve kültür yuvası olan eğitim yerlerinden üçüncüsü, idari mekanizmaya boy boy ve sınıf sınıf adam yetiştiren, musiki, resim, hat tedrisatını da içeren Enderun mektepleridir.”¹⁹⁸

Kur’an, ilmihal, tecvid, Arapça, Farsça, yazı, cilt, tezhip, oymacılık, ressamlık, kıraat, meşk, hattatlık, musiki ve resim gibi derslerin verildiği bu mekteplerde genelde devşirme öğrenciler ders görür az da olsa yerli gençler de burada yer alırdı. Burada eğitime tabi tutulan gençler iman ve Türklük şevkiyle yoğrulur milli bir çehre kazanırlardı. Eğitim bittiğinde devletin çeşitli kademelerinde yer alan bu gençler yaşarlarsa vatan ve iman için yaşarlar, ölürlerse gene onun için can feda edip ölürlardı.¹⁹⁹

Mahalle mektepleri, medreseler, Enderun mektepleri daha çok şehirlerde yer alır ve sınırlı bir kesime hitap ederdi.

O dönemde özellikle köy ve kasabalarda eğitim imkanları sınırlıydı. Buralara eğitim, “Köy köy, kasaba kasaba dolaşarak bir tutam zahire karşılığı halka milli-dini fikir ve heyecanları daha çok menkıbeler içinde naklederek anlatan ve halkı bilinçlendiren cer hocaları vasıtasıyla götürülürdü.”²⁰⁰

Cer hocaları, daha çok köy odalarında ve köy kahvehanelerinde mekan tutmakta böylece etraflarına hikayeler içinde öğütlerini aktarmaktadır. Ayverdi, “Cer hocalarının anlattıkları konulardan bazılarının düşkünlere yardım, misafire ikram, kinden intikamdan nefret, vatana hizmet, devlete sadakat olduğunu belirtir.”²⁰¹

Cer hocalarının yukarıda belirttiğimiz konularda anlattıklarını “Kahvede dinleyen köy halkı evlerine gidince de hane halkına duyduklarını anlatır. Böylece de

¹⁹⁸Sâmiha Ayverdi, Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, s.104

¹⁹⁹Sâmiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, s.106

²⁰¹Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.104-105

²⁰¹A.y

hocanın zihinlerine koyduğu, uzaya uzaya döner dolaşır ve halka tamamlanırdı.”²⁰²

Böylelikle “Cer hocasında çakan kıvılcım küllenin bütününde bir ışık parıltısına dönerek, halkın irfan hazinesine milli kültür servetinden yığınlar hediye etmek sûretiyle bir Türk- İslam terkibine kendi çapında hizmet vermiş olurdu.”²⁰³

Ayverdi, ”Hey Gidi Günler Hey” adlı eserinde bu cer hocalarından birinin evlerine misafir olarak geldiğini belirtir. Bu cer hocasını yaşlı ve güzel bir ihtiyar olarak nitelendiren Ayverdi, cer hocasının kendisini şu şekilde tanıttığını nakleder:

Bana Yeşil Hoca derler. Biz her sene ramazandan evvel bir boy cerre çıkar, dağ bayır dolanırız. Köylü bizi sever ve bekler. Biz de köy halkı ile hemhal olur, önümüze serdiği müşküllerine aklımızın yettiğince tarik-i Hakka göre kelam ederiz. Misafir olduğumuz köyden torbamıza bulgurdan, kuskustan ne konursa eyvallah deriz. Ağaların bazılarında varlık dirlik aşmış taşmış olsa dahi fazlasını istemeyiz. Doyacak kadar bize yeter. Köylüye Hak kelamı söylemeye geldikse de, tacir değiliz ki pazarlığa yanaşalım.²⁰⁴

Sonuç olarak, eski devir eğitim geleneğinde her ne kadar, mahalle mektebi, medrese gibi eğitim verilen yerler olsa da eğitimin daha çok şifâhî kültür yoluyla verildiğini bunun için toplumun aileden başlayarak hemen her köşesinin küçük bir akademi vazifesi gördüğünü, medrese eğitimi alan ya da Enderunda eğitim alanların ise daha çok devlet kademelerinde görevlendirildiklerini, sanatla ilgilendiklerini ve toplumun aydın kesimini oluşturduklarını söylemek mümkündür.

4.3.2. Hocaya Verilen Değer

Ayverdi'nin eğitim geleneğinde üzerinde özellikle durduğu hususlardan biri de canını mesleğine adanmış, feragatli, sabırlı ve fedâkar hocalarımıza saygı konusudur. Bu

²⁰²Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.105

²⁰³Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.105-106

²⁰⁴A.g.e s.106

konu, hem geçmiş zamanların eğitim anlayışında hocaların yerini ve değerini görme hem de günümüzde gittikçe bozulan hoca-talebe ilişkilerine çözüm sunma yönüyle önemlidir.

Ayverdi'ye göre, “Medeniyetimizin şifâhî bir medeniyet olduğu dönemlerde, hoca bir “atabek” idi.”²⁰⁵

Görenek ve gelenek, onu mübarekleşmiş, âdeta bir nurdan kaftan içine alarak her türlü şaibeden, kirden ve gûnahtan uzak ve masun görmüştü. Bu yarı ilâhi seviyeden gençliğe hitap eden adamın ise sesi dinlenir, sözü tutulur ve kendisi de, yalnız talebeleri tarafından değil, bütün bir halk tarafından izzetlenir, hürmet ve riâyet görürdü.²⁰⁶

“Hocalara karşı öylesine bir saygı kültürü geliştirilmişti ki yeri geldiğinde hükümdarlar bile hocalarını görünce ayağa kalkar ve kanunnameler ”hace-i sultâni”yi protokolde ihtiram mevkiinin başına geçirirlerdi.”²⁰⁷

Cemiyet tarafından bu kadar çok sevilen hocalar, okuttukları çocuğun zihni ve ruhi zembereğini elinde tutar, bütün gün irfanını ve ışığını talebesine saçardı. O dönemde kendisini, bir harf öğretene kul sayan İslam zihniyeti, kütlenin bağrına öylesine işlemişti ki bu anlayıştan hareket eden öğrenciler hocaya beşeri duyguların üstünde bir saygı, hassasiyet ve hayranlıkla bağlanmış bulunuyordu.²⁰⁸

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere eskiden hoca ile talebe arasında et - tırnak gibi birbirlerini tamamlayıcı bir vasıf söz konusuydu. Ancak günümüzde bu vasfın geçmişteki kadar etkin bir biçimde yaşamadığını öğretmen - öğrenci arasında yaşanan pek çok olumsuz hadiseye dayanarak söylemek mümkündür. Nitekim

²⁰⁵Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.111

²⁰⁶A.y

²⁰⁷Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.122

²⁰⁸A.y

mesleğini para için yapan ve meslek aşkı taşımayan öğretmenlerin artması, öğretmenini döven hatta öldüren öğrenciler, herkesin malumudur.

Ayverdi de günümüzü geçmişle kıyasladığında eğitim geleneğimizde var olan pek çok anlayışın günümüze taşın(a)madığını üzümlere belirtir:

Ne yazık ki hoca – talebe, artık et- tırnak gibi birbirlerini bütünleyici vasfını kaybetmiş bulunmaktadır. Maalesef talebesine milli heyecan ve vatan sevgisi aşılacak yerine, başka milletlerin ideolojilerine kul köle olmayı iman borcu haline getirmiş bu gafil öğretmen kütlesi, Türk çocuğunun duygu ve düşüncelerine pençesini geçirmiş, istediği tarafa sürüklemekte, direnenler ile de mücadele etmek suretiyle sınıf, âdeta bir muharebe meydanı haline gelmiş bulunmaktadır.²⁰⁹

Ayverdi'ye göre, öğretmen ile öğrenci arasında geçmişin hoca - talebe ilişkisi yeniden sağlanmalıdır:

Mesleği ile alakası aydan aya bordro imzalayıp aylığını almak ve emeklilik senesini beklemek olan öğretmenlerle bu mümkün olmayacağı için devlet eğitime ciddi ve sistemli bir yatırım yapmalı; ideolojiden sıyrılmış, kendisini eğitime adanmış ve maddi kaygısı giderilmiş bir öğretmen kadrosu oluşturmalı, oluşturulmuş bu kadro, vatan ve tarih şuuruyla talebesine ders anlatmalıdır. Ayverdi, tarihini ve milli şuurunu öğretmeninden öğrenen bir öğrencinin çarkından bu şekilde bir eğitimle geçecek olan öğrenci, başka milletler hesabına dağlara çıkmayacağını, banka soymayacağını, çete kurmayacağını ve düşman menfaatlerine yem olmayacağını düşünmektedir.²¹⁰

4.3.3. Geleneksel Eğitim Sorunları ve Çareleri

Nesilleri eğitmek hem öğretmek hem de öğrenen için kutsal bir iştir. Sabır ve emek gerektiren zorlu ve uzun bir süreci kapsayan eğitim, gerek nesilleri yetiştirmenin zor oluşu gerekse oldukça geniş bir kitleye hitap etmesi yönüyle pek çok problemi de

²⁰⁹Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.110

²¹⁰Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.113

beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, hemen hemen her ülkede yaşanmakta ancak ülkenin siyasi ve kültürel yapısına göre adı değişebilmektedir.

Ülkemizde de eğitim sürecinde sorun yaşanmakta bundan olsa gerek eğitimde sık sık sistem değişikliğine gidilmekte ve bu şekilde sorunlar aşılmaya çalışılmaktadır.

Ayverdi, eserlerinde eğitim sorunları üzerinde durmuş, bu sorunları nedenleriyle birlikte ortaya koymuş sorundan kurtulmanın reçetesini vermiştir.

“Ayverdi’ye göre, “Türkiye’nin maâriften daha mühim bir meselesi yoktur. O hallolduğu takdirde, bu ana merkeze bağlı olan bütün meseleler kendiliğinden derlenip toparlanacaktır.”²¹¹

Bugün Türkiye, Türk’ün tarihi iman ve an’anesine aykırı olarak, insanı başıboş bırakmış bulunuyor. Her sahaya yetişmek isteyen eli, bir ona uzanmayı lüzumsuz bulmaktadır. Tarihinden ve mazisinden ne kalmışsa bir kalemde yok edilmiş, har vurulup harman savrulmuştur. Kimse çıkıp da: “Ne hakla? “ dememiş, “Kimin malını kimden esirgiyorsunuz?” diye sormamıştır. Onun için de, bugün memlekette ziraat, sanayi ve teknik sahaların mamul ve mahsullerini bulmak kolay, fakat insan bulmak güçtür. Asıl devam ve beka gücünü taşıyan o büyük sermaye, gafil ve başı bozuk bir maârif çarkının dişleri arasında un ufak edilmiştir. Ne acıdır ki, bir eğitim çatısının altına masum ve tertemiz giren nice Türk çocuğu, diplomalarının sayısı çoğaldıkça, milli ve dört başı mâmur bir kültür kazanmadıktan başka, mevcut ve şifâhi değerlerinden fire vere vere gönlü kararmış, gözü dönmüş olarak, memleketin huzur, asayiş ve emniyetini tehdit eden bir zorba olarak söz sahibi kesiliyor.²¹²

Ayverdi, “Türk neslinin kendi öz kıymetlerine düşman edilerek yetiştirilmesinin, bizi savaşla topla tüfekle yıkamayan bundan dolayı dost sıfatıyla aramıza girip dilimize, tarihimize ve bizi biz yapan bütün değerlere saldıran düşman eliyle olduğunu söyler.”²¹³

Ancak Ayverdi’ye göre, eğitimde sorun yaşamamızın yabancı unsurlar haricinde içte de sorumluları vardır. Ayverdi, “Tanzimat ötesinden beri yapılagelen ıslahat ve

²¹¹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.46

²¹²Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.23-24

²¹³Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.114

inkılâplarımızın eğitimi sistemli hale getirmeyişi ve bu yeniliklerin fiyaskoyla sonuçlanmasını temel müessese olan maârifin ihmal edilmesi ile açıklar.”²¹⁴

Nitekim Ayverdi’ye göre, “İnsanı kalkındırmadan, onun kafasını da ruhunu da kontrollü, düzenli ve şuurlu bir seviyeye getirmeden yapılan her maddi hamle akamete mahkumdur.”²¹⁵

Halbuki bütün bu ıslahat ve inkılâp hareketleri, temel müessese olan maarif merkezinden muhite doğru yayılmış olsaydı, tekmil kültür müesseseleri ve teknik sahalar, iktisadi ve ziraat hamlelerimiz, kendilerine lazım olan iş ve meslek ahlakını planlı ve kökleşmiş milli ve an’anevi kıstaslara göre ayarlayıp, inkişaflarını da ona göre sağlardı.²¹⁶

Ayverdi’ye göre eğitimle ilgili temel sorunlardan bir diğeri de dil sorunudur ve bu soruna derhal müdahale edilmelidir.

Ayverdi, dilin düşütüğü anarşi ve yıkıntıya müdahale edilmezse bugün olduğu gibi Fuzuli’yi, Baki’yi, Yahya Kemal’i, Atatürk’ü anlamayacak, hatta cetleri ile ana babaları ile alakasını kesmiş soysuz, şaşkın ve milli gerçeklere gözleri kapalı bir nesil yetişeceği uyarısında bulunmaktadır.²¹⁷

Eğitimle ilgili yaşanan sorunları yukarıda belirttik. Bu sorunlar, her ne kadar Ayverdi’nin yaşadığı dönemi kapsayan sorunlar olsa da günümüzde de benzer sorunlar devam etmektedir. Ayverdi, yaşadığı dönem eğitim sorunlarının çözümüyle de ilgilenmiş ve bu konuda pek çok çözüm yolu sunmuştur. Ayverdi tarafından önerilen bu çözüm yolları günümüze de hitap edeceğinden önemlidir.

²¹⁴Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.28-29

²¹⁵Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.28

²¹⁶A.y

²¹⁷Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.35

Ayverdi'nin, maârif sorunlarının aşılması hususunda ilk önerisi, eğitimde diğer pek çok milletin yaptığı gibi millileşme ve değerlerimize uygun bir eğitim anlayışı oluşturma fikridir:

Bunu sağlamak için, Avrupalı olarak değil, yüz elli seneden beri taşıdığımız bozuk bir Avrupalı manzarasını yüzümüzden silerek, yaratmış olduğumuz büyük medeniyetin yüceliklerini dünyaya kabul ettirecek bir yolda yürümeli, mevcut kıymetlerimizin propagandasını yapmalı, gerek edebiyat, gerek musiki, gerek mimari ve diğer sanat ve kıymetlerimizin üstüne dünyanın dikkat nazarlarını çevirtmeliyiz.²¹⁸

“Şöyle ki, evvela eski medeniyetimizi restore edin onu, cahil ve gafil bırakarak yabancı hayranı kıldığımız nesillerin önüne bütün ihtişamı ile koymalı, böylece de işe, kendi kendimizi uyandırmaktan başlamalıyız.”²¹⁹

Ayverdi'nin sunduğu çözüm önerileri eğitimin millileşmesi, tarihi ve kültürel bağlardan hızla kopan gençliği tekrar milli kültürle besleyecek olması yönüyle önemlidir.

Ayverdi'ye göre, maârifin düzeltilmesi adına atılacak adımlar, memleketin geleceğine de tesir edeceğinden kültür dünyamızı milli bir maarif felsefesinin kolu kanadı altında restore etmez, böylece de kudret ve emeğimizi tekrar insanüstüne çevirip, onu milli ve tarihi cevheriyle yüz yüze getirmez ve ana sermayemiz üstüne oynadığımız kumarda devam edecek olursak, memleketin geleceğinden ümit kesmek yerinde olur.²²⁰

²¹⁸Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.30-31

²¹⁹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.31

²²⁰Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.23-24

4.4. Eğlence Hayatı ile İlgili Gelenekler

Çalışmamızın bu bölümünde, geçmiş dönemde insanların ne tür eğlenceler tertip ettiklerini ve nerelerde eğlendiklerini tespit edeceğiz. Böylelikle hem geçmiş dönem eğlence kültürüne ışık tutacak hem de bu gelenekleri yeni nesle tanıtacağız.

4.4.1. Geleneksel Seyirlik Oyunlar

Anonim halk edebiyatı sözlü ürünlerinden olan meddahlık, Hacivat - Karagöz ve orta oyunu Türk temaşa geleneğinin en önemli eğlence unsurlarındandır. Tanzimat'tan önce halkı eğlendirme ve kısmen eğitime anlayışı ile doğmuş olan bu oyunlar Tanzimat sonrasında yerini tiyatroya bırakmış ve birkaç nostaljik gösteri dışında unutulmaya yüz tutmuştur.

Çalışmamızın bu kısmında, Ayverdi'nin tespitlerinden hareketle unutulmaya yüz tutmuş bu oyunlar hakkında; oyunların konuları, kişileri ve doğuş amaçlarını kapsayacak biçimde bilgi verilecek ve bu gelenek tekrar dikkatlere sunulacaktır.

4.4.1.1. Hacivat ile Karagöz

Hacivat ve Karagöz oyunu, "Seferlerin ve zaferlerin yorgun düşürdüğü bir cemiyet halkını, gülüp eğlendirme ve düşündürme"²²¹ anlayışının bir neticesi olarak Osmanlı döneminde kültürümüze girmiş ve asırlarca Türk temaşa tarihinin en önemli unsurlarından biri olmuş; bayram, düğün, esnaf teferrüçleri, ramazan geceleri gibi önemli gün ve gecelerde insanları eğlendirmiştir. Çalışmamızın bu kısmında, Hacivat

---

²²¹Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.162-163

Karagöz oyununun doğuşu, karagözcülükle uğraşan kişilerin genel özellikleri ve karagözcülerin nasıl seçildiği ile ilgili bilgi verilecektir.

“Mâzisi Hint’e, Çin’e ve dolayısıyla Orta Asya’ya dayandığı söylenen Karagöz, gene bu rivâyetlerden bir rivâyete göre, Selâhaddin- i Eyyubi’nin vezirlerinden birinin karikatürü olduğu merkezindedir.”²²² Her ne kadar mazisi başka toplumlara ve topraklara dayandırılrsa da Ayverdi’ye göre Şeyh Küşteri ile birlikte Karagöz oyunu milli ve mahalli bir çizgiye ulaşmış, zamanla yeni figürler, yeni tipler kazanarak temaşa tarihinin en gözde oyunlarından olmuştur.

Yavuz Sultan Selim devrine kadar tasavvufi çeşnisini muhâfaza eden “zıll-ı hayal” oyunu nihayet Karagöz ve Hacı Evhat gibi son derece yerli ve realist tasvirlerle formunu bulmuş ve her asırda, o devrin içtimâî hayatıyla yeni yeni tipler kazanarak, Türk dilinin sırlarını ve inceliklerini esas almak suretiyle, temâşâ hayatımızın en gözde, en revaçta bir bölümü hâline gelmiştir.²²³

Tarihi serüveni yukarıda anlatıldığı üzere olan Karagöz oyunlarını oynatan kişilere karagözcü denir ve bu iş zamanla bir meslek haline gelmiştir. Her meslekte olduğu gibi karagözcülüğü meslek olarak yapmanın da belli şartları vardır.

Nitekim “Karagözcülük, sanatın incelikleriyle usûl ve âdâbından başka, hazırcevaplık, dirâyet, nükte-perdazlık, yaratma kudreti ve fitrî kabiliyete muvâzî olarak mûsikî kültürü de isteyen bir oyundur.”²²⁴

“Türlü nükteler, latîfeler, türkü ve şarkılar içinde devirlerinin hükümdarlarına, vezirlerine, veziriââzamlarına, hemen de kimsenin vermeye cesaret edemediği haberleri çitlattan, söylenmezleri söylemekte cesaret ve maharet gösteren”²²⁵ karagözcülerin en

²²²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.120

²²³A.y

²²⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.120

²²⁵A.y

önemli özelliklerinden birisi de “Elindeki çubukları idare ederken süratle hareket edebilmesi, aynı zamanda da perdeye gelen tiplerin ağzı ile konuşabilmesidir.”²²⁶

“İlk sahnelerin kahramanları yalnız Karagöz ile Hacivat olduğu halde, gide gide tipler çoğaldıkça hem değnekleri idare etmek hem de hazır cevaplıkla bu çeşitli tipleri konuşturmak da gene ona düşen ve gittikçe zorlaşan işlerin başında gelmektedir.”²²⁷

İşte, saf görünüşü ve patavatsız konuşmaları ile etrafına çatan derya-dil Karagöz’ün karşısındaki, edep erkan sahibi, usûl ve muaşerete vakıf Hacivat da gene, karihası geniş icat ve ibda zenginliği, zarafeti ve nezahet aşinalığı ile cemiyetin sayılı kimselerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁸

“Osmanlı’da Hacivat Karagöz oyununu icra edenler dışında çengiler, hanendeler, çalgıcılar, mukallitler, canbaz, hokkabaz, zorbaz, şişebaz, destibaz gibi sayıya hesaba gelmeyen sanatkârlar da bulunurdu.”²²⁹

“Bu oyun kolları yüz elli, iki yüz kişilik ocaklar halinde çalışırlardı. Oyuncuların kethüdasını karagözcüden seçmek locanın değişmez geleneği idi.”²³⁰

Bu bilgidен hareketle karagözcülük yapan kişinin pek çok meziyete sahip oluşuyla diğer sanatkârlardan üstün tutulduğunu ve kethüda seçilmelerinin bu üstünlüğün bir nişanesi olduğunu söyleyebiliriz.

4.4.1.2. Meddahlık

Meddahlık da tıpkı Hacivat Karagöz oyunu gibi halkı güldürme ve eğitime amacı güden özellikleriyle temaşa geleneğinin en önemli unsurlarından biridir. meddahlık, doğaçlama olması, taklitlerden ve cinaslardan yararlanma gibi birçok özelliği ile orta

²²⁶Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.163

²²⁷A.y

²²⁸Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar ,s.162-163

²²⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.122

²³⁰A.y

oyunu ve Hacivat Karagöz oyunlarıyla benzerlik gösterse de tek kişilik bir gösteri olması yönüyle bunlardan ayrılır.

Ayverdi, “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde meddahları şu şekilde tanımlar:

Meddah denen taklit, cinas, latife ve masal üstâdı sağ omzuna atılmış koca bir mendil bacaklarının arasında baston, halkın karşısına geçip oturdu mu, bu dekorsuz sahnesiz piyessiz, yamaksız yardımcısız sanatkâr, tam kadrolu bir tiyatro kumpanyasının yapabileceği işi tek başına başaran bir dev kabiliyet demektir.²³¹

Ayverdi'nin tabiriyle tek başına dev bir kabiliyete sahip olan meddahların, en önemli özelliklerinden biri “Mesire ve meyhane hayatı, kadın meseleleri, işve, fitne ve fesat sahneleri, baskın hikayeleri, cin, peri, cadı ve tılsım efsaneleri, deniz ve kara cenkleri, köy hayatı gibi konuları içeren binlerce hikaye bilmeleri”²³² ve bunları doğaçlama olarak yaptıkları gösterilerde sunmalarındır. Meddahların bir diğer özellikleri ise “Anlattığı hikâyeye, masal, cinas, latife ne kadar gülünç olursa olsun, kendisinin tebessüm dâhi etmemesidir.”²³³

Ayverdi'ye göre, bu hikayeler, insanları güldürme özelliğinin yanı sıra “Sosyal târihimiz bakımından kendi devirlerinden ip uçları veren, hatta devirlerine ayna tutan birer mühim vesîka özelliğindedir.”²³⁴

Ancak bu hikayelerin çoğu günümüze kadar gel(e)memiştir. “Ayverdi, bu durumu ustaların hafızalarının hazinelerini çıraklara aktarması sırasında yaşanan bilgi kaybıyla açıklar.”²³⁵

²³¹A.g.e s.119

²³²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.117

²³³Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.119

²³⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.115-116

²³⁵A.y

4.4.1.3. Orta Oyunu

Ayverdi, orta oyununu “Karagözden sonra temaşa hayatımızın canlı figürlere yükselmiş bir kademesi olarak görmekte ve bu oyunun cemiyet tarafından gördüğü yoğun ilgiyi konusunu ve karakterlerini gerçek hayattan almış olmasına bağlamaktadır.”²³⁶

Yine Ayverdi’ye göre, “Orta oyuncu demek; zeka, nükte, latife ve geniş bir düşünce kuvveti ile, halkın düşünüp de söylemeye cesaret edemediği sözleri gözünü kırpmadan sayıp sıralayan adam demektir.”²³⁷

Ayverdi, temaşa geleneğinin önemli unsurlarından biri olan orta oyununun başlangıç sahnesini “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde şöyle anlatır:

O zamanlar, daha oyun başlamadan evvel, zurna, davul, çiftenaradan müteşekkil [oluşan] bir saz heyeti bulunur ve sanatkarlar, ortaya çıkmadan, köçek havaları çalmaya başlar; on kişilik bir raks heyeti de bu sazın refakatinde, rüzgarla savrulan çiçekler gibi, meydanın bir başından bir başına, uçarak, kayarak, bükülüp kıvrılarak konup kalkardı. Nihayet curcuna biter ve oyun da başlardı.²³⁸

Başlangıcı bu şekilde olan orta oyunun temel direği Pişekardır:

Pişekar, hem oyunu açar hem de oyuncularını idare eder, meydana ilk o çıkar, diğer sanatkarlar ise sıra sıra arkadan gelerek hep ona sataşır, hep onu iğneler, fakat meydanın bu mat edilmez nükte canbazı, tekerlemeleri, cinasları ve türlü latifeleriyle oyunu kızıştırır, uzatır ve tavında idare ederdi. Başında mavi, sarı, kırmızı veya siyah renkte dört dilimli sivri bir külâh, arkasında mavi çuha kaplanmış kürk ve dizinde aynı renkte çakşır, ayaklarında ise çediğe benzer sarı bir terlik bulunurdu.²³⁹

“Oyunun ikinci mühim şahsı, Kavuklu idi. Başında abani sarıklı bir kavuk,

²³⁶Şâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.180

²³⁷A.y

²³⁸A.g.e s.180

²³⁹Şâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.181

sırtında kırmızı çuhadan cübbe ve topuklarına kadar inen boy entarisi, cübbenin renginde çakşır, belinde şal kuşak, ayağında ise çedik pabuç bulunurdu.”²⁴⁰

Orta oyununa renk katan diğer karakterler ise Feraceli, yaşmaklı, kaşlar çekilmiş, gözler sürmeli, yanaklar boyalı, saçlar takma Zenne’ye gelince üç etekli entarisi ve canfesten şalvarıyla gerçekten kadına benzerdi. Bunun dışında Nihayet Acem, Arap, Kürt, Laz, Rumelili ve sarhoş gibi, orta oyununun türlü kıyafette türlü istidat ve kabiliyette ne kadar sanatkarı varsa, birer birer meydana çıkarak taklit ve espri hünerinin erişilmez örneklerini verirlerdi.²⁴¹

Sonuç olarak, Karagöz, orta oyunu, meddahlık gibi oyun ve gösteriler halkı eğlendirme gayesinin bir ürünü olarak doğmuş, insanların en mutlu olduğu günleri renklendirmiş, kısmen eğitime göreviyle de kullanılmıştır. Ancak bu seyirlik gösteriler, zamana, yenileşme düşüncesi ve Batı eksenli değişime ayak uyduramamış ve tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Bugün pek çok insan ya da yeni yetişen nesil bunlardan habersiz yetişmekte, günümüzde bu seyirlik oyunlar, genelde ramazan aylarında ya da düğün, sünnet gibi bazı törenlerde nostalji havası kattığı düşüncesiyle tercih edilmektedir.

4.4.2. Düğün Gelenekleri

Düğünler; mutluluğun paylaşıldığı, yardımlaşma ve dayanışmanın sağlandığı en özel günlerdendir. Gerek düğünler gerekse sünnet düğünleri başlangıcından sonuna kadar pek çok geleneği içinde barındırmaktadır. Ayverdi, düğünlere yer verdiği yazılarında köy ve saray düğünlerinden ve sünnet düğünlerinden bahsetmiş, davetiye hazırlama sürecinden düğün öncesi, düğün sonrası âdetlerine hatta hediyelerin türüne kadar pek çok detaya yer vermiştir. Biz de çalışmamızın bu kısmında önce saray

²⁴⁰A.y

²⁴¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.181-182

düğünü geleneklerinden daha sonra köy düğünleri ve sünnet düğünlerinden bahsedeceğiz.

4.4.2.1. Saray Düğünleri

“Asırların arasında kalmış saray düğünleri bir kütle eğlencesi olduğu kadar, devletin varlık ve ihtişamının da bir görünüş ve gösteriş vesilesi demektir.”²⁴² Dolayısıyla düğün için çok kapsamlı bir hazırlık yapılması ve her safhasının titizlikle takip edilmesi gerekiyordu. “Bunu sağlamak için evvela bir sûr-ı hümayun nazırının reisliğinde mimarbaşı, muhafızbaşı, şerbetçibaşından oluşan bir heyet seçilir. Seçilen bu heyet düğünü hem organize eder hem de emrinde bulunanları çalıştırır.”²⁴³ Ayverdi, “Boğaziçi’nde Tarih” adlı eserinde eski dönem saray düğünleri hazırlıklarını şu şekilde anlatır:

Düğün için önce davetiyeler hazırlanır. Saray erkânını, devlet ricâli, ulemâ, kazaskerler, silahtarlar, yeniçeriler, elçiler ve halk düğüne davet edilirdi. İstisnasız tek mil halkın sırasıyla dâvetlendiği düğünlere civar memleketlerden de konuk çağrılır. Komşu ülkelere bir sene öncesinden davetiye gönderilirdi. Davetiye gönderme işi tamam olduğunda yapılacak ikinci iş mimarlar heyetinin ihtişamlı bir düğün meydanı hazırlamasıdır. Bunun için Otağ-ı hümayundan başka, köşkler sayvanlar ve yüzleri aşan çadırlar kurulur ve fersahları içine alan meydan baştan sona donatılır, binlerce fener ve meşale ile geceler gündüz gibi aydınlatılırdı.²⁴⁴

Bu düğünlere komşu hükümdarlar da davetli olduğu için “Onları saltanat teşrifatına göre ağırlayacak her türlü tertibat alınmış olurdu. Halk ve gelecek olan komşu hükümdarlar için makam ve mevkisine uygun yerler hazırlanırdı.”²⁴⁵

²⁴²Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.103

²⁴³A.y

²⁴⁴A.y

²⁴⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.108-109

Düğüne gelen davetlilere yemek ikramında bulunmak gelenektendi. Bunun için “On beşi has, dokuzu harici olmak üzere yirmi bir çeşit yemek hazırlanırdı.”²⁴⁶ Ayverdi, konuklara ikram edilecek yemeğin hazırlanma aşamasını “Boğaziçi’nde Tarih” adlı eserinde şu şekilde anlatır:

Hazırlıkların tamamlanması için vakit kaybetmeden çalışmakta devam olunuyordu. Et meydanındaki Sinan Paşa Sarayı kiler ittihaz olundu. Meydana ocaklar ve mutfaklar yaptırıldı. Bin beş yüz adet sahan ve tepsi tedarik edildi. Gerek sahanlar ve gerek tepsiler o kadar kalın bakırdan yapılmıştı ki, bunları mutfaktan ziyafet sofralarına taşımak için bazusuna güvenilir yiğitler gerekti. Onun için de sipahilerden güçlü kuvvetli altı yüz nefer seçildi ve her birine, ellerine ayaklarına çabuk olmaları öğretildi. Cebeci başı Hüseyin Ağa da bin nefer bölüğü ile düğün hizmetine tayin olundu.²⁴⁷

Nihayet herkesin merakla beklediği şehzade düğünü başlar. Düğünle birlikte bazen haftalar bazen aylar sürecek olan şenliklerde başlardı. Davetliler sabahtan gelmeye başlar sabahtan akşama kadar sofraların biri boşalır biri dolardı.

Her safhası, masal ve efsane tablolarının canlı örneklerini veren bu düğünlerde eğlence adına neler neler bulunmazdı? Bir tarafta sazlar çalar, güzel sesler birbiriyle yarış eder, bir tarafta hokkabazlar, kâsebazlar, zorbazlar, sihirbazlar, canbazlar, mârifet ve hünelerinden gözlere ziyâfet çekerken, bir başka tarafta meşaleler parlar, fişekler patlar, çengiler oynar, tiryâki koşuları, yarışlar, güreşler tertiplenir, hulâsa bolluk ve isrâf, iki koldan akan nehirler coşkunluğu ile ortalığı kuşatırdı.²⁴⁸

Düğünlerin en eğlenceli yanlarından biri de esnaf alaylarının geçit törenidir:

Mesela şekerçi esnafı, sırmalarla süslü atların sırtına koydukları tabii büyüklükteki şekerden filleri, aslanları, develeri, parsaları, zürafaları ve deniz kızlarını türküler,

²⁴⁶Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.110

²⁴⁷Sâmiha Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, s.109

²⁴⁸Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.150

maniler söyleyerek padişahın önünden geçirirler ve hükümdarın serptiği avuç dolusu altınlar ile taltif olunurlardı. Keza okçular, mızrakçılar, çulhacılar, kavukçular, kavaflar, kazezler, arabacılar, sepetçiler ve daha nice nice esnaf ve san'atkar, at vey arabalar üstünde teşhir ettikleri eserler ile beraber alaya katılırken, bu teşhir, bir nevi sergi, müsabaka ve yarış da olur ve sanatkarda uyandırdığı rekabet ihtiyacı, onu daha üstüne daha güzele doğru götürürdü.²⁴⁹

“Her sahnesi hayal ve rüyayı hatırlatan düğünün mahşeri kalabalığı içinde, çeşitli kavuklar, renk renk elbiseler kaftanlar, şalvarlar giymiş muhteşem bir alayın ortasında, padişahın düğüne gelmesi de ayrı bir tablo teşkil ederdi.”²⁵⁰

Fakat düğün alayının belki de en sevimli çizgisi, altın haşalar ile adeta giyimli denecek kadar süslü atının üstündeki şehzadenin ortaya çıkışı idi. Sorguçlu kavuğunda mücevherler parlayan altın kılıcı göz kamaştıran küçük şehzadenin etrafındaki kalabalık, onu, padişahın elini öpmeye götürdüğü zaman, işte köslerin, davul, zurna, dokuz kat mehterhanenin vurulup duaların göklere çıktığı müstesna bir sahne olurdu.²⁵¹

Ayverdi, “İhtişamı ve eğlenceleri ile komşu ülkeleri ve halkı tesiri altına alan ve uzun süre dilden dile dolaşan şehzade düğünlerini tarih gecesinin sönmek bilmeyen yıldızlarına benzetir.”²⁵²

Ona göre, “Sultanların nişan ve nikâh merasimlerinin yükseliş ve fütühat asırlarında devletin şanı ve şerefi ile mütenasip bir debdebe ve ihtişam içinde cereyan etmesi tabii idi.”²⁵³

“Duraklama ve gerileme devirlerinde bu eğlencelerin daha da parlak ve göz alıcı bir manzara arz edişini bir idare ve kütle röfulmanına bağlayan”²⁵⁴ Ayverdi, bu

²⁴⁹Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.106

²⁵⁰Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.105

²⁵¹A.y

²⁵²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.138

²⁵³Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.104

²⁵⁴Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.104

devirlerde yapılan düğünlerin ihtişamlı oluşunu, “Cenk meydanlarından gelmez olan müjdeli seslerin ve zafer âvâzelerinin yerini, sahte de olsa, bir başka neşve ile doldurma düşüncesine bağlar.”²⁵⁵

Zira yenmeye alışmış bir millet psikolojisini birden bire yenilmenin acı gerçekleri ile yüz yüze bırakmak tehlikeli idi. Vehbi'nin dediği gibi:

Tamim-i safa garaz cihane

Sur oldu arada bir bahane

İşte onun için ara sıra böyle bahanelerden faydalanıp arkası kesilen zafer şenlikleri yerine, masalların kırk gün kırk gece süren düğünleri misali, yeri yerinden oynatan alay, eğlence ve şenliklere kuvvet verilirdi.²⁵⁶

Hazırlık ve eğlence kısmı yukarıda anlatıldığı gibi olan saray düğünlerinin eğlenceleri kadar ihtişamlı tablolarından biri de şehzadeye getirilen hediyeler ve çeyiz sandıklarıdır.

“Düğün demek, bir bakıma vergi ve saç demekti. Onun içinde hiç kimse hımsının akrabasının ya da eşinin davetine eli boş olarak gitmezdi.”²⁵⁷ Bu gelenek öylesine benimsenmişti ki “Düğüne katılmayacak komşu hükümdarlar dahi sefirleri vasıtasıyla hediyelerini gönderirdi.”²⁵⁸

Şehzadeye verilen hediyelere gelince, bir devlet hazinesi tutarında olan bu saçların içinde, katar katar dibalar, canfesler, şallar, seraserler, som altından sahanlar, mücevherli tabaklar, inci tespihler, zarf fincanlar, yakutlu, zümrütlü, incili eyerler, altın ve gümüş leğen ibrikler, halılar, seccadeler, kürkler, tezhipli ciltler, incili mücevherli kitaplar, köleler ve cariyeler bulunurdu.²⁵⁹

Şehzade için getirilen hediyeleri teşhir etmek de gelenektendi. Bu hediyelerin

²⁵⁵A.y

²⁵⁶A.y

²⁵⁷Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.113

²⁵⁸A.y

²⁵⁹Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.107

teşhirinde şu sıra izlenirdi. “Evvela hükümdarların sonra vezirlerin, Beylerbeyilerin, valilerin, devlet ricalinin, daha sonra da san’at ve zanaat erbabının peşkeşleri ortaya getirilir, arzu eden herkesin bu hediyeleri görmesi sağlanırdı.”²⁶⁰

O dönemde çeyiz sandığı da içindeki eşyaların pahası ve güzelliğiyle yönüyle şehzadelere getirilen hediyeler kadar göz kamaştırırdı. “Saraylarda yaşayan ya da varlıklı ailelerin kızı olanların çeyizlerinde Lahor, Acem, Gürün şalları, nafe, vaşak, kakum, servi, feyyum kürkleri ve seraserler gibi paha biçilmez pek çok eşya bulunurdu.”²⁶¹

Genç gelinin nişanlısı tarafından bir gümüş çekmece içinde gönderilmiş itr-ı şahi, misk, anber, gülyağı gibi güzel kokular hala bir köşede durmakta idi. Gene damat tarafından gönderilen incilerle işlenmiş elbisesi içindeki geline şöyle bir göz değince, kızın ayaklarındaki, ince beyaz derinin üstü incilerle işlenmiş çedik pabucun, altın pullar ve gene incilerle işlenmiş üç etekli gelinliğin ve belinde bulunan üstü mücevherle işlenmiş altın kemerin, başındaki çelengi zülfü aruzun parmağındaki divanhane çivisinin, diyadem, menekşe, lale ve salkım küpelerin, başında, gerdan ve kollarındaki elmaslı zümrütlü, yakutlu bileziklerin, tek taş baklava, gül biçimi takıların gözlere çarpmaması gözlere çarpmaması kabil mi idi?²⁶²

Yukarıda belirttiğimiz üzere, her türlü eğlencenin ve ihtişamın olduğu saray düğünleri “Selamlıkta verilen güveyi yemeği, şerbetler, kahveler ve cemâatle kılınan bir yatsı namazından sonra genç damat, arkadaşlarının eliyle mâbeyn kapısından içeri itilmesiyle düğün sona ererdi.”²⁶³

²⁶⁰Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.110

²⁶¹Sâmiha Ayverdi, Ah Tuna Vah Tuna, s.242

²⁶²A.y

²⁶³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.142

4.4.2.2. Köy Düğünleri

Köy düğünleri de tıpkı saray düğünleri gibi pek çok geleneği içinde barındırmaktadır. Saray düğünlerinden farkı daha sade oluşu ve saray düğünleri kadar ihtişamlı olmayışıdır.

Ayverdi'nin eserlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre eski köy düğünleri ya düğün sahibinin evinde ya da geniş bir meydana yapılırdı. Düğün için hazırlıklar pazar günü başlar ve takip eden günlerde farklı geleneklere yer verilir. Düğünler genelde perşembe günü sona ererdi. Ayverdi eski köy düğünlerini başlangıcından sonuna kadar ne tür gelenekleri içerdiği bilgisini de vererek şu şekilde anlatır:

Pazar günü köyün ileri gelenlerinin civara okuyucu çıkması ile düğün başlamış olurdu. Okuyucular, üstleri tentelerle kapatılmış, içleri şilteler ve yastıklarla döşenmiş öküz arabalarına yerleşir ve davullar zurnalar, köçeklerle civar semtlere yayılıp misafir davet ederdi. Her molada köçekler oynar, gören duyan, bekleyen kalabalıktan çalıp oynayanlara bahşişler yağar, kabile ikramlar, uğurlama ve şenlik avazeleri ortasında bir başka tarafa hareket edinceye kadar bu curcuna devam ederdi. Sözde düğün sahibine yardım için kabul edilen bu okuyuculuk vazifesi, aslında kaçınılmayacak bir eğlence fırsatından ibaretti.²⁶⁴

Pazartesi ceyiz götürme günü idi. Gene davul zurna ve köçekler önde, köy delikanlıları at üstünde, kendi sesleri, kendi naraları, şakalaşmaları, haykırışmaları ile yatışamayan bu genç kalabalık, daha heyecanlı bir gürültü ihtiyacıyla olacak, silahlarını sika sika güveyi evine varır, cihaz içeri alınıncaya kadar gene patırtı devam ederdi.²⁶⁵

“Salı günü güveyi hamama gider dellakın önüne oturur, sonra berber gelir tıraş bitinceye kadar gene davullar çalar köçekler oynardı.”²⁶⁶

Düğünleri cazip kılan özelliklerden birisinin eğlenceler olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla “Köy düğünlerinde her güne bir eğlence tertip edilmiş olurdu. Çarşamba

²⁶⁴Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.237

²⁶⁵A.y

²⁶⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.237-238

gününün eğlencelerinden ilki yağlı güreşlerdi. Her tabakadan insanın izlediği bu güreşler merakla izlenirdi.”²⁶⁷

Gene aynı günde geline verilen hediyeler düğün evine götürülür, çoğu gaz boyamasına sarılmış kırmızı bakır, halı, kilim ve çeşitli ev eşyasından intihap edilmiş olan bu hediyeler teker teker geldikçe gene zurnalar çalar ve yorgun köçekler oynardı. Kına gecesi de bugünün akşamında yapılırdı. Gene davul zurna, çengi köçek, tabanca ve fazla olarak rakı işe karışırdı. Herkes bilirdi ki kına gecesi, hem en keyifli, hem de en tehlikeli sahnesidir. Zira ağaçlara takılmış fenerlerin altında yiyip içen gülüp söyleyen bir kalabalık, öbek öbek hasırlara yerleşip, önlerindeki lengeri kaşıklamaktadırlar. Fakat devrile döküle elden ele dolaşan binliklerin, böyle zamanlarda kundakçılık yaptıkları görülmüş müdür? Çok defa yer yer parlayan çekişmeler şayet çabuk önü alınmazsa, oraya buraya kol atıp birden ortalığı sarar ve eğlence meydanı, tamamen hüviyetinin kaybederdi. Bir latifenin hakaret olması bir şakadan boğuş meydana gelmesi, keyif için havaya sıkılan silahların az evvel şakalaşılan bir arkadaş göğsünü nişan alması, kına gecelerinin iliğine işlemiş içtimâî hastalıklardandır.²⁶⁸

Ayrıca düğünün olduğu sokağa seyyar esnaf da gelirdi:

Simitçiler, helvacılar, oyuncakçılar, hem birbirleriyle yarenlik eder, hem saçlarının arasında gelin teli parlayan küçük müşterilerine hizmet ederlerdi. Mevsim müsait ise mısır kazanları, kestane mangalları da leblebi, fındık, fıstık satanların arasında yer almış bulunurdu.²⁶⁹

Eğlenceleri yukarıda anlatıldığı üzere olan düğün evlerinin kapılarında “Mahalle bekçilerinin bulunması da âdetti. “Her misâfir gelişte ucu çivili kalın sopasını yere vurmak sûretiyle misâfiri haber verir. Soygun kadınlar da geleni karşılamaya koşarlardı.”²⁷⁰

²⁶⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.238

²⁶⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.238-239

²⁶⁹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.239

²⁷⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.325

Ayrıca “Düğünde dâvetlilere güzel kokular ikram edilir. Ardından tatlı takımı içinde lohuk gelir, daha sonra da kahve ve şerbet ikram olunurdu.”²⁷¹

“Şayet büyük bir vukuat olmaz, keyifler kaçmazsa, perşembe, yüz yazısı günü idi. Gelinin baba evinden çıkışı bu günde olurdu. O devirlerde bir gelinin baba evinden koca evine gidişi esasları tespit edilmiş bir merâsime bağlıydı.”²⁷²

“Gelin giyinip kuşandıktan sonra, babası da kızın beline gayret kemeri denilen şaldan bir kuşak bağlar, kızını bu kılıçtan atlatır, dedelerin gibi bu kılıcın hakkını verecek evlat ve ahvad yetiştiresin diye dua ederdi.”²⁷³

“Dâmâdın gönderdiği arabalar, gelin evinin sokağına sıralanırdı. Atların başından sallanan askılar, dâmâdın mürüvvetine ve kesesine uygun bu bahşişler de gelin alayının şaşmaz âdetlerindendi.”²⁷⁴ Düğünün bundan sonraki kısmı olan gelinin damat evine götürülüşü ve orada devam eden gelenekler zincirini Ayverdi, “İbrahim Efendi Konağı”nda şu şekilde anlatmıştır:

Sokakları dolduran arabalara evvelâ davetliler girer, gelin ise en sona kalır. Telli duvaklı kızı namahrem gözünden saklamak için arabanın iki yanına yaygılar, çarşaf tutularak bindirilir; yol boyunca da perdeleri kapalı arabanın içindeki gelini kimse göremezdi. Şayet güveyinin evi yakında ise, gelin alayının yolu uzatması, bir hayli dolaştıktan sonra istenilen yere ulaşması şarttı. Nihâyet gelin alayı düğün evine geldiği zaman gene dâvetliler önden iner ve koltuk merâsimini seyretmek üzere taşlıklara, sofalara, merdivenlere, salonlara sıralanıp beklerlerdi. Düğünün ruhu bu koltuk merâsimleriydi. Gene arabasının etrafı çarşafı kapatılan gelin, güveyinin yardımı ile arabadan iner ve kocasının koluna girerek, kendilerine çevrilmiş yüzlerce yüzün arasından ağır ağır geçip gelin odasına girerlerdi. İçeri adım atar atmaz güveyi hemen kapıyı örter ve genç karısını, âilenin servetine göre hazırlanmış gelin köşesine götürüp oturturdu. Bu gelin köşeleri de incili mücevherli, perdeler veya hârikulâde işlemlerle hazırlanır. Yâhut kâğıttan renk renk çiçekli askılarla

²⁷¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.325-326

²⁷²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.239

²⁷³Sâmiha Ayverdi, AhTuna Vah Tuna, s.242

²⁷⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.324

süslenirdi. Dâmâdın, belki de ilk defa gördüğü karısıyla bu odada ancak, iki üç dakika baş başa kalmak hakkıydı. Zirâ gelin akşama kadar düğün halkınındı, güveyinin değil. Heyecandan sersemlemiş olan dâmat, oda kapısını açıp dışarı adımını atar atmaz, bu defa da az evvel aralarından geçtiği yüzlerce kadının ortasında kalırdı. Kurtulmak için tek çâre, cebindeki çil paraları uzaklara serpe serpe kendine yol açmak ve yerlere kapanan bu kalabalığın arasından sıyrılıp kaçmaktı. Nitekim bu şekilde kendini dışarı atan dâmat, akşam olup güveyi yemeği zamânına kadar içeri gelmezdi.²⁷⁵

Gelin, yukarıda anlatıldığı üzere damat evine geldikten sonra, dâvetli olsun dâvetsiz olsun, herkes geline bakmaya gelirdi. “Bu hak, sular kararınca kadar devam eder, ancak hısımlar akrabâ ve dâvetliler güveyi yemeğine kalır, yatsıdan sonra da şerbetler içilip, güveyi, büyüklerinin ellerini öperek gelinin yanına girmesiyle düğün bitmiş olurdu.”²⁷⁶

Her his gibi, eğlence ve zevk heyecanı da bir hadde varınca bıkkınlık ile yer değiştirmekte tereddüt etmediği için, günler günü dedisi kodusu, tahminleri, hasetleri, ayıplamaları, imrenmeleri ile zihinleri yoran düğünün heyecanı da artık tavsamış ve yerli yerine dağılmak üzere olan davetliler, çeşidi bol bir sofradan tıka basa doyararak kalkan kimseler istiğnası ile, bu eğlence evinden bir an evvel uzaklaşmak ihtiyacını duyar olmuşlar ve işte böylece de kadın misafirlerini uğurlayan düğün evi güveyi yemeğine gelen davetlileri de ağırladıktan sonra, yatsı namazı meşaleler ve ilahilerle camiden getirilen delikanlıyı, sırtını birkaç yumrukle okşayıp güveyi koymakla sona ererdi.²⁷⁷

Son olarak, “Düğünün ertesi günü, sıra “el öpme” merâsimine gelirdi. Bu merasimde gelin ve damat düğüne davetli olarak hediyeleri ile gelen yüzlerce hatırlı kişinin teker teker ellerini öperdi.”²⁷⁸

²⁷⁵A.g.e. s.324-325

²⁷⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.135

²⁷⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.240-241

²⁷⁸Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.100

4.4.2.3. *Sünnet Düğünü*

“Sünnet düğünleri, o devir cemiyetinin parmakla gösterilecek kadar sayılı gece hayatından biriydi. Gerçi düğün gündüzden başlarsa da, asıl revnaklı ve parlak saatleri, yıldızlar altında devam ederdi.”²⁷⁹

Sünnet düğünleri de tıpkı köy ve saray düğünleri gibi içersinde pek çok geleneği barındırırdı.

On dokuzuncu asır ortalarında sünnet çocuğunun, mücevherlerle süslü nazarlıklı fesler başlarında, cüz keseleri boyunlarında, göğüslerinde muskalar takılı, şallarla süslü atlara bindirilerek, bir tarafta davullar zurnalar, bir tarafta ilahiler, kâsidederle sokak sokak dolaştırılması âdetti. Fakat zamanla bu üsul daha sadeleştirilerek çocuklara yalnız sünnet üniformaları giydirip ziyaretlere götürmek âdeti kalmıştı. Bundan elli altmış sene evveline kadar çocukların tepelerinde bir tutam saç bırakıp örmek usûlü de yer yer yaşıyordu.”Sünnet saçı” denen bu örgü, sünnet günü kesilirdi.²⁸⁰

“Sünnet olacak çocuk, birkaç gün evvelinden sünnet üniformasını giyerek Eyüp Sultan’a ve diğer ziyaret yerlerine götürülürdü. Daha sonra daha sonra âile büyüklerinin elini öpen çocuk, sünnet olma havasının içine sokulmuş olurdu.”²⁸¹

Sünnetçi tutulduktan sonra sıra çocuğun sünnet olmasına gelirdi.

Günlerce evvel sünnet olacağını kabul etmiş ve kendini buna hazırlamış olan çocuk, mizâcına göre, cesaretli ise sünnet olacağı odaya kendisi giderdi. Ameliye esnasında gene huyuna tutumuna göre cesur ise sadece sararır, fakat ses çıkarmaz. Yaygaracı ise, feryadı basardı. Fakat ellerinde def, ağızlarında boru, hazır bekleyen hokkabazlar, curnabazlar çocuğun feryadını bastıracak bir şamatayla: Heeeeyt oldu da bitti mâşallah diye bağırarak çocuğu susturmaya çalışırdı. Çocuğun sünnet olması, düğünün de başlaması demektir.²⁸² Sünnet düğünleri, genelde düğün

²⁷⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.327

²⁸⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.328

²⁸¹A.y

²⁸²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.328

sahiplerinin evlerinin bahçesinde yapılırdı. Konaklarda, köşklere meydan düğünleri yapılabilecek salonlar ve bahçeler vardı. Çocuğun yatağı bahçelerdeki çardağın veya ağaçların altına konur, her taraf fenerlerle aydınlatılarak hokkabazın, Karagöz'ün, meddahın, saz takımının, orta oyununun sıra sıra meydana çıkmasını bekleyen dâvetliler için bu bahçe âile târihinin sayılı günlerinden birini yaşar ve aşağı yukarı yirmi dört saat, âhenk ve eğlence devam ederdi.²⁸³

Eğlencelere gelince, “Karagözcülerden Kâtip Salih, Kör İzzet ya da İskaraton Mehmet gibi sanatkârlardan birinin cemiyete revnak vermesi şarttı. Âilenin mâlî imkanları müsâde ettiği takdirde, meddahla orta oyunu şenliğine de diyecek olmazdı.”²⁸⁴

Sünnet düğününe giderken hediye götürmek âdetti. Eski devirlerde sünnet çocuğuna verilen paha biçilmez hediyeler arasında şunlar bulunurdu:

Altın ve gümüş divitler, hokka takımları, mücevherli cüz keseleri, elmas yüzükler, murassa kılıçlar, saatler, tezhipli, incili kitaplar, rahleler, saraçlıkla kuyumculuğun elbirliği ederek hazırladığı at eğerleri de bulunurdu.²⁸⁵

Hem saray ve köy düğünlerinin hem de sünnet düğünlerinin geleneklerini oluş sırasına göre anlattığımız bu kısmı Ayverdi'nin aşağıdaki tespitleriyle sonlandıralım:

Tarihin loş hatta karanlık köşelerinde bucaklarında el yordamıyla dolaşıp alaylara, eğlencelere, düğünlere, derneklere rastlayarak her birini uykularından uyandırır olduk. Ama o devirlerde hatta ve hatta çok daha sonraki zamanlarda, görenek ve geleneklerimizin çehresinin tamamlayan bütün bu merasimler, sadece saraya ve saray çevrelerine has adetler değildi. Varlığı dirliği olanın da olmayanın da haline şanına ve mürüvvetine göre bir düğün dernek kurup oğlunun kızının başını bağlaması, ya da yaşı gelmiş çocuğu sünnet ettirmesi örfün ve âdetin emirlerindendi.²⁸⁶

²⁸³Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.326

²⁸⁴A.y

²⁸⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.327

²⁸⁶Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.136

4.4.3. Gece Hayatı Eğlenceleri

Gecenin karanlığından kurtularak gündüz gibi yaşama çabaları insanlık tarihinin en önemli uğraşlarından birini oluşturmuş ve bu uğurda büyük çabalar harcanmıştır. Bütün dünya ile birlikte Osmanlı ve İstanbul halkı da akşam karanlığını aydınlatma ve geceyi doya doya yaşama gayreti içerisine girmiştir.

Eski İstanbul'da ışık cümbüşünün az olduğu zamanlarda şehir ve sokaklar karanlık olmasına rağmen asla ürpertici ve korkunç olmamaktaydı. Güvenliği sağlayan birimler geceleri sokağa çıkanların yanlarında fenerler bulundurmalarını mecburi tutmaktaydı. Bu, İstanbul sokaklarının güvenilirlik açısından Avrupa şehirlerinden ileri düzeyde olduğunun göstergesiydi.²⁸⁷

Ayverdi, eserlerinde koltuk meyhanelerinden, ayaklı meyhanelerden ve gedikli meyhanelerden bahsetmiştir. Ayverdiye göre meyhane, “Akşamcı için dertlenip içlendiği, aşkını, şevkini harman edip birbirine karıştırdığı yerdi.”²⁸⁸ “Üst üste dolup boşalan kadeh demek, insanoğlunun kendi içinde bulamadığı neşve ve hazzı zorlama davranışlarla dışarıdan sağlaması demektir.”²⁸⁹

“Meyhanelere giden her insanın kendince bir sebebi vardı. Kimi kendisiyle yüzleşmekten korkup kendinden kaçmak için, kimi dertlerini içkiyle unutmak için kimi ise yoldaş hatırı gütmek için giderdi.”²⁹⁰

Ayverdi yaşadığı dönemin meyhanelerini ve buranın müdavimlerini “İstanbul Geceleri” eserinde şu şekilde anlatır:

İşret alemleri, en muhteşem dekorlusundan en iptidâî köşesine kadar hep aynı merdivenin, aynı maksat için tepilen basamakları değil miydi? Sandıkburnu'nda on

²⁸⁷Mehmet Mazak, Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul, s.77

²⁸⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.201

²⁸⁹A.y

²⁹⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.95

şu kadar salaştan mürekkep meyhanesinin ise, şişe ile kafa çekip yumruk mezesiyle ağız temizleyen serseri ayyaştan, her yudumda kadeh kıran sefih hovardaya, içtikçe dertlenip yaraları deşilen körkütük sevdalıya, cebi dolgun, dalkavuşu kuyruklu beyzadeye kadar, her sınıftan her çeşit insanı bir araya getirdiği olurdu. Bunların içinde, iki tek atar atmaz sakal murâkabesine varanlar, evlerine gelmeden kaldırımlarda yıkılıp kalanlar, miçoların yardımıyla meyhane kapısından dışarı atılanlar, arkadaş vuranlar, dost yaralayanlar, iskemle üstünde sızanlar, saatlerce ceplerindeki parayı hesapladıkları halde işin içinden çıkamayanlar, bilinmez hangi hatıra için ağlayanlar, mani, koşma, semai dinlerken biçimine girenler hep bu işret durağında akıllarını kaptırıp âvâre kalmış kimselerdi.²⁹¹

4.4.3.1. Meyhânedeki Eğlenceye Hazırlık

Meyhâne âlemleri genelde gün batmadan bir buçuk iki saat evvel başlar ve yavaş yavaş harâretlenirdi. Gün boyu mesai yapan meyhane çalışanları akşamcılar gelmeden her şeyi hazır etmeye çalışır. “Tezgâhtar, akşamcıların şişelerini hazırlar, uşaklar sofraları siler temizler, toprak şamdanlara mumları dikip tuz çanağı ve meze tabaklarıyla berâber kütüklerin üstüne dizerdi.”²⁹²

Ayverdi, orta yerleri hafifçe çukurlatılmış kütüklerin üstüne yerleştirilen bu tuz çanaklarının müşteri ile meyhâneci arasında çıkacak para ihtilâflarında meyhane sâhibinin çok işine yaradığını, içki parasını vermeyen birini kadıya şikayet ederken “ Bu adam içtiği rakının ya da şarabın parasını vermedi” diyemeyeceği için “ Tuz paramı vermedi.” diye yemin etmek ve işini doğrultmak için tuz çanaklarının içki masasına konduğunu söyler.²⁹³

“O dönem meyhane ritüellerinden birisi de çubukların getirip yaktığı tütün çubuğunun meyhane ustası tarafından akşamcılarının masasına derdinize yanın düşüncesiyle dikilmesidir.”²⁹⁴

²⁹¹ Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.95-96

²⁹² Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.197

²⁹³ A.y

²⁹⁴ İlber Ortaylı, İstanbuldan Sayfalar, s.182

Meyhanenin akşamcılara hazır edilmesi bu şekilde olmakta ve bu her gün tekrar etmektedir. Burada eksik olan bilgi meyhanelerin iç dekorudur. İlber Ortaylı, “İstanbuldan Sayfalar” eserinde bu konuya değinmiş meyhanelerin iç dekoru ve meyhanenin akşama hazırlık aşamasından bahsetmiştir.

Ortaylı, bu yazısında “Meyhanelerde bulunan şarapların ve rakıların büyük küplerde muhafaza edildiğini ve meyhane miçoları denilen hizmetçiler tarafından fiçinin ağzına merdivenle çıkılarak alındığını belirtir.”²⁹⁵

Ayrıca meyhanenin iç dekoru hakkında akşamcılar için meyhanenin münasip yerlerinde tahta sofralar konulduğunu ve etraflarına dört ayaklı hasır iskemleler dizildiğini, zengin ve safahat düşkünleri için meyhanenin yukarı katlarında şirvanlar ve birer ikişer döşeli odalar bulunduğunu ve duvarlarda birtakım kabadayı resimlerinin yer aldığını da yazarın bu yazısından tespit etmiş bulunuyoruz.²⁹⁶

Meyhânedede hazırlıklar tamam oldu mu, ezana bir saat kala akşamcılar da birer ikişer gelmeye başladılar. O dönemde akşamcılar uşaklar tarafından kapıda karşılanır, yerlerine oturduklarında bu kez yanlarına meyhaneci ustası gider ve sırayla hem sofraları dolaşır hem mumları ateşler hem de “Safa geldiniz ağalar... safa geldiniz!” diyerek işret meclisinin açılışını yapardı. Akşamcıların o andan sonra keyiflerine keyif katacak kadehlerini sunmak ve onlara hizmet etmek miçoların işiydi.²⁹⁷

Meyhane eğlencelerine gelince “Devrin ayyaşları, düz (üzüm rakısı) ve mastika (sakız rakısı) içerken, perçemli köçeklerin oyunlarını izler. Zurnalar, çığırmtalar, curalar, darbukalar, ikitelliler, dört telliler ile gönül eylerlerdi.”²⁹⁸

²⁹⁵ İlber Ortaylı, İstanbuldan Sayfalar, s.289

²⁹⁶ A.y

²⁹⁷ Sâmîha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.198

²⁹⁸ Sâmîha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.200,201

“Fakat keyfine keyif kata kata gecenin ilk saatlerini tüketen akşamcılar için en güç iş, vaktin sel gibi yel gibi akıp geçmesiydi. Esâsen sarhoş demek, meyhâneden ayrılacağı zamanı kestiremeyen adam demektir.”²⁹⁹

Ayverdi'ye göre, “Akşamcılığın en kötü zamanı sâkînin paydos zamanını haber vermesi idi.”³⁰⁰

Bazı meyhanelerde bu görev davulculara düşerdi. Ancak ister miço masalara tek tek haber versin ister davulla uyarıda bulunulsun kimse meyhaneden ayrılmak istemezdi. Dışarıda gezen kol zabiti yaklaştığında içerde ani bir sessizlik olur. Kol zâbiti de susarak âdetâ kendilerini yok ediveren meyhâne sakinlerinin saygısına saygıyla karşılık verir ve görmezlikten gelerek geçip giderdi.³⁰¹ Vaktâki gece alaturka iki olup, polis paydos düdüğünü çaldı mı, tıpkı düşmemek için kol kola girmiş sarhoşlar gibi, bu birbirine yaslanarak deniz kenarına sıralanmış salaşlar de miçoların : Vakit efendiler vakit ! diye masalara yaptıkları uyarılardan sonra yavaş yavaş boşalmaya başladılar.³⁰²

Böylelikle ayyaşlar ve akşamcılarının her biri evinin yolunu tutardı.

Bunların, evlerine dönüş zamanları belli olmaz, uyuyan şehrin sokaklarında kâh duvarlarla konuşur, kâh kaldırımlarla halleşir, kâh fenerlerle sarmaşır, on dakikalık yolu bir saatte gelip, çok defa soğuk ve karlı mevsimlerde başı gocuğunun içinde, mahalle mahalle dolaşan bekçilerin yardımı ile kapılarından içeri bırakılırlardı.³⁰³

“Yolunu kaybeden ya da bir köşede sızıp kalan ayyaşların kendinden daha hafif tütsülü kafadarları tarafından koluna girilerek evine götürülmesi ya da küfe ile taşıma o dönemin meyhane dönüş gecelerinin sıkça görülen tablolarındandır.”³⁰⁴

²⁹⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.198

³⁰⁰A.y

³⁰¹A.y

³⁰²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.96

³⁰³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.90

³⁰⁴Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.150

4.4.3.2. *Ayaklı Meyhaneler*

Eski devirlerde müstakil meyhanelerin yanı sıra bir de ayaklı meyhaneler olduğunu belirtmiştik. Ayverdi, o dönem ayaklı meyhaneler hakkında “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde şu bilgileri verir:

Ayaklı meyhaneden geçinenler gedikli meyhaneye gidemeyen sefil süfela takımıydı. Ayaklı meyhaneler sırtında cübbe, başında külâh, omuzlarında peştamal, cebinde kadeh, belirli sokakların belirli noktalarında dolaşır dururdu. Müdavimleri bu adamı hemen tanır. Birbirlerini gördüler mi art arda, evvelden peylenmiş dükkânlardan birine girerler. Meyhaneci, cebinden çıkardığı kadehe beline dolanmış bağırsaktan rakıyı boşaltır; müşteri de kadehi başına dikip bir nefeste boşaltır. Sonra meze niyetine eline ne geçerse, turp, lahana yaprağı, havuç ağzına atar. Hiçbir şey bulamazsa, elinin tersiyle dudaklarını sıvazlayarak yumruk mezesine razı olmayı da yadırgamazdı.³⁰⁵

4.4.3.3. *Ramazanda İçki İçmeme*

Ramazan ayı başladığında akşamcılar Ramazan- Şerife hürmeten içkiyi geçici olarak terk eder, meyhaneye gittikleri vakti hayır ve hasenatla geçirirler. İlber Ortaylı bu geçici terk şeklinin ipçi, topçu, kandilci olmak üzere üç kısım olduğunu söyler:

İpçi takımı Ramazan-ı Şerife on beş gün kala Selâtin camilerinde mahya iplerinin kurulduğunu gördüklerinde, kandilci kısmı bütün Ramazan'da minarelerin kandillerini gördüklerinde, topçu takımı da imsâk topunu işittiklerinde içki içmeyi terk ederlerdi.³⁰⁶ Fakat bayram toplarıyla beraber bu bir aylık imsak da sona erer ve eski cümbüş eski âlem yeniden alevlenirdi. Şöyle ki meyhaneciyle müşteri arasında yılda bir tekrar eden bir parola vardı. Usta, otuz ramazan meyhane kapısını unutan müşterisine bir tabak uskumru veya midye dolması gibi mutena bir yemek göndermek suretiyle “ Biz buradayız seni bekliyoruz!” demek ister. Bu zarif davet tezkiresini alan akşamcı da, bayram ertesi soluğu meyhanede alarak davet sahibini cevaplandırmış olurdu.³⁰⁷

³⁰⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.199

³⁰⁶İlber Ortaylı, İstanbuldan Sayfalar, s.295

³⁰⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.199-200

Sonuç olarak, Ayverdi'nin eserlerinde geleneklere yer vermesinin nedenlerinden biri de unutulmuş gelenekleri günümüze taşıma sevdasıdır. Ayverdi'nin eserleri okunduğunda kendi bağlı bulunduğu değerlere aykırı gelenekleri dahi en ince ayrıntısına kadar yer verdiğini görmek mümkündür. O, yapılan eylemlerden çok geleneklerin insanları birbirine yaklaştırması, insanlara birbirlerine saygı duymayı öğretmesi ve toplum yaşantısını düzenlemesi üzerinde durur. Nitekim olaylara bu gözle bakıldığında akşamcıları meyhane kapısında karşılama, meyhane dağıldıktan sonra evini bulamayanlara yardımcı olma, ramazanda içmeme ve ramazan boyunca meyhaneleri kapalı tutma gibi davranışlara bu gelenekçi yaşamın getirileridir, diyebiliriz.

4.4.3.4. Esrar İçenler

Eski devirlerde gece hayatının yaşandığı yerlerden biri de cemiyetten el etek çekmiş esrarkeşlerin sıkça gittiği esrar kahveleridir.

Ayverdi'ye göre “Esrarkeşler, dalıp çıktığı izbelerin dekorunu hiçbir varlığa değişmeyen, yaz kış bu kahvelerden hiç çıkmayan âşinalardı.”³⁰⁸

“Bir kere ocakçı: “Harman mısın?” diye keyiften yana halini sorup da tütünle karıştırdığı esrarı tutuşturarak bir nefes çektirdi mi, hayal kapılarına da ilk anahtarı deşdirmiş olur ve artık esrarkeş, sırasıyla açılan bu kapılardan geçerek varacağı yere kadar uzanıp giderdi.”³⁰⁹

“O dönemde esrar kahvesi açmak cesaret ister ve genellikle bu tür kahveleri

³⁰⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.117

³⁰⁹A.y

geçmişteki vukuatına güvenen kişiler açardı. Acemi ve kendine güvenemeyen biri böyle bir işe kalkışsa açık göz sabikalıların pençesine düşer ve ondan haraç alınırdu.”³¹⁰

Ayrıca o dönemde hiçbir kahveci yalnız çalışmaz, aprotçu denen zorlu bir serseri, mal toplamak ve kavgaya gitmek gibi en çetin işleri görür; çekeceği esrarla, kaynatılan aştan nafakasını alan erketeci ise, zabıtaya karşı gözcülük ederdi. Bu teşkilatın bir de ocakçısı vardı ki, o da esrar nargilesi hazırlamakta maharetiyle meşhur olanlardan seçilirdi.³¹¹

“Asla bir semtte toplanamayan bu kahveleri bir gecede hemen hemen sıra ile dolaşmak, her esrarkeşin âdeti idi. Şehrin bir ucundan kalkan, güzergâhta kaç kahve varsa hepsinde bir boy kabak çekerek, kendini şehrin ta öteki ucunda bulurdu.”³¹²

Esrarkeş, cura çalıp türkü söylemeyi de sever, hatta ani bir dehâ şulesi göstererek bu türkülerin beste ve güftelerini bir çırpıda ortaya koyduğu da olurdu. Bu türkü kahvede esrarkeşler tarafından içli, yanık bir ahenkle dakikalarca tekrarlanarak devam eder, bu arada ocakçı, lülelere kaynar sarıkızdan doldurup keyiflerini cilalarken, cepleri bomboş olduğu için sade içenlere imrenerek karşıdan bakana da sadakamsı bir ikramla”Yaklaş!”der, böylece de ağzını açarak kabağın püf deliğinin attığı dumana yaklaşan meteliksiz serseriye nafakalandırmak cömertliğinde bulunurdu.³¹³

Sonuç olarak, bu bölümde günümüzdeki kadar olmasa da Ayverdi'nin anlattığı geçmiş dönemlerde insanların eğlenmek amacıyla dışarı çıktığı özellikle akşamdan gece belli bir saate kadar gönlünce eğlendiklerini görmüş olduk.

Bunun dışında yine insanların bayram, düğün, sünnet, ramazan gibi günlerde Hacivat Karagöz gibi seyirlik oyunlarla eğlendiklerini, günlerce süren düğünler yapıldığını ve bu düğünlerin birçok geleneği barındırdığını özellikle saray düğünlerinin

³¹⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.116

³¹¹A.y

³¹²A.y

³¹³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.118

oldukça ihtişamlı olduğunu, gece hayatının akşam ezanıyla başladığını insanların meyhanelerde gece belli saate kadar eğlendiklerini ve meyhanelerin pek çok ritüeli olduğunu görmüş olduk.

4.5. Mimari ile İlgili Gelenekler

Mimari eserler, içinde buldukları toplumun yaşayışları, kültürleri, ekonomik ve sosyal yapıları hakkında bilgi veren yapılardır. Dolayısıyla her ülkenin kendine özgü mimari geleneği bulunmakta hatta ülkeler içerisinde dahi çoğu zaman bölge bölge iklim koşulları ve yaşam standartlarına bağlı olarak mimari yapılar farklılaşmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında, Ayverdi'nin eserlerinden alıntılar yaparak eski dönem mimari anlayışımız, bu anlayışla oluşturduğumuz yapıların genel özellikleri, ev ve bahçe mimarisi hakkında bilgi verecek; günümüze taşıyamadığımız mimari geleneklerimiz üzerinde nedenleriyle birlikte duracağız.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere her milletin mimarisi bu mimari yapıyı oluşturan mimardan ve mimarın içinde yaşadığı toplumdan iz taşır. Bu düşüncüyü Ayverdi, "İbrahim Efendi Konağı" adlı eserinde şöyle anlatır:

Geçmiş dönem mimarisinde Sinan'dan evvel de Türk sanatkarına, sanatın ta kendisi, iç ve dış muvazenenin güzelleştirip olgunlaştırdığı, ifratsız ve ölçülülük durağına yetmiş bir armoni diyebiliriz. Onun muhteşem sadeliği içindeki haşmet, tomurcuğun sakladığı koku ve çiçek gibi, kendisini ısıtan ve besleyen bir dünya görüşünün, bir felsefenin, tahta ağaçta mermerde çinide, tunçta camda hatta nakışta vücut ve ifade bulması idi. Tek inançta birleşmek, tek fikri desteklemek ister gibi, merkez kubbenin etrafını saran yarım ve kenar kubbeler, göz göz olmuş gönüller misali, renkler ışıklar saçan pencereler, kemerlere omuz vermiş muhteşem sütunlar, kuvvetle zarafeti birleştirmiş tunç, demir mermer parmaklıklar, has bahçelerin çiçeklerini düşündüren nakışlar, çiniler, tezhipler, yazılar, oymalar ve işte, haşmetli bir sanatla vecidli bir sanatla bir imanın kurduğu ilahi bir Süleymaniye... Muhakkak ki o, medresesi

kütüphanesi, şifahanesi, türbesi ile bir site, bir içtimai uzviyet, cemiyetin hemen her çeşit ihtiyacına cevap veren bir külliye idi.³¹⁴

Doğduğu toplumun yaşantısından iz taşıyan ve toplum ihtiyacına en iyi şekilde cevap verecek bir plana sahip olan Türk mimarisinin en önemli özelliklerinden birisi de mimari ile coğrafyanın ikiz kardeş gibi birbirini tamamlamasıdır.

Eski zamanlarda camiini, mescidini, sarayını, kasrını, yalısını, köşkünü kuracak olan mimar veya usta, mutlaka kulağını coğrafyanın sesine verir ve planını da behemahal onun icap ve işaretlerine göre çizerdi. Bu yüzden de toprağa kök salan bir bina, ister cami, ister saray, ister mektep, tabiatın bir parçasından ayırt edilemeyecek kadar tepelerin, vadilerin, yamaçların veya sahillerin devamı gibi olurdu.³¹⁵

Bu durum, İstanbul'u gezmeye gelen Batılı yazarların da dikkatini çekmiştir. Bu yazarlardan biri olan Edmondo Amicis'in 1870'lerde çizdiği İstanbul'un çehresi, Türklerde şehircilik zevk ve idrakine ayna tutan vesikalardan biridir:

Tabiat ve coğrafya ile karındaş olmuş bu üstün ve derin sezış, onun içindir ki İstanbul şehrini yeniden kuran Türklere harikalar dokutturmuştur. Bu, adeta, sevgilisini kırıp üzme şöyle dursun, her nefes ona râmolan, her nefeste onu hoşlamak için çırpınan, zarif, anlayışlı ve cömert bir aşığın tutumudur. Öyle ki, tabiat, iklim ve coğrafya ne istemiş, neyi münasip görüp talep etmişse, bahçeyi, koruyu, kasrı, sarayı, mescidi, camii, evi, köşkü yapan mimar da toprağın sözünden, işaret ve keyfinden çıkmamıştır. Onun için de sırtlara ve tepelere, yıldızlara göz kırpan, başları havada, pederşahi binaları münasip görüp oturtmuş; düzlüklere ve kıyılara ise haddini bilen yatkın ve yayvan mimariyi uygun bulmuştur. Galata, Beyoğlu, Tophane, Fındıklı ve Cihangir gibi, sahillerinin sırtında tepecikler taşıyan semtlerdeki mahalleler, kademe kademe yükselerek bir anfi karakterinde inşa edilmiştir. Onun için de her evin, denizi ve limanı bir balkondan seyredencesine rahatça görmesi sağlanmıştır. Mektepleri, medreseleri, kütüphaneleri, hamamları, hastaneleri, camileri, dükkanları ve çarşıları ile çok basitmiş gibi görünen bu mimari, aksine, her köşesiyle insanın bakışlarını üstüne çeken bir değişiklikler

³¹⁴A.g.e s.144-145

³¹⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.406

tablosu gibiydi. Kurşun kaplı boy boy kubbeler, dalga dalga yükselip yayılan saçaklar, köprülü galeriler, sütunlu pencereler, müzeyyen kemerler, oymalı şerefeler, oluklu minareler, istalaktitli sütun başlıkları, altın yaldızlı dolaplar, nakışlı duvarlar, çınar, servi ve kavaklar ile gölgelenmiş bahçeler ve bu gölgeli bahçelerden fırlayan kuş bulutları, şehrin vakur, asil ve ahenkli şahsiyetini çizirdi.³¹⁶

Bu alıntılardan da anlaşılacağı üzere eskiden mimari yapılar milli çizgilerle ve Türk toplumunun genel ihtiyaçları ve dünya görüşüne uygun tasarlanmış, bu yapılar oluşturulurken tabiatla iç içe olmasına özen gösterilmiş ve tabiata ne uygunsa onun yapılmasına riâyet edilmiştir.

Bir merkez etrafında toplanmış, baş başa vermiş, birbirine sırt dayamış ve bu yönüyle yardımlaşma ve bir olma duygusu uyandıran evler; şifâhanesi, kütüphanesi aşevi ve hamamı yan yana bulunan ve cemiyetin her çeşit ihtiyacına cevap veren külliyeler; dışarıya pek çıkamayan Türk kadınının ve ev ahalisinin rahatı için tasarlanmış bahçeler, cumbalar, sofalar; haremliği, selamlığı ayrı ve yine bahçe içerisinde çok odalı konaklar; cami bahçesinde karşılaşacağımız şadırvanlar, mahalle aralarında karşımıza çıkan sebiller ve buna benzer pek çok mimari yapı, bu mimari anlayışın yukarıda anlattıklarımızı destekleyen ürünleridir.

4.5.1. Mimari Yapılar: Çeşmeler, Sebiller, Şadırvanlar

Eski Türk cemiyeti, suya büyük bir pay ayırmış, bol bol çeşme, şadırvan ve yapmıştır. Ayverdi, eserlerinde günümüzde sayıları iyice azalmış olan eski dönem çeşme, şadırvan ve sebillerine yer vermiş bunların mimari özelliklerine değinmiştir.

Ayverdi'nin, çeşmeleri anlattığı yazısından hareketle eski dönem çeşmelerinin şehrin değişik sokaklarına, meydanlara ve şehrin ücra köşelerine yapıldığını söylemek

---

³¹⁶Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.87-88

mümkündür.

Bu çeşmelerle ilgili verdiği bir diğer bilgi ise şöyledir:

“Hayrat sahibinin filan yere getirttiği suyu, gelişigüzel bir taş oluktan akıtmak kolaylığına gidebilmesi mümkünken, işi oluruna bağlayıcılığa düşmemesi ve kesesinin izni miktarı, suya bir taht kurup başına da bir taç oturtuktan sonradır ki kitâbesine ismini kazdırmasıdır.”³¹⁷

Nitekim bu anlayışla yapılmış çoğu çeşmeyi Ayverdi, “Bir sanat abidesi olarak niteler.”³¹⁸

Ayverdi, yine eski cemiyetin mimari ürünleri olan sebiller ve şadırvanları ise “İstanbul Geceleri” adlı eserinde şöyle anlatır:

Ya o sebiller...bir mîmâri manzumesini tamamlayan o güler yüzlü su perileri, kulaklarına incecik zincirlerle tutturulmuş tertemiz tasları sanki birer küpeymiş gibi sallanır, yüzlerine çektikleri zarif şebekeler, arzuyu kıskırtan peçeler cilvesiyle güzelliklerini bir kat daha sırlandırır. Gelip geçene bir yudum su ikram etmek için, mermer, yazı, dökme, boya, nakış ve yıldız san’atlarının yarış halinde olduğu bu küçücük su köşkleri, bir câmi, bir medrese, bir imâret topluluğunda, belki de bir şiiirin en kuvvetli mısraı gibi, en kayıtsız gözleri dahi hayranlıkla üstüne çevirtirdi. Hele şadırvanlar, çoğu medrese ve câmi avlularının göğsüne bir kalp azametiyle oturtulmuş, bir kalp faaliyetiyle de durup dinlenmemek emrini almış, çeşmelerine aynı maksadın adamlarını toplayan o kurşun takkeli, somaki mermer sütunlu gece gündüz dudakları bir su kasidesi mırıldanan tatlı dilli güler yüzlü şadırvanlar...³¹⁹

4.5.2. Bahçe mimarisi

Mimari geleneğimizin en önemli yanlarından birisi de yapılan evlerde ya da diğer mimari yapılarda bahçeye yer verme ve etrafı ağaçlarla donatmaktır. Ayverdi, bu durumu, “Tabiatla mimarinin su sızmaz iki dost anlayışı ile bağdaşmış bulunmasıyla

³¹⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.213

³¹⁸A.y

³¹⁹A.g.e. s.214

açıklar.”³²⁰ Ona göre, “Mimari ve tabiat baş başa vermiş ve şehri bir ahenk abidesi, bir cennet köşesi haline getirmiştir.”³²¹

Bu anlayışla, imara girilen her toprak parçası, bir yeşillik, çeşit çeşit çiçek ve renklerden örülü bir âbideye dönüştürülmüş; hemen hemen her evde bahçeye yer verilmiş bu bahçeler bazen en koyu sohbetlerin mekanı, bazen dinlenme yeri bazen de oyun alanı olmuş, insanlara göz ve gönül huzuru temin etmiştir.³²²

“Eskiden, İstanbul şehrinde bahçesiz ev yok gibiydi. Asmasından, incirinden, eriğinden başka, kuyu başında akşam safaları, duvarlara tırmanan kahkahaları, karanfil kümeleri, Latinler, aslanağızları bu bahçelerin kadim aşinalarıydı.”³²³

“Sadece evlerde değil saray, konak, köşk, yalılarda, medeniyetin adım attığı her yerde yapılmış mimari yapılarda da bahçe mimarisine yer verilmiştir.”³²⁴

Ağaca o kadar değer verilmiştir ki mahalleler ağaçla donatılmıştır. Çoğu mahalle ağaç dallarıyla örtülmüş, çeşmeli, çardaklı, mescitli ve çarşılı bir meydanı merkez alıp onun etrafında genişlemiş, böylece de tabiatla barışık ve içli dışlı dostluk kurmuş olan Türk ruhu, semtini, mahallesini, sokağını, şehrinin, bir yeşillik tufanı içinde görmekten sonsuz haz bulmuş ve ancak böyle ferah ve tabii bir dekor içinde mesut olmuştur.³²⁵

Ayverdi'nin eserlerinde bahçe mimarisi ile ilgili değindiği hususlardan birisi de bahçe mimarimizin tabiat anlayışımızın neticesi olarak ortaya çıkması ve bize mahsus bir karaktere bürünmüş olmasıdır. Ayverdi'ye göre, “Geçmiş dönemde yapılmış en

³²⁰Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne olduk, s.173

³²¹A.y

³²²Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne olduk, s.168

³²³A.y

³²⁴Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.74

³²⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.88

büyük abidelerden en mütevâzı olanlarına değin pek çok eserde milli ve mahalli çizgileri görmek mümkündür.”³²⁶

Nitekim ağaç ve bahçelerin genişçe yer bulduğu mimari eserlerimiz, İstanbul’u ziyaret eden Batılıların da dikkatini çekmiş onlar da tabiat ve coğrafya kardeşliğiyle oluşturduğumuz eserlerin bize özgü oluşuna vurgu yapmışlardır. Edmondo de Amicis 1870’lerde geldiği İstanbul için, “Bu şehir Türkler tarafından harikalar dokutturularak yeniden kurulmuştur.”³²⁷ itirafında bulunur.

Yine başka bir Batılı, Elisabeth Graven, 1786’da memleketi ziyaret etmiş, Amicis’den daha da ileri giderek:”Türkler tabiat güzelliklerine karşı o derece saygılıdır ki, evlerini yapacakları mahalde bir ağaç bulunacak olsa, kesmiyor ve evin içinde ağaca bir yer bırakarak onu evlerinin en güzel ziyneti kabul ediyorlar” demiştir.³²⁸

Ayverdi’ye göre, bahçe mimarisinde Batılı yazarlardan övgü alacak bir seviyeye gelme planlı bir anlayışın neticesidir. “En ücra köşelere kadar kolunu kanadını germiş olan planlı anlayış sayesinde şehrin yükü asla bir semte yığılıp kalmamış, zevk ve sanat her tarafa birden dağılmış, her tarafı birden bir mozaik pano gibi kaplamıştır.”³²⁹

4.5.3. Ev ve Konak Mimarisi

Evler, bireylerin en çok vakit geçirdiği ve dinlenme ihtiyacını karşıladığı aynı zamanda her türlü duygunun yaşandığı ve paylaşıldığı mekanlardır. İnsanların pek çok ihtiyacını karşılayan ve rahat etmesi için tasarlanan evler, mimari açıdan günümüzden geçmişe doğru incelendiğinde geçmişte yapılan evlerin genellikle müstakil, bahçe

³²⁶A.y

³²⁷Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.87

³²⁸Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.88

³²⁹Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.89

içerisinde ve ahşap olduğunu, günümüzde ise değişen şartlara ayak uydurma anlayışı ile çok katlı ve daire usûlü evler yapıldığını söylemek mümkündür.

Ayverdi, eserlerinde, geleneksel mimari anlayışımızın ürünü olan evlerden bahsetmiş; bu evlerin iç yapıları, odaları, sofaları, cumbaları, kapı zilleri, konaklardaki haremlik selamlık arasına yapılmış dönme dolaplar gibi pek çok mimari ayrıntılarına yer vermiş; eski dönemde yapılmış olan bu evlerin planı ile sosyal yaşantı arasında bağ kurmuş ve yapılan evlerin hayatı kolaylaştırdığı gibi sosyal yaşantımıza uygun özelliklerle donatıldığı fikrini ortaya koymuştur. Ayrıca geçmiş dönem evleri ile günümüz evlerini mukayese etmiş ve geçmişin her türlü ayrıntıyı hesap ederek oluşturduğu milli ve mahalli çizgiler taşıyan evlerinin yerini; bugün taş ve tuğla yığınının ibaret olan ve milli çizgiden uzak, garp tesiri ile oluşturulmuş evlerin aldığını ifade etmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz bilgileri somut hale getirmek için çalışmamızın “Ev ve konak mimarisi” başlıklı bu kısmında, Ayverdi’nin eserlerinden hareketle eski mimari yapılar olan evlerin genel mimari özellikleri ve bu evlerin planlanmasında nelere dikkat edildiği hususlarında bilgi verilecektir.

Eski Türk evinin genel mimari özellikleri incelendiğinde bu evlerin inşa aşamasında pek çok ayrıntıya yer verildiğini görmek mümkündür. Bunlardan ilki, Ayverdi’nin vücuttaki ruha benzettiği sofalardır.

Asmanın ve mor salkımların tırmandığı yeşil gözlü pencerelerden giren kırık aydınlıkla bu sofa, insana sanki bir mekan değil de, rahatın ve rehabetin ta kendisi gibi tesir ederdi. Adeta ev, mahmurluktan şehlalığa dönmüş kısık aydınlığı ile bahçeye bakan ve yeşil yaprakların içeriye el salladığı bu sofa için yapılmıştı. Ya da bu sofa, vücuttaki kalp kadar bu ev için lüzumlu idi. Vücutta ruh ne ise, eski zaman evlerinde de sofalar o idi. Odaların içinde, oturmaktan, çalışmaktan, düşünmekten ve konuşmaktan yorulan insanlar, ancak buraya çıkınca, çiçek suyu içmiş gül suyu

koklamış gibi ferahlar ve iklim değiştirmişçesine hafiflerdi. Böylece de sofalar, ev sakinlerinin, ruh ufku, ferahlık zemini olurdu. Her zaman sofayı odadan geniş tutan eski mimarlık geleneği, mesken psikolojisini iki kere iki katıyla halletmişti.³³⁰

Ev sahiplerinin rahat etmesi ve huzur bulması için sofalar daima geniş yapılırdı. Şayet oda nohut kadar ise, sofa mutlaka bakla kadardır. Sofayı odadan büyük tutma aynı zamanda eski Türk mimari geleneğimizdendir.³³¹

Ayverdi, sofaların genişliği ile o dönem yaşayışı arasında bağ kurar.

Ona göre, hekim görmeyen, ilaç bilmeyen, hazımlı, vakarlı, güler yüzlü, tatlı dilli eski zaman adamı, bu ferahlığı, bu genişliği yalnız evinin içine değil, hayatının bütününe getirmiş, bu yönüyle, dünyanın mihranı maddi endişeler olan bugünün adamından daha mesut ve kazançlı olmuştur.³³²

O dönem evlerinde yine sosyal yaşantı gözetilerek oluşturulmuş mimari ayrıntılardan biri de “Kadın başlarına, nâmahreme görünmeden sokağı gözleyebilmek iznini veren cumbalardır. Göğüslerini dışarı doğru geren bu cumbaların üstüne ya evin kedisi çıkar ya kuş kafesleri asılır, ya da güneşlenmesi için çiçek saksıları konurdu.”³³³

“Çoğunluğu iki katlı ve bahçe içerisine inşa edilmiş olan bu evler genelde birbirine yakın yapılırdı. Bir mahallede yeni, eski, boyalı, boyasız her türden ev görmek mümkündür.”³³⁴

Bu evlerin çoğunun kapılarında hâlâ eski zaman işi, iri pirinç veya demir halkalar, tokmaklar bulunur ve bir kimse geldi mi, “kapı çalınıyor” denmez, “kapı vuruluyor” denirdi. Bu vurulan kapılar açılmadan evvel de, içerden ince bir sesin: Kim o ? Diye sorması muhakkak beklenirdi. Bu mütat mahalle arası nakaratı ile hüviyeti tahkik

³³⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.317- 318

³³¹Sâmiha Ayverdi, Hatıralarla Başbaşa, s.216-217

³³²Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.317

³³³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.105

³³⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.43

edilen kimseye gelince, mevkiine, yaşına, terbiyesine göre ciddi, yumuşak, ricâkâr, ya da ifâdesiz bir "aç" emri ile ev sahibine kapıyı açtırırdı.³³⁵

Ayverdi, sadece mahallede bulunan evlerden değil konaklardan da söz etmiştir. Kendisi de belli bir dönem konak hayatı yaşamış olan Ayverdi'nin eserlerinden hareketle konakların çok katlı, genelde bahçe içerisine kurulu olduğunu ayrıca haremlik, selamlık, kiler yatak odaları misafir odaları, hamam gibi pek çok odadan ve bölümden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Ayverdi, konağı anlattığı yazılarında harem taşılığı ile selamlık arasına gömülmüş olan dönme dolaplardan bahseder. Dile "dolap çevirmek" deyimini olarak giren bu uygulama hem o dönem konaklarının iç mimarisi hakkında bilgi vermesi hem de deyimın açıklaması oluşu yönüyle önemlidir. Konaklarda bulunan dönme dolapların hangi amaçla yapıldığına gelince;

Harem taşılığı ile selamlık taşılığı arasına gömülmüş, bir taraftan öbür tarafa çevrilebilen raflı ve yuvarlak olan bu dolaplar, haremlik ve selamlık arasında kalfalarla ağlar arasındaki zaruri iş münasabetlerinde kullanılır. Haremden selamlığa bir haber verir veya bir eşyayı naklederken, iki tarafın birbirini görmeden vazifesinin yapması esasına dayanırdı. Bir taraftan öteki tarafa verilecek eşya bu raflara konur ve dolap çevrilince de aksi istikamete dönmek suretiyle haremlik selamlık arası bir muamele yapılmış olurdu.³³⁶

Haremlik ve selamlık arasında yiyecek içecek servisi dışında dönme dolaplar daha başka işlere de yarardı:

Kadının erkekten sıkı sıkıya kaçtığı devirlerde dönme dolap muaşakaları olağan işlerden biri sayılırdı. Ağalar, yüzlerinin görmedikleri kızlara seslerinden aşık olarak, dönme dolap arkasından şakalaşır, cilveleşir hatta sözleşirlerdi. Sevdanın

³³⁵A.y

³³⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.69

ucuz olmadığı o devirlerde birbirinden ayrılmamak andını ezel gününde içmiş gençlik ve güzellik, bu masum bu kaçamaklı fakat o nispette de heyecanlı ve tehlikeli aşk oyunlarını oynardı. O kadar ki bu dolapların çok büyükleri bazen gözleri pek ve aşırı cesur kızları, dolabın rafına büzülüp girmiş olarak selamlığa kaçırılan gizli bir yol da olurdu.³³⁷

Yukarıda bahsettiğimiz ve dilde, gizli yapılan işleri ifade etmek için kullanılan dolap çevirmek deyimi, haremlük ve selamlık arasına kurulu bu dönme dolaplarla sağlanan gönül muaşakalarından doğmuştur.

4.5.4. Kaybolan Mimari Geleneklerimiz

Ayverdi, mimari geleneğine ilişkin yazılarında, geçmiş dönem mimari geleneği ile bugünü karşılaştırmış; bugünkü mimari anlayışımızın geleneksel mimari anlayışından uzaklaşıp yabancı ve soysuz cereyanların içine karışarak şahsiyetini kaybettiğini vurgulamış, “Türk mimarisine ses vermekte olan Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin söyleyeceği sözü, göstereceği yolu, bugün Garbın gösterdiği bir mimari anlayışımız olduğu sonucuna varmıştır.³³⁸

Ayverdi’ye göre, Türk’ün zaman ve haya üslubunda olduğu kadar, içinde doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı mekan tarzında da kendini gösteren garp tesiri, onu alışılageldiği çiçekli, ağaçlı, bahçeli evlerden almış, yabancı olduğu, üst üste yığılmış, gözleri ve gönülleri yıkayan güzelliklerden yoksun, utanılacak taş ve tuğla yığınları içine sokmuştur. Bundan dolayı, İstanbul denen bu şehirde, coğrafya ile sanatın ve tarihin kucak kucağa geldiği bir mimari an’anesi aramak abestir.³³⁹

³³⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.69-70

³³⁸Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.238

³³⁹Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.173-175

Ona göre, değişen bu mimari anlayışımızın sebebi “İktisadi zorluklar ya da içtimai şartlar değil; batı tesiri, gaflet, plansız ve edna menfaatlerdir.”³⁴⁰

“Gerek coğrafya ve tabiat, gerek mimari bakımlarından yeryüzünün tek şehir olan İstanbul, bu anlayış yüzünden gafil ve gaddar bir kayıtsızlık ile, plansız ve keyfi kararların ihanetine uğratılmıştır.”³⁴¹

Oysa Batılı ülkelerde bu durum tam tersinedir. Floransa, Venedik, Roma, Paris gibi şehirler, artan bina ihtiyacını karşılayacak yeni mahallelere lüzum gördükçe şehir dışına doğru genişleyip büyürken, şehir merkezinin bir çivisine dahi el sürmezler. Yine Çoğu medeni ülke, maddi menfaat getirse dahi şehrin eski mimarisine uymayan yapılara müsaade etmez. Ayverdi, buna 1953’te Paris’te yapılmak istenen Unesco binasının inşasına Paris Şehir Meclisinin, şehrin klasik çehresine uymayan modern mimarisi yüzünden müsaade etmemesi örneğini verir.³⁴²

Ayverdi Batı devletlerinde olan bu hassasiyetin bizde olmadığını vurgular:

Köşkler, sahilhaneler, kasırlar diyarı Boğaz’ın denizle diz dize olan kıyısında, konak denen Carlton denen duvar binalar, İstanbul’un bu yeni mimari ihtilali, şehrin ta göğsünde Hilton, Sheraton ve emsali gibi Türk mimari geleneğiyle alay edercesine sivrilen ve bu zor sezilir hakaretin farkında dahi olmayan cemiyete kendilerini kolayca kabul ettiren hatta sevdiren kule yapılar oluvermiştir.³⁴³

Bugün, mimarimizin geçmişin kendine özgü mimari anlayışından uzak olduğu, geçmişin mimari birikiminden pek yararlanılmadığı, çoğu mimari yapının estetik kayıdan çok maddi menfaat beklentisi ile yapıldığı, bilinen bir gerçektir.

Ayverdi’ye göre, mimarimizin eski çizgisini yakalaması yapılan yanlışların giderilmesi ile mümkündür. Bunu sağlamak için yeniden “Türk mimarisine, Selçuklu ve

³⁴⁰Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.176

³⁴¹A.y

³⁴²Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.175-176

³⁴³Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.175

Osmanlı mimarisi yol göstermeli, milli ve mahalli izler taşıyan planlı bir mimari anlayış güdülmelidir.”³⁴⁴

Bu da ya tepeden gelme bir müdâhale, ya da cemiyet şuurunun aksülameller hâlinde bizzat harekete ve faâliyete geçmesi ile mümkün olacaktır. Nitekim Ayverdi, bu konuda ümitlidir. Ona göre, günün birinde kütle, göz ve gönül huzuru temin etmeyen maddi kârın hakiki bir kazanç olmadığını fark edecek, yeniden eski Türk mimari anlayışına dönecektir.³⁴⁵

Sonuç olarak, bu anlatılanlardan Ayverdi’nin mimaride yenilikçi adımlara karşı olduğu algısı oluşmaması için yazarın “Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız” adlı eserindeki şu görüşlerini buraya ekleyelim:

“Zamanla her memleketin içtimâî ve îktisâdî şartlarında bir değişme, bir iniş çıkış olması tabîîdir. Farazâ yer sofrası masa olabilir, kaşığın yanına çatal gelebilir. Tek katlı evden blok apartmana geçilebilir.”³⁴⁶

Yani hayatın her alanında olduğu gibi mimaride de yenilikler ve değişmeler olabilir ve olmalıdır. Ayverdi’nin karşı olduğu bu değişim değil bu değişimin başkalarının taklidi ya da müdahalesi ile olması ve bize ait geleneksel mimari değerlerin dışlanmasıdır.

Bugün, her ne kadar Ayverdi’nin işaret ettiği geçmişin mimari birikiminden yararlanma hedefi yakalanamamış olsa da bazı mimari yapılarda geçmişin mimari birikimlerden yararlandığını ve bu anlayışa dönük projelerin arttığını görmek mümkündür. Balkonlarında ağaç yetiştirilen lüks konutlar, etrafi çiçekle kaplı binalar, daire satın alan herkese üç dört metrekare hobi bahçesi vaat eden projeler, dış görünüşü Selçuklu yapılarına benzetilen devlet daireleri ve özellikle büyük şehirlerde bağ bahçe

³⁴⁴Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.224

³⁴⁵A.y

³⁴⁶A.g.e. s.283-284

içerisine kurulan ev sayılarında sayıca artışların olması, Ayverdi'nin kütle göz ve gönül huzuru temin eden yapılara tekrar dönecektir, görüşüne örnek gösterilebilir.

4.6. Ulaşım Geleneneği

Motorlu taşıtların kullanılmadığı dönemlerde insanlar, ulaşımı hem kara hem deniz taşıtlarıyla yapmışlar; at, eşek, atlı tramvay, kayık, fayton, landom gibi değişik araçlarla ulaşımı sağlamışlardır. Ayverdi, eserlerinde eski devir ulaşım kültürüne yer vermiş, o dönemde kullanılan pek çok ulaşım aracını özellikleriyle birlikte ele almıştır. Biz de bu bilgilere dayalı olarak çalışmamızda eski devir ulaşım araçlarını kara ve deniz taşıtları olmak üzere ikiye ayıracak ve bu taşıtların özellikleri ve kimler tarafından kullanıldığı hakkında bilgi vereceğiz.

4.6.1. Kara Taşıtları

Tarihe kronolojik bir yolculuk yaptığımızda “Kara ulaşımını sağlayan ilk taşıtların atlar ve merkepler olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan başka manda ve öküz arabaları da o devrin ulaşım araçlarındandır.”³⁴⁷

“Zamanla ulaşım vasıtalarında değişme olmuş sadrazamla şeyhülislamı taşıyan at arabaları ulaşım kültürüne karışmış, bu yeni buluş halka da sirayet ederek, arabacılık, bir esnaf cemiyeti çerçevesinin nizamları içine alınmıştır.”³⁴⁸

“Kışın kupa yazın fayton kullanılmış, zamanla hem ismi hem şekli değişen arabalar; ıstar, hento, koçu, fayton, lando, kupa adlarıyla devirlerini yaşamış ve hepsi de bu bozuk kaldırımlar üstünden yuvarlanıp geçmiştir.”³⁴⁹

³⁴⁷ Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.121

³⁴⁸ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.109

³⁴⁹ A.y

O dönemde umumi nakil vasıtası olarak İstanbul'u karşı yakaya bağlayan yalnız atlı tramvay idi. Fakat atlı tramvay hemen bütün şehir halkınca pek rağbet görmezdi. Zira bu ağır arabaları çeken hayvanların aşırı zahmetleri, içli ve hisli İstanbul halkını adeta huzursuz ederdi.³⁵⁰ Birer vagon kadar büyük ve ağır olan bu arabaların önünde, bir elindeki bayrağı sallayan, öteki elindeki boruyu çalarak koşan vardacı, daima tramvayın önünde giderdi. Fakat araba, Aksaray, Salkımsöğüt ve Şişhane yokuşuna gelince, ilave olarak iki Macar katanası daha koşulur, böylece yokuşlar dört atla çıkılır. Buna rağmen, yumuşak yürekli İstanbul halkı atlı tramvayı gene de tutmazdı.³⁵¹

“O zamanlar henüz makineli nakil vasıtası tanımayan İstanbullu, civarında araba bulunmayan kenar mahallelerden şehrin göbeğine gitmek için ata, midilliye biner, düldül- süvar olmayı da pek tabii bulurdu.”³⁵² Bunun dışında gidilen yer yakınsa yaya gidip gelinirdi.

Son olarak, “evinin yolunu gece yarısından sonra tutan sarhoşların küfe içinde taşınarak kapısının önüne bırakılmasını da o dönem ulaşım kültürü içinde değerlendirmek mümkündür.”³⁵³

Eski dönem kara ulaşımı yukarıda anlatıldığı üzere ağırlıklı olarak at arabaları ve at, eşek gibi hayvanlarla sağlanırdı. Ulaşım için gündüzler tercih edilir. Misafirliğe ya da işe gidilse bile hava kararmadan dönmek gerekirdi. Vakit geç olursa gidilen yerde yatıya kalınırdı.

4.6.2. Deniz Taşıtları

“XIX. Asırda Boğaz'da seyir ve sefer, padişahın, hanedanın, devlet adamlarının, şahısların ve esnafın olmak üzere çeşitli renkte ve hususiyette kayıklarla yapılırdı.

³⁵⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.109-110

³⁵¹A.y

³⁵²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.150

³⁵³A.y

Vapurdan önce deniz taşımacılığında kullanılan bu kayıklara işlevine göre değişik isimler verilirdi.

“Halkın kullandığı kayıklara pazar kayığı, saray ve çevresine ait kayıklara saray kayığı, padişahların tebdil-i kıyafet yolculuk yaptığı kayıklara tebdil kayığı denirdi.”³⁵⁴

İster bir çifte, ister on çifte olsun, daima bazı kuvvetiyle yol alan bu deniz tekneleri, sarayın ve resmi makamların birer san'at eseri olan muhteşem kayıkları tersanede yapılırdı. Birer su perisi, suların, başına taç ettiği birer nazlı efsane mahlukunu hatırlatan bu kayıklar, Boğaz ve Haliç kıyılarında, akar gibi, seker gibi geçip giderlerdi. Saltanat kayıkları, kırlangıçlar, piyadeler, peremeler, tutalar, ateş kayıkları, kikler ve nihayet son devrin hantal deniz tekneleri, sarayın ve resmi makamların birer san'at dalları ve alabanalar, yalnız Boğaz'ın değil, devirlerin de üstünden gelip geçmiş ve ömürlerini su üstünde yüzücü mahluklar misali idi.³⁵⁵

4.6.2.1. Pazar Kayıkları

Eskiden de Boğaz'ın her köyünden İstanbul'a gidip gelmek üzere vasıtalar vardı. “Bunların başlıcaları pazar kayıkları idi. Her köyün bir pazar kayığı bulunur, bu kayıklar, o köydeki cami veya avarız vakıflarının malı olduğundan, her sene kesim suretiyle bir reise ihale edilirdi.”³⁵⁶

On üç metre uzunluğunda, iki buçuk metre genişliğinde olan bu tekneler altı hamlacı ve bir reis tarafından sevk ve idare olunurdu. En uzun küreği altı buçuk metre boyunda ve seksen kilo ağırlığındaki baş kürekti. Hamlacılardan biri işini terk ettiği veya sılaya giderek küreğini devrelediği zaman, küreğe yeni sahip olan, bırakana, kayığın iş hacmine göre yirmi ila kırk altın arası peştamallık verirdi.³⁵⁷

Ayverdi, pazar kayıklarının köprüde hususi iskeletleri, kendi köylerinde ise yine hususi kayikhaneleri olduğunu söyler. Ayrıca bu dev cüsseli kayıkların her bir küreğini

³⁵⁴A.y

³⁵⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.54-55

³⁵⁶Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.54

³⁵⁷A.y

bir kişinin ayakta çektiğini, Haliç, Marmara ve Boğaz'da on yedi iskeleye bin dört yüz elli sekiz pazar kayığı kaydı bulunduğu bilgisini de verir.³⁵⁸

4.6.2.2 Piyadeler

Ayverdi, “Köyleri ve kıyıları birbirine bağlayan piyadeleri, Boğaziçi şiiirinin şahbeyti olarak niteler.”³⁵⁹

Ağırbaşlı, vakarlı ve incelmış bir medeniyetin elinden çıkmış bu rüya ve hülya beşikleri, sanki insan hünerinin değil de, Boğaz sularına tabiatın bir hediyesi idi. İhlamur ağacından yapılan piyâdeler, hem tekne mimarisi, hem de san'at ve ziynet bakımlarından vâsıl olunabilecek bir son merhale idi.³⁶⁰

Ayverdi, piyadelerin dış görünüşleri hakkında da bilgi verir:

Bu tekneçiklerin arka taraflarıyla sağ ve sol küpeştelerinden sulara sarkan sırma ve kılaptan işlemeli kadife veya ipek örtüler bulunurdu. Rüzgarın oyununa gelip uçmamaları için uçlarına pirinçten, nikelden veya gümüşten takılmış toplar, balıklar, denize kadar sarkarak adeta sularla cilveleşirdi.³⁶¹

“Piyâde hamlacıları, Çuhadan ve kalikot patiskasından giydikleri dizlik, yine çuhadan fermeneli yekek ve salta, yenleri geniş bürümcük gömlek, beyaz çorap, rugan yemeni ve kırmızı fes gibi kıyafetler giyerdi.”³⁶²

³⁵⁸A.y

³⁵⁹A.y

³⁶⁰Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.55

³⁶¹A.y

³⁶²A.y

Ayverdi, “Hamlacıların kürek çekerken seri ve birbirleriyle uyumlu hareketlerini sanata benzetmekte hamlacıların vazife başındaki tavırlarını ve aynı anda kürek çekmelerini uzun çalışmanın ürünü olarak nitelemektedir.”³⁶³

Nitekim “Piyadeleri hamlacı, sıyıracağı, ve başçı olmak üzere üç kişi kullansa da sahilden bakanlar suya yalnız bir çift küreğin dalıp çıktığını zannedirdi.”³⁶⁴

4.6.2.3. *Saltanat Kayıkları*

Genellikle saray ve çevresi tarafından kullanılan saltanat kayıkları gösterişleri ile göz doldururdu. Bu deniz kayıkları içerisinde en ihtişamlı olan sadrazamın kayığıydı. Bu kayıklar daima yedi çifte olur, tertibatında ve tezyinatında da diğer vezirlerinki gölgede bırakacak ölçüde bir san'at göze çarpardı. “En azından on beş çifte olan saltanat kayıklarının boyları otuz beş, genişliği ise iki buçuk metreydi... Bu kayıklara, yeryüzünde değil eşleri, benzerleri dahi olmayan birer minyatür su sarayları dense reva idi.”³⁶⁵

Saray nakışhanelerinde işlenmiş ve ekserisinin baş tarafları kıvrık olan bu kayıkların burunlarında gümüş veya altın yaldızlı tahtadan birer kartal bulunurdu. Kayığın kış tarafı ise, sedef, bağa, gümüş, yaldız ve mücevherlerle süslü küçük sarayın bulunduğu kısımdı. Gümüş sütunlu gümüş parmaklıklı bu minicik köşk kırmızı ipekli üstüne inciler ve cevahir işlenmiş sırma saçaklı perdeler, ipek şilteler, yastıklar, halılar ve gümüş fenerlerle dayanıp döşenerek, üç kıta üstünde hüküm yürüten imparatorluğun hakanını, Haliç'e, Marmara'ya daha çok Boğaz'a götürmek üzere, emre âmade bekler, kulağına fısıldanan haber gereğince de başka dünyalardan kaçıp gelmiş feerik bir mahluk, bir deniz perisi gibi siya ede ede rıhtıma yanaşırdu.³⁶⁶

³⁶³Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.56

³⁶⁴A.y

³⁶⁵Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.60

³⁶⁶A.y

“O devirde sadrazamların kullandıkları kayıklardan biri de beş veya yedi çifte "tebdil sandalları" idi.”³⁶⁷

“Padişahlar göze pek görünmek istemediklerinde denize bunlarla çıkardı.“Bu kayıkların oymalı, nakışlı, üç büyük feneri, yirmi altı küreği vardı. Her küreği iki bostancı çeker, dümeni ise, âdet gereğince bostancıbaşı tutardı.”³⁶⁸

“Vezirlerin kayıklarına gelince bu kayıklar, beş kürek olur, baş taraflarında bulunan alametler, suları süratle yarıp geçerken bile, sahilden bakanlara: Bu vezir kayığıdır, dedirtirdi.”³⁶⁹

Vezir kayıklarında bir yaver ile tüfekli ve palaskalı iki çavuşun bulunması da şarttı. Bunun dışında bâlâ ricâli dört, ûlâ evveli ricali üç, ûlâ sanisi ve mütemayizler ikişer çifte kullanırlardı. Divanhanede vazifeli olanların emrinde ise daima bir kik bulunurdu.³⁷⁰

Ayverdi, “Boğaziçi’nde Tarih” adlı yapıtında padişah ya da çevresinden birisi kayıkla denize açıldığında uygulanan, günümüzde protokol diye adlandırılan, geleneklere şu şekilde yer vermiştir:

Denize açılan saltanat kayıklarını, arkadan bir ikincisinin takip etmesi de usuldü. Çünkü padişah, dönüşte bu kayığa geçerdi. Velihtların da, padişahların gezintilerine iştirak etmeleri âdetti. Yirmi dört kürek olan şehzadenin kayığında, tente mavi renkte olurdu. Sadrazamın kayığı ise yeşil tentesiyle bir arkadan gelir, onu da tentesiz ve dokuz küreği ile şeyhülislam ve diğer devlet ricalinin kayıkları takip ederdi. İç oğlanlarının, has ağaların, saray ağalarının kayıkları ile, sularda etek sürüyen bir rüya gelini, ihtişamın, san'atın şeklini, rengini, sesini aksettiren bu deniz alayı karşıdan göründü mü, bütün vasıtalar kıyılarına çekilerek yol verir, Boğaz halkı ise sahillere dökülerek, bu ihtişamı ölçüsünde zarif alayı seyre çıkarlardı. Padişah zevceleri bir saraydan bir saraya geçecek, ya da gezintiye çıkacak olurlarsa, beyaz

³⁶⁷ A.y

³⁶⁸ A.y

³⁶⁹ A.y

³⁷⁰ Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.56-57

tenteli, yirmi dört kürekli ve kafesli kayıklara binerlerdi. Saray kadınlarının bindikleri kayak tipine kırlangıç adı verilirdi.³⁷¹

Yukarıdaki alıntıya ek olarak XIX. asrın ortalarına kadar hükümdarların Boğaz'da gezintiye çıktıkları zaman Sarayburnu, Kız Kulesi mevkiileri ile Rumeli ve Anadolu Hisarlarından top atılarak padişahı selamlama usûlü olduğunu da belirtelim.³⁷²

4.7.Ticaret Gelenekleri

Türk ticaret geleneğine genel olarak baktığımızda geçmişi oldukça eskiye dayanan köklü bir kültürden söz etmek mümkündür. Bu köklü kültürün oluşumu kolay olmamış gerek Selçukluda gerekse Osmanlıda esnaf kültürü oluşturmuş ahilik, esnaf loncaları gibi dini inançlardan beslenen teşkilatlar kurulmuştur. Bu teşkilatlar hem toplum yaşamını düzenlemiş hem de toplumla kaynaşmış, haramı helali bilen, müşteriye kandırmayan esnaflar yetiştirmiştir. Yetişen bu esnaflar, çıraklarına el vermiş onları kendileri gibi bir usta olarak yetiştirmeye çalışmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında kökü maziye dayanan bu geleneği, ahilik teşkilatının kuruluşu ve özellikleri, esnaf loncaları ve görevleri, müşteri esnaf ve esnaf çırak ilişkileri ve son olarak esnaf teferrüçleri olarak sınıflandırıp bunları sırasıyla ele alacağız.

4.7.1. Ahilik Teşkilatı

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ticari anlayış hem de ahlaki yönden yetiştiren, ideal esnaf tipi oluşturmayı esas alarak gerekli

³⁷¹A.g.e. s.61

³⁷²Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.63

düzenlemeler yapan bir örgütlenmedir. Bu örgütlenmenin bir başka işlevi de memleketi baştanbaşa saran zaviyeleri ve bu zaviyelerde yetişmiş üyeleri ile toplumsal yaşamı düzenlemek ve siyasi güce yardımcı olmaktır.

İçtimâi nizâmın bir nevi gönüllü bekçisi diyebileceğimiz bu tasfiyeli, terbiyeli, feragatli, üsluplu ve imanlı insanlar, ordularla ve halkla el ele, iç içe yaşarken töredir diye padişaha, sipahiye ve yeniçeriye, baç; Tanrı buyruğudur diye konuğa, hastaya ve nuhtaca da pay verir; zengini eteklemez, fakiri iteklemez "âyendeye revendeye" hizmet etmeyi imanlarının icabı bilirlerdi.³⁷³

"Osmanlı coğrafyası içerisinde, devletin kolu kanadı altında ve bir ideale bağlı olarak faaliyet gösteren bu teşkilatın üyeleri savaş zamanı orduya katılır, iman, şecâat ve ferâgatleriyle mücâhede rûhunu hızlandırırır.³⁷⁴

"Barış zamanlarında ise dağ başlarında, tehlikeli yamaçlarda, asayişsiz geçitlerde ve serhatlerde ribatlar, zâviyeler, tekkeler kurarak toprağı işler, düzeni sağlar, îmar ve kültür faâliyetleriyle etraflarını şenlendirir ve bereketlendirirlerdi."³⁷⁵

Müslüman- Türk imanının bir zaferi demek olan ahilik, "Anadolu'da, içtimâi ve iktisadi hayatla el ve iş birliği halinde çalışan, bir yandan da hukuki münâsebetleri düzenleyen, hatta sırasında siyasi otorite kuvvetine hâiz olan bir teşkilattı."³⁷⁶

Orhan Bey'in, Maltepe zaferinden sonra, hudut mukadderâtını ellerine teslim ettiği bu askeri tarikat ehli diyebileceğimiz, gözü pek ve imanlı adamları, Osmanlılar henüz tarih sahnesine çıkmadan evvel karşılarında bulmuşlardı ve hakimiyetlerinin yekpâre bir nizam ve âhenkle yürüebilmesi için de bu müesseseyi yaşatmanın bir zâruret olduğuna inanarak, toprak, iskân, kültür, imar ve âsâyîş mesuliyetine geniş ölçüde iştiraklerini sağlamışlardı.³⁷⁷ Şehirlere, kasaba, köy ve uçlara kadar yayılmış olan ahi teşkilatının zâviyeleri vardı. Bu zâviyelerin kapısı ise başta devlet

³⁷³Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.399-400

³⁷⁴Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.398

³⁷⁵A.y

³⁷⁶Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.64-65

³⁷⁷Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.398

büyükleri, âlim, şair, çiftçi, esnaf, tüccar, zengin, fakir her sınıfa insana açıktı. Zira her türlü sanat ve iş sahipleri bu ocağın kefâleti, himayesi ve terbiyesi altında an'aneleşmiş ahlâk prensiplerinin gölgesinde huzurlu, istikrarlı, verimli hayatlarını yaşarlardı.³⁷⁸

“ Her biri bir zâviye veya tekke şeyhine bağlı olarak memleketi ağları içine almış bu binlerin içerisinde şeyh olarak aşiret beyi, uç beyi, ilim adamı veya halk arasından yetişip sivrilmiş hüner ve meslek sahibi aktif kimseler bulunmaktadır.”³⁷⁹

Ayverdi, gücünü tasavvuftan alan ahilik teşkilatının toplum bünyesini kontrol ederek toplumda meydana gelebilecek bozulmaları engellediğini söyler.

“Toplumdaki her kesime hitap eden ahilik bilhassa esnaf ve tacirler için bir ahlak, emek ve meslek sigortası idi.”³⁸⁰ Hem müşteri esnaf hem de usta çırak ilişkisini düzenleyen bu teşkilat ticari aldatmaların ve ticari aldanmaların önüne geçerdi.

4.7.2 Esnaf Loncaları

Belli bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan dernek, olarak tanımlanan esnaf loncaları, ahilik teşkilatından esinlenerek oluşturulmuş ve Osmanlı Döneminde etkin olarak faaliyet göstermiştir. Loncaların, esnafların sattığı malları takip etme, onlarla ilgili şikayetleri değerlendirme, usta- çırak ilişkisine bağlı olarak yeni esnaflar yetiştirilmesini sağlama gibi geleneksel pek çok görevi vardır.

Ayverdi, Türk ticaret geleneğine yer verdiği yazılarında geçmiş dönem ticaret ahlakı, Türk esnafının genel özellikleri, çırak yetiştirme, geleneksel usta- çırak ilişkileri, peştamal kuşanma, esnaf teferrüçleri gibi pek çok ticaret geleneğine yer vermiştir.

³⁷⁸Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.65

³⁷⁹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.398-399

³⁸⁰Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.65

Ayverdi, eski devirlerde yaşamış esnaflarda meslek şeref ve kaidelerine sadâkatin bir iman zarûreti olduğunu belirtir.

Türk esnaf, san'at ve zanaatkârının dürüstlüğü, malının ve adının kötüye çıkmasından çok, daha üstün bir anlayıştan ileri geliyordu ki, bu da kula değil Hakk'a verilmiş bir söze saygının tabîî neticesi idi.³⁸¹

Bu neticeye bağlı olarak o dönem esnaflarında, müşteriye kandırma, sahtekârlık ve yanlış tartma, sürekli yemin etme gibi olumsuz özellikler genellikle görülmemekte bu tür yanlış tutum sergileyenler önce uyarılmakta ya da esnafıktan uzaklaştırılmaktadır.

Gerçi o devirlerde, herhangi bir ihtiyacını temin etmek üzere çarşıya pazara gidenler için aldanma korkusu diye bir kabus yoktu. Zîra gerek âile, gerek lonca, gerek cemiyet kültür ve terbiyesi, gecenin rutûbetini uğurlayan güneş gibi hileyi, yalanı, çirkini, süfliyi, henüz bir alışkanlık haline gelmeden ezip yok etmiş bulunduğundan, Türk esnafı için sahtekârlık, aklın hudûduna yanaşmadan defedilmiş bir ejderha idi.³⁸²

Türk esnaflarının ticaret ahlakı ve müşteriye kandırmama âdeti, yolu Osmanlı İmparatorluğu'na düşmüş Garplıların da dikkatini çekmiştir. Ayverdi, Garptan Osmanlı topraklarına gelip memleketine geri dönenlerin Türk esnafını övdüklerini ifade eder. Batılılara göre, Türkler mallarını bağırmeden müşteriye aldatmadan ve kandırmadan satarlar.

Yolu Osmanlı İmparatorluğu topraklarına uğrayan garplı günün birinde kendisi gibi aynı coğrafya üstünde seyahat edecek vatandaşlarına, mektupları, kitapları, seyahat notları ile seslenerek ikaz etmekten geri durmaz. Sakın, der, Rum, Ermeni ve

³⁸¹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.312

³⁸²Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.76

Yahudilerin ekselans, kirya, sinyor, mösyö diye eteğinizden çekmelerine, elleriyle kollarıyla işaret ve davet etmelerine aldanıp da dükkanlarına girmeyin... Ne alacaksınız, dükkanının önündeki şiltesinde, müşterisini sadece gözleriyle çağıran Türk'ten alınız. Sizi bir misâfirmişsiniz gibi kabul eder, hatta kahve ısmarlar ve pazarlık da etmez. Amma aldatmaz da. Hele dağ başlarında seyahatte iseniz, ancak Müslüman hanlarına ininiz. Zirâ ırz, namus, mal ve can emniyeti bakımından Müslümanlar ile kimse boy ölçüşemez.³⁸³

Benzer tespitleri başka bir Batılı yazar olan, Teophille Deyrole'de de görmek mümkündür.

Nitekim seyyâhın tespit ettiği o devrin ticaret münâsebetlerine göre, esnaf ile müşteri, birbirini mat etmek isteyen iki cambaz değildir. Satıcı, karşısında alıcıyı, bir ayaküstü misâfir olarak görmekte, sırasında kahve, sırasında nargile ve çubuk ikram etmektedir. Ancak esnafın bu müşterisini hoşlayışı onu tavlama için değildir. Zirâ malı satmak için şarlatanlık yapmak hatırına dahi gelmez. Çünkü sattığı mal göz bağıcılığa ihtiyaç duyulamayacak bir değere sâhip bulunmaktadır.³⁸⁴

Türk esnafının ticari ahlakı hakkında Batılı bir gözle tespit edilen bu bilgiler, eski dönemlerde ticari satışlarının ne şekilde olduğunu belirtmesi ve esnaf müşteri ilişkileri hakkında fikir vermesi yönüyle önemlidir.

Bu bilgileri önemli kılan şeylerden birisi de yukarıda bahsedilen özelliklerin Türk esnaflara özgü oluşudur. Nitekim Deyrole, "Türklerin müşteriye saygılı davranma yönüyle gösterdiği hassasiyetin Osmanlı içerisinde yaşayan azınlıklardan olan Rum ve Ermeni esnaflarda olmadığını söyler."³⁸⁵

³⁸³Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.77-78

³⁸⁴Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, s.309

³⁸⁵A.y

“Deyrole, bu esnafların bağırarak, insanları eteklerinden tutup zorla dükkanlarına çağırıldıklarını ve canım ciğerim gibi sözlerle kandırıp mallarını iki misli değerine sattıklarını söyler.”³⁸⁶

Türk esnaflarını diğer esnaflardan ayıran vasıfların Batılı yazarların eserlerine dahi konu olması, bu esnaf ahlakının nasıl oluştuğu sorusunu akıllara getirmektedir. Ayverdi, “Bu ahlakın oluşumunu haramı helali bilen ve doğruluğu hak emri olarak gören zihniyetin esnafların geneline hakim oluşu ve her biri pire bağlı olan loncaların esnaflar üzerindeki denetim gücü ile açıklar.”³⁸⁷

Nitekim o dönemde, “Loncalar, suçlu olan esnafa hatasına göre; takdir etme, falakaya yatırma, üç beş gün dükkan kapatma ya da büsbütün işten el çektirme gibi değişik cezalar verebilirdi.”³⁸⁸

Ayverdi, lonca heyetinin esnaflar hakkında aldığı kararların ne denli etkili olduğunu “Boğaziçi’nde Tarih” adlı eserinde pabucu dama atılmak deyiminin doğuşunu da kapsayacak şekilde şöyle anlatır:

Hani, gözden düşenler itibârını ve rağbetini kaybedenler hakkında “pabucu dama atıldı” diyen bir atasözü vardır. Bu klişe kelâmın doğup yaşamasına nasıl yol açılmış olduğunu bilmek, bilmemekten yeğ olsa gerek. Şöyle ki: Başları loncalarına bağlı olan bütün esnaf kolları gibi, kunduracılar loncasının da muayyen nizam ve kaideleri mevcuttu. Bu ölçülerin başında da, doğruluğun ve sağlamlığın geleceği elbet ki şüphe götürmezdi. Onun için de, satıcı ile alıcı, birbirlerini aldatmak üzere yarışta olan iki cambaz değildi. Kundura alacak müşteri istediği malı seçerken, bunun mukavemet müddetini de sorar, tâcir de malının dayanıklılığına ve yapılış tarzına göre altı ay, bir sene veya iki sene dayanma sı îcap ettiğine göre teminat verirdi. Hemen daima doğru çıkan bu beyânın, binde bir aksadığı da olmaz değildi... Bu takdirde, aldatıldığını anlayan müşteri, vaktinden evvel eskiyen kundurası elinde doğruca loncaya gidip derdini anlatır bir sene dayanacağı garantisini ile aldığı

³⁸⁶A.y

³⁸⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.182

³⁸⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.184

pabucun altı ayda eskimiş olduğunu söyleyerek tazminat isterdi. Lonca, şikâyeti dikkate alarak, pabucu sıkı bir yoklamadan geçirir, şayet müşteri, ziyâde hor giymek yüzünden malın mukâvemet müddetini kısaltmış ise, reis: “Efendi, bu kundura bir sene dayanırdı, amma sen çok kötü kullandığın için vaktinden evvel eskimiş...” diyerek şikâyetçiyi başından savar; amma müşteri haklı da esnaf haksız ise, bu defa lonca reisi ayakkabıcıyı ve loncanın diğer mensuplarını çağırıp hadiseyi ortaya koyar ve kısa bir mülâhaza ve münâkaşadan sonra, hâkim durumunda olan reis pencereyi açıp pabucu dama fırlatır. Lonca heyetinin kararı ile pabucu dama atılan bir esnafın ise, artık dükkanın da ticâretine devam etmesi mümkün olmazdı.³⁸⁹

Bir esnafın herhangi bir suçtan dolayı mahkum olması durumunda onu hırsız ve katillerin yattıkları hapisanelere sevk etmeyip, hem sanat erbâbının şerefini korumak, hem de kapalı sınıf metot ve terbiye içinde yetişmiş olan suçluyu, ar perdesi sıyrılmış kimseler arasına salıp ahlâkının bozulmasını önlemek için, mahkum olan esnafın ceza müddetini husûsi yerlerde geçirmesini sağlamak da loncanın göreviydi.³⁹⁰

“Eğer bu heyet kendi aralarında uzlaşamadıkları bir vak’a ile karşılaşırsa o zaman hadise,”Bilâd-ı Selâse” kadılarına intikal ederdi. Galata, Eyüp, Üsküdar kadıları, esnafın resmi mürâcaat yeri idi.”³⁹¹

“Kâhya veya yiğitbaşı intihâbı narhın artıp eksilmesi, esnafın uhdesinde bulunan gediklerin çoğaltılıp ortadan kaldırılması gibi sanat erbâbı arasında çıkan anlaşmazlıklar doğrudan doğruya kadılar ya da vekilleri olan “bab nâibleri” tarafından halledilirdi.”³⁹²

4.7.3. Usta Çırac İlişkileri

Gerek Osmanlı esnaf loncaları gerekse ahilik teşkilatının görevlerinden birisi de usta - çırac ilişkisini düzenlemek ve çıracların geleneksel esnaf anlayışına uygun olarak yetiştirilmesini sağlamaktır.

³⁸⁹ A.g.e. s.76-77

³⁹⁰ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.184

³⁹¹ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.184

³⁹² Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.184

Loncalar, bunu sağlayabilmek için patron - işçi münâsebetlerini âdeta ilâhi ve kutsî bir muâmele haline getirmiş her iki tarafı birbirinin menfaatine bekçilik ettirmiştir. Böylelikle işverenle iş alan arasında asla bir zıddiyet ve düşmanlık olmamış, karşılıklı anlaşma, sevgi ve kerem esâsına dayanan bir beraberlik hüküm sürmüştür.³⁹³ Şüphe yok ki eskiden de iş verenle iş alanın arasındaki muâmele, bir menfaatler mübâdelesidir. Ne ki, bu karşılıklı faydalanmanın içindeki hâkim unsur, her iki tarafın da birbirlerini koruyan, kalkındıran ihsan, mürüvvet ve sevgi sermayesidir. Bu yüzden de çorbacı ile ırgat arasındaki manfaatlanma fiili, denize düşmüş bir damla su gibi eriyip, yok oluyor ve ortada iki tarafı birbirine perçinleyen tatlı, latif ve engin bir iştirakçilik kalıyordu. Onun için çırak ustasına: “Ustacığım, paran yoksa bugün haftalığıma verme” diyebiliyor, usta ise: “Olmaz oğul, olmaz, anan hasta imiş sana ayrıca ilaç parası da vereceğim” diyebiliyordu.³⁹⁴

Usta çırağını bin can ile yetiştirip adam etmeye kendini borçlu saymış, yeri gelmiş efendi bendesine bende olmuş, ustaların çıraklarına karşı sevgi ve anlayış dolu yaklaşımları işyerlerinde birlik havası oluşturmuş. “Bir çini kârhanesinde, bir halı tezgâhında, çarşıda, pazarda, ticarete, sanâyide, iş sahibinden, en basit yardımcısına kadar her fert, yekpâre bir vücut, ayrı kalıplara bölünmüş tek adam duygusu içinde hareket eder olmuştur.”³⁹⁵

Bu birlik duygusu saygıyı da beraberinde getirmiştir. Ayverdi, çırakların ustalarına gösterdikleri saygıyı “İstanbul Geceleri”nde şu şekilde anlatır:

Hatta büyüğe karşı saygı ve nezaket o derece idi ki, bir çırak veya kalfa, ustası tarafından, çarşının bir başka ustasına herhangi bir iş için gönderildiği zaman, dükkanların arka sokağa açılan ve “terbiye kapısı” denen ufak kapıdan, kendisinin çırak, karşısındakinin usta olduğunu unutmayan bir edep ve ihtiramla girerek söyleyeceğini söyleyip çekilirdi ve usta oluncaya kadar da bir çırak için ön kapı kapalı, ancak terbiye kapısı açıktı.³⁹⁶

³⁹³Sâmiha Ayverdi, Küplücedeki Köşk, s.65

³⁹⁴Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.309

³⁹⁵Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.309

³⁹⁶A.g.e. s.63

4.7.4. Peştemal Kuşanma

Türk ticaret geleneğinde usta çırak ilişkisi ile yetişen çıraklar, belli bir birikimden sonra kalfa olmakta daha sonra usta olarak mesleği olan işle ilgili dükkân açmakta, ustalığa atılan ilk adım, geleneksel bir uygulama olan peştemal kuşanma merasimi ile olmaktadır. Ayverdi, bu geleneksel uygulamayı “İbrahim Efendi Konağı”nda şu şekilde anlatır:

Peştemal kuşanma merasimi başlarken usta olacak kalfanın yaptığı işler lonca heyetine arz olunurdu. Heyet eserleri tetkik eder ve bir atlas torba içine koyup mühürlerdi. Sonra usta namzedi, bir delilin arkasında ve elleri delilin omuzlarında olarak, merâsim mahalline ilk adımını atardı. Atarken de delil, çepçevre oturmakta olan lonca heyetiyle misâfirlere: Esselâmüaleyküm yâ ehl-işeria diye ilk selamı verip onlardan da karşılığını aldıktan sonra, ikinci adımını atar, bu defa da: Esselâmü aleyküm yâ ehl-i târika deyip gene mukabil selamı alır, sonra üçüncü adımda: Esselâmüaleyküm yâ ehl-i hakîka demek suretiyle atıp, nihayet : Esselâmüaleyküm yâ ehl-i mârifeye diyerek de dört kapı selamı tamam olunca, bir adım gerisinde getirdiği emâneti yâni usta namzedini, loncasına teslim ederdi. Delikanlı, yaş ve kıdem sırasına göre el öpmeye ve eli öpülenler de kendisine hayır dua etmeye başlardı. Bu iş de bittikten sonra genç ustaya, ölünceye kadar mesleğinde şeref ve namusla çalışacağına dâir Kurân-ı Kerim üstüne yemin ettirilirdi. Merâsimin bu safhası da tamam olduktan sonra sıra torbanın açılmasına gelir, kahya mührü açarken yiğitbaşı da eserleri bir gümüş tepsiye koyarak merâsimi takip etmekte olan yüzlerce davetliye göstere göstere geçirir ve aynı zamanda da mûtat gülbanki çekmeye başlardı: “Allah Allah bir Allah...muînus settâr, hâliku’l leyli ve’n nehâr hûû... pirimiz üstâdımız nebi aşkına ve gelip geçen sanat erbâbı ervâhına aşk ile hûû diyelim hûû...” diye bağırır ve gencin ustası ile gelip eski çırağını kâhyanın önüne götürür, genç usta da diz çöküp kâhyanın elini öper, kâhya ise gencin sağ omzuna elini koyarak bülel âvâz ile: “Sabur ol, haram yeme, haram içme, el ve eteğini temiz tut, koymadığın mala el uzatma, gördüğün iyiliği unutma, sana fenalık edenî affet, yürü Allah destgîrin ola...” der. Nihayet sıra, kökü ta ahi teşkilatına dayanan şed bağlama işine gelirdi. Bir nevi gayret ve iffet kemeri demek olan peştemalı usta kâhyaya verir, o da genç ustanın beline bağlar ve yavaş sesle de gencin kulağına sanatın esrarını beyan ederdi. Tekrar el öpülür, kucaklaşırlar, davul üç kere vurur ve zurna çalmaya başlardı. İşte o zaman yiğitbaşı; “İlk siftah uğruna aşk ola!” diye yükses sesle haykırarak gümüş tepsideki eserleri mezat etmeye başlar,

herkes bir parça alıp karşılığında tepsiye, bu küçük eşyanın kıymetinden çok fazla bir bedel koyar, böylece dolaştırılan tepsi para ile dolar ve bu paralar da delikanlının açacağı dükkana ilk sermaye olmuş olurdu.³⁹⁷

Yukarıdaki kurallara göre, “Peştemal kuşanmış ve dükkanını açmış olan usta; kavaf, saraç, terzi, mühürcü, nakkaş, oymacı, demirci, dökmece, divitçi, her ne sanat sahibi olursa olsun, lonca disiplini kabul eder bu disiplinin dışına çıkmazdı.”³⁹⁸

4.7.5. Esnaf Teferrüçleri

Merasim havası içerisinde geçen ticari geleneklerimizden biri de esnaf teferrüçleridir.

Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselme aşamasında, düzenlenen peştemal kuşanma mersimleri yaz mevsimine tesadüf ederse lonca an’anesine göre merasim Çırpıcı, Veli Efendi, Fenerbahçe gibi açık alanlarda yapılırdı.³⁹⁹

Bu teferrücün yapılması için evvela mesire yeri ayarlanır. Loncanın davetlisi olan esnaflar bu yerde buluşur gün boyu eğlenirdi. Bu esnaf teferrüçleri iki kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısmı, aşırılar, mevlitler, kasideler ve dört kapı selamlarıyla, ruha ve ruhaniyete de hitap eder ikinci kısmı eğlencelere ayrılırdı.⁴⁰⁰

Çayırda bir gün evvelinden çadırlar kurulur, kuzular çevrilir, pilavlar, helvalar yapılır, esnaf arasında saz ve söz ehli olanlar bir tarafta toplanıp çalarlar, söylerler, oynarlar, nükte sahibi ve mukallit olanlar ise orta oyununa çıkar, hikayeler anlatırlar, rakslar ve hüneler gösterirler, cüssesine ve bazusuna güvenenler de güreşe tutuşurlardı.⁴⁰¹

³⁹⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.182-183

³⁹⁸A.y

³⁹⁹Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.313

⁴⁰⁰Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih, s.313-314

⁴⁰¹A.y

“Eğlence amaçlı yapılan bu esnaf teferrüçlerine esnaf dışında semt ve civar halktan kişiler de katılır. Böylelikle esnaf halk kaynaşması sağlanmış olurdu.”⁴⁰²

Yukarıda anlatılan pek çok esnaf geleneği asırlarca sürmüş ancak zamanla toplumda meydana gelen toplumsal ve siyasi olayların etkisiyle hedef alınmış ve diğer pek çok geleneğimizde olduğu gibi esnaf geleneği de maalesef geçmişin kapalı kapıları ardında kalmıştır.

İşte bu daracık ve baş başa geçitte, ticaret âleminde Türk ahlakı en müstesna çiçeklerinden birini açmış; ustalar çırak yetiştirmiş, çıraklar, ustalarının izni olmadan dükkan, tezgah sahibi olmamış, para ve hırs, san’at ve meslek haysiyetinin kalesine gedik açmamış, müşteri ile esnaf tek taraflı menfaat endişesiyle sızıltı çıkarmamış, saygı, huzur, güven ve anlaşma, yarışta hep berabere kalmış, birlikte koşmuş, birlikte yorulmuş ve işte nihayet birlikte tükenip gitmiştir.⁴⁰³

Bugün tüketici haklarına çoğu ürünle ilgili şikayetlerin yağması, imalatta kalitenin düşmesi, halkın zaman zaman kandırılması, at eti yediren kasapların, yanlış tartan esnafın artması, alışverişlerde yeminlerin artması, haram helal anlayışının raflara kaldırılması gibi pek çok olumsuzluk esnaf geleneğinin bozulduğunun kanıtlarıdır.

Ayverdi, oluşumu asırlar öncesine dayanan esnaf geleneğinin yok oluşuna üzülmede ve bu değişimi Batı’ya duyulan hayranlığın neticesi olarak görmektedir. Yazar, bu düşüncesini “Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız”adlı eserinde şu şekilde dile getirir:

Hazîni şu ki, garba açılan pencereden içeri dalan, sadece eşya değildi. Biz kendi kendini aşmamak azap ve ıztırâbına tutulmuş garbın bencil rûhuna da sevdalanarak kendimize âit her şeyden soğumuştuk.Fakat işin bundan da acı olan tarafı ise,

⁴⁰²A.y

⁴⁰³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri,s.60

eskiden yerli malı dünyanın en sağlam, en üstün ve zarâfet sıfatını bihakkın hâiz malları iken, gitgide bu vasıflar çürüklük, bozukluk ve zevksizlik ile yer değiştirmiştir. Yine eskiden, meslek şeref ve kaidelerine sadâkat Türk esnafında bir iman zarûreti iken, bu şahane meziyete de yine su katılmıştır. Bugün garp sanâyicisi malının adını kötüye çıkaracak yolsuz imâlâtta kaçındığı için, dünya piyasasında rağbet görüyor; halbuki eskiden Türk esnaf, san'at ve zanaatkârının dürüstlüğü, malının ve adının kötüye çıkmasından çok, daha üstün bir anlayıştan ileri geliyordu ki, bu da kula değil Hakk'a verilmiş bir söze saygının tabiî neticesi idi.⁴⁰⁴

4.8. Ramazan ve Bayram Gelenekleri

Bu bölümde, ramazan ve bayram geleneklerine yer verecek öncesi ve sonrasıyla bu gelenekleri içerisinde barındırdığı tüm güzellikleriyle dile getirmeye çalışacağız.

4.8.1. Ramazan Gelenekleri

Ramazan ayının dinimizde büyük bir önemi ve diğer aylar arasında seçkin bir yeri vardır. Çünkü kutsal kitabımız Kur'an, bu ayda indirilmeye başlanmıştır. Kur'an'da bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilen "Kadir Gecesi" yine bu ay içinde kutlanır. Ayrıca İslam'ın temel ibadetlerinden olan oruç da bu ayda tutulur. Bu nedenle ramazan ayı, Müslümanlar için en kutsal aydır ve ona "on bir ayın sultanı" denilmiştir. Bu özellikler gerek eski devirlerde gerekse günümüzde insanların ramazan ayına diğer aylara nazaran daha fazla önem vermelerini sağlamıştır. Nitekim insanların bu ayda, çoğu kötü alışkanlıkları terk etmeleri, hayır ve hasenatla daha fazla meşgul olmaları, yukarıda saydığımız özelliklerin bir neticesidir diyebiliriz. ramazan ayının diğer aylardan farklı olması ve farklı yaşanması bu aya özgü pek çok geleneğin oluşumuna zemin teşkil etmiştir.

---

⁴⁰⁴A.g.e. s.312

Ayverdi, eserlerinde ramazan ayında yapılan geleneklere sıkça yer vermiştir. Onun eserlerinden hareketle ramazana ayı başlamadan ne tür hazırlıklar yapıldığı, ramazanın nasıl karşılandığı, iftar ve sahur, mahya yakma geleneği, ramazan eğlenceleri ve ramazanın habercisi davulcular hakkında bilgi edinmek ve böylelikle eski ramazanları o devri hem yaşamış hem de anlatmış birinin kaleminden öğrenmek mümkündür.

4.8.1.1 Ramazan Hazırlıkları

“İstanbul şehrinde ramazan, toplar, davullar ve manilerle karşılanmadan çok evvel hazırlığı başlardı.”⁴⁰⁵

Ramazan başlamadan önce insanlar da tatlı bir telaş olur, insanlar hem bu oruç ayını karşılamak, hem de bayram hazırlığına girişmek için yılın geri kalan on bir ayında rastlanmayan bir faaliyet ve hareket zemini üstünde tatlı, zevkli ve neşeli yorgunluklarına başlardı.⁴⁰⁶

Ayrıca “Çamaşır yıkanır, ütü yapılır, tahtalar fırçalanır, evler temizlenir, kilerler elden geçer, iftarlıklar sahuruluklar raflara dizilir; çarşı pazar işleri, biçki dikiş meseleleri bir düzene bağlanırdı.”⁴⁰⁷

Ayverdi’ye göre, “Ramazanlarda evlerden konaklara, kenar sokaklardan cadde ve meydanlara kadar her köşenin kendine mahsus bir tavır değişikliği, kendine bir çeki düzen veriliş olurdu.”⁴⁰⁸

⁴⁰⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.101

⁴⁰⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.100

⁴⁰⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.101

⁴⁰⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s. 41

Bu hazırlıklar içerisinde en çok uğraş verilen yer evlerdi. Evler tepeden tırnağa temizlenir, kırık dökük yerler tamir edilir, imkanı olanlar eski eşyalarını yenileriyle değiştirirlerdi. Ayverdi, “İstanbul Geceleri” adlı eserinde evlerde yapılan temizlikleri şu şekilde anlatır:

Ya evler... Silen süpüren, ölçen biçen, takıp takıştıran evler... Evvela su içinde pembeleşen topuklarla tahtalar ovulur, camlar silinir, minder yaygılarından küp bezlerine kadar bütün eşyanın en yenisi seçilir; bakırlar kalaya verilir, iftarlıklar ve sahurluklarla dolan kilerler nizamaya konur, yalnız yukarıdan aşağı elden geçen evde, hemen tek ihmale uğrayan nokta, sokak kapısının tokmakları olurdu. Zira Türk, görünüşe omuz silken, babadan kalma bir zihniyetle en geç bu işi düşünür, ya da hiç aklına getirmezdi. Fakat bu ihmalde, biraz da çıplak kolunu evinden dışarı uzatamayan kadının çaresizliğini de aramak lazımdı. Bu yüzden de konak kapılarının iri pirinç halkalarını parlatmak, halayıkların değil, ayvazların ve uşakların vazifesi idi.⁴⁰⁹

O dönemde konaklarda da geleneklere uygun benzer hazırlıkların yapıldığını görmek mümkündür. “Halayıklar akşama kadar çamaşır yıkar, ütü yapar, eksik düğmeleri tamamlar, sökükleri diker, temiz elbiseleri yerleştirir ve konağı temizler.”⁴¹⁰

Ramazan ayı hazırlıklarından biri de ev eksiklerinin giderilmesi için alışverişe çıkmaktır. Alışverişin bolca yapıldığı “Ramazanda, yılda bir sokağa çıkan kadınlar bile, çarşıya pazara dökülür, Kalpakçılarbaşı, artık ana baba gününe dönerdi.”⁴¹¹

Ayverdi, kalabalığın son hadde vardığı bu günleri bazı hovardaların aşinasını bulmak için değerlendirmek istediğini, bundan dolayı kalabalığın içinde değişik şarkılar söyleyerek gezdiklerini belirtir:

Güzeller var on üç on dört yaşında
Görüşelim Kalpakçılarbaşı'nda

⁴⁰⁹ A.g.e. s.41

⁴¹⁰ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.102

⁴¹¹ Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s. 42

diye, aşinasını, zamanın havasına uygun hovardalık kokan bir piyasa şarkısı ile davet ediş de, bu durumun gerçek bir vesikasıdır.⁴¹²

4.8.1.2. Ramazanın İlan Edilmesi ve Ramazan İftarları

Nihayet ramazan gelir, oruç ayının ilk gecesi ile beraber teravih, iftarlar ve dolayısıyla eğlenceler de başlamış olurdu.

Ramazan'ın ilanından dolayı bütün İslamların büyüklü küçüklü sevinç ile birbirini tebrik etmeleri âdetti. Kahve peykelerinde çubuk ve nargilelerini içen ağırbaşlı, beyaz veya abani sarıklı, derviş kıyafetli veya fesli dindar adamlar, yerli ve dışarılıklı satıcılar, babalarla çocuklar, fenerleri ellerinde olarak akın akın camiye koşarlar, saf saf ve hazin Kur'an okunmasını ve müezzinlerin yüksek perdeden okudukları ezanı dinler ve namazlarını kılarak dua ederlerdi. Teravihten sonra, herkes birbirini tebrik ederdi.⁴¹³

Ramazan ayında komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin daha da arttığı görülmektedir. Ayverdi'ye göre, "Ramazan'da zengin, orta halli hatta fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktır. Hatta akraba ve yakın dostların davetsiz olarak birbirlerine iftara gittikleri ve bu durumun yadırganmadığı da görülmektedir."⁴¹⁴

Yine akrabalık, ahbaplık ve komşuluk münasebetleri gereğince yapılan iftar dâvetleri, dâvet edilene karşı dâvet edenin alâka, itibar ve saygı göstermesi o devrin Ramazan geleneklerindedir. Sonuç olarak evlerde bir yandan eşi dostu, hısımlı akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları, Kadir gecesine kadar devam eder ve böylece otuz ramazan İstanbulunun kapısı açık bulunurdu.⁴¹⁵

⁴¹²A.y

⁴¹³Balikhane Nâzırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, s.152

⁴¹⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s. 103-104

⁴¹⁵A.y

Ramazanlarda eve gelen misafirleri en güzel şekilde ağırlamak için bütün imkanlar seferber edilir, kapıda karşılanan misafirler, ev sahibinin maddi gücü nispetinde donattığı bir sofrayla karşılaşırdı. “İftar sofralarının en cazip tarafları şüphesiz ki iftarlıklardı. Küçük kahvaltılı tabakları içinde renk renk, çeşit çeşit reçeller, türlü türlü peynirler, zeytinler, sucuklar, susamlı susamsız simitler, ramazan sofrasının değişmez çizgilerindendi.”⁴¹⁶

Çerez faslı bittikten sonra iftarlıklar toplanır, keyfe göre bir veya birkaç türlü çorbadan, isteyen istediğini alır, bu iş de tamam olduktan sonra kıymalı ve pastırmalı yumurta tepsisi ortaya gelirdi. Fakat yalnız iftarlıkla bile doyulacakken, yumurtadan sonra etler, sebzeler, börek, tatlı ve meyveler, sırasıyla konup kalkardı. Oldu olası mutfağı ile damağı arasında sıkı bir münasebet kurmuş olan bu ecdat mirası boğaz düşkünlüğü, bilhassa ramazan aylarında alabildiğine at koşturur, mevsimine göre değişen oruç saatlerinin açlığını, nakıl gibi donattığı sofralarla karşılardı. Hele iftar sofralarından kalkıp da ağırlaşan vücutlar bir kenara çekilince, tütünle kahve, bu donuklaşmış kafalara ve yükünü tutmuş midelere deva gibi gelirdi.⁴¹⁷

İftar bitip misafirler dağılmaya başladığında iftar için gelen misafirlere dış kirası verilmesi de o dönem ramazan geleneklerindedir.

Ramazan ayının misafir ağırlama, eş dost ve akrabalarla iftar veya sahur yapma gibi geleneklerin yanı sıra ibadetlerin arttığı, zararlı alışkanlıkların geçici de olsa bırakıldığı ay olarak da bilinir.

Müslümanların, af ve mağfiret ayı olarak gördükleri ramazanda daha ruhanileştikleri ve daha sabırlı oldukları gözlemlenmektedir. Bu tür davranışları Ayverdi'nin ramazan geleneklerini anlattığı dönemde de görmek mümkündür. O dönemde ramazan ayında tiryakilerin dahi içki içmemesi, meyhanelerin ramazan

⁴¹⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.104

⁴¹⁷A.y

boyunca kapalı oluşu ve insanların hayır hasenat ve ibadetle daha çok meşgul olması bu duruma örnek gösterilebilir.

İnsanların namazla daha haşır neşir oldukları ramazanda halkı iftardan sonra biraya getiren namaz teravih namazıdır. Bununla ilgili olarak Ayverdi “İnsanların camileri doldurduğu bazı varlıklı aileler arasında ramazan ayı müddetince imam tutulup teravihi evde kılanların da olduğu bilgisini verir.”⁴¹⁸

Ramazanda İstanbul’un her konağının bir köşesi, bir çeşit mescit haline konur. Teravih kıldırmak üzere güzel sesli bir imam tutulur ve konak halkından başka, civardan isteyen herkes, camiye gidecekleri yerde buraya gelebilirlerdi.⁴¹⁹

“Sandıkların ve dolapların temizlik ve çiçek kokusu sinmiş abani, irakiye işlemeli seccadeler salonlara serilir, bir mescidi dolacak kadar kalabalık olan cemaat, seçilmiş güzel sesli imama uyarak namaz kılardı.”⁴²⁰

İbrahim Efendi’nin konağı da gelenek icabı bu teamüle uygun hareket ederek, selamlığın büyük salonunu teravih namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mabeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli, ipek, arakiye ve yazma seccadeler serilirdi. Her iki rekatta salavat getiren güzel sesli müezzinler ve ilahicilerin de iştirakiyle sabadan, bestenigardan, hicaz ve acemaşirandan ilahiler okunur, mağfiret ayının bu toplu ibadeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zûhuruna elverişli bir zemin haline gelirdi.⁴²¹

⁴¹⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.105

⁴¹⁹A.y

⁴²⁰A.y

⁴²¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.105-106

4.8.1.3. Mahya Seyretme

Ramazanın zevk ve şevk fasıllarından biri olan mahya seyretme, genelde terâvihten sonra başlar. İki minare arasına asılan mahyalarda ne yazdığını görmek namazlarını câmide kılanlar için heyecanlı tahminlere yol açardı.

Ayverdi, mahyacılığın doğuşunu “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

Birinci Sultan Ahmed zamanında başladığı rivayet edilen mahyanın üç yüz senelik bir mâzisi var demektir. Bir anlatışa göre, Fatih Câmii müezzinlerinden Kefeli Ahmed Efendi'nin işleyip padişaha hediye ettiği bir çevre, mahyacılığın doğuşuna esas olmuştur. Şöyle ki, Birinci Sultan Ahmed, bu çok beğendiği çevrenin üstündeki yazı ve resimlerin, minâreler arasında kandillerle işlenebileceğini düşünerek devrin hüner erbabına bu yolda bir tecrübeye girişmelerini emretmiş ve işte nihayet, ince bir sanat olan mahyacılık da bu suretle doğup gelişir olmuştur.⁴²²

Mahya hazırlıkları ramazandan evvel başlar ve orucun ilk günü mahyacıların yazdığı yazılar halkla paylaşıldı. O dönemde mahya hazırlama şu şekilde olmaktaydı:

Mahyacı yazısını veya resmini evvelâ kutular bölünmüş bir kağıt üstüne çizip hazırlar ve bu kutulara göre kandillerin yerlerini tâyin ederek ve düğümlerin hesabını yapardı. Sonra da ayrı ayrı iplere kandiller dizilir ve dâima gevşek bulunan yedek halatların da yardımıyla makaralar çekilir ve böyle böyle de harfler ve şekiller meydana gelirdi. Sanki bütün bir yıl karlar, yağmurlar, rüzgârlar ve soğuklardan sonra meyvesini veren bir ağaç, ya da çiçeğini açan bir nebat gibi, mahyacılar da koca bir sene hünerlerini içlerinde sakladıktan sonra, yılın bu tek ayında mahsul ve bereketlerini verirlerdi.⁴²³

Hazırlığı bu şekilde olan mahyalar, ramazandan on beş gün evvel elden geçirilen

⁴²²A.g.e. s.106

⁴²³Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.107

mahya ipleri ile iki minârenin arasına gerilir, bu hazırlığı gören şehir halkı ise ramazanın ayak seslerini duymuş gibi sevinirdi.

Nihayet toplar atılır, beklenen gün gelir ve gene herkeste bir merak: ”Acaba ne yazacak” diye bir bekleyiş başlardı. İlk gece, hemen bütün câmiler “Hoş geldin, merhaba, barekallah...” gibi klişeleşmiş yazılarla ramazanı karşılasalar da, belli olmaz, ustanın canı ister, uzun bir cümleyi gecenin esmer teni üzerine konduruverirdi.⁴²⁴

“Ramazanın on beşinden sonra yazı yerine gene kandillerle resim yapmak usûldendi: Çifte kayık, köşk, Kızkulesi, Hazret-i Ali’nin Zülfikâr’ı, câmi ve köprü resimleri de gene halk arasında tatlı bir bekleyiş mevzû olurdu.”⁴²⁵

Bu işin meraklıları, daha ilk yağ kandili karanlığın içine düşerken tâkibe başlayarak yazı tamamlanincaya kadar seyrine doyamaz ve doğru yanlış, türlü tahminlerde bulunurlardı. Kâh kayar, kâh düşer gibi havada asılı kalan kandiller titreşe titreşe boşluğa iner ve sanki sihirli bir el tarafından çekiliyormuş gibi de mahyacının kararladığı noktaya gelerek durur ve bunu bir ikinci, bir üçüncü ışık damlası takip ede ede iki minâre arasındaki yazı veya resim tamam olurdu.⁴²⁶

4.8.1.4. Ramazan ve Sahur

“Ramazanda iftar edilir; terâvih kılınır; mahya seyredilir, fakat gene gece bitmezdi. Bitmek şöyle dursun, belki yeni yeni başlardı. Gerçi terâvihten sonra hemen yatanlar olursa da, asıl ramazanın tadını çıkarırlar, sahur bekleyenlerdi.”⁴²⁷

İstanbul’da Avrupa’da olduğu gibi, gece hayatı olmadığından, yatsıdan sonra herkes evinde uykuya daldığı halde, Ramazan geceleri halk sokaklara dökülür, kahveler, dükkanlar sahura kadar açık bulunurdu. Bunların kandilleri, fanusları, lambaları ile

⁴²⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.106

⁴²⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.108

⁴²⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.107

⁴²⁷Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.108

caddeler aydınlanır, bazı kahvelerin önüne resimlerle süslü ve kağıttan yapılmış fenerler konur, aileler Ramazan gecelerinde birbirlerine misafir giderlerdi.⁴²⁸ Sahura kadar yatmak âdet olmadığı için gece misâfirliklerinin hararetlendiği bu günlerde salonlar, gidip gelenlerle dolup taşardı. Misafirlere mevsimine göre kahve, şerbet, boza, yaş ve kuru meyve ikram edilir, sahur beklemek üzere peçiç, fincan gibi oyunlar oynanırdı.⁴²⁹

Ayverdi'ye göre, ibadet ayı olan ramazan yaşandığı yerlerin çehresini neşe ile aydınlatan bir eğlence hayatını da beraberinde getirirdi.

O dönemde, insanlar teravih namazı kılındıktan sonra bahçeli ve çardaklı mahalle kahvelerinde yarenlik eder , kahvehanelerde sazın sözün zerafet ve nüktenin peşi sıra giderler, böylece de çok defa sahur zamanına kadar bir hoşça vakit geçirirlerdi.⁴³⁰

“Teravihten sonra önceden kestirdiği bir eğlence yerine yollananları buralarda neler beklemezdi ki? Ortaoyununda Kavuklu Hamdi'yi, Ali Bey'i, Zenne Tevfik'i, Kurban Oseb'i, Küçük İsmaili, Pişekâr Asım'ı seyretmeye doyum mu olurdu?”⁴³¹

“Eğlenceler sadece geceyle sınırlı kalmaz ramazan hangi aya düşerse düşün şehre at cambazları, sirkler, pandomim ve hokkabaz trupları akın eder, boş arsalarla çeşitli eğlence çadırları kurulurdu. Buranın müdavimleri erkekler ve çocuklar olurdu.”⁴³²

4.8.1.5. Ramazan Davulcusu

Ramazanın geleneğinin vazgeçilmez unsurlarından birisi de sahura davul eşliğinde söylenen manilerle ve tekerlemelerle kalkmaktı. Ayverdi'ye göre, ramazanın gelmesiyle davul sesleri de beraber gelirdi.

⁴²⁸Balıkthane Nazırı, Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, s.153

⁴²⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.111

⁴³⁰Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu,s.269

⁴³¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.112

⁴³²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.41

Ayverdi, yaşadığı dönemin sahurları hakkında şunlardan bahsetmektedir:

Her gece sahur vaktine kadar yakın mahalle bekçileri, davul çalarak mahallerini dolaşır ve arada bir davul kesip “sahur vaktidir” diye bağırıp, davul çalarlar. Bazı semtlerde bu işi hamalların yaptığı da görülmektedir. Ayrıca davul eşliğinde söylenen tekerleme ve manilerin ya davul çalan kişi ya da ücret karşılığı bekçilerin yanlarına aldıkları kişi tarafından söylendiği de Ayverdi'nin sahur geleneği ile ilgili verdiği ayrıntılardandır.⁴³³

Sonuç olarak, toplanmalarla, manilerle, fener alaylarıyla karşılanan, gündüzü biraz meşakkatli ancak gecesi türlü eğlencelere sahne olan ramazan ayı, başladığı günden bayram sabahına kadar pek çok geleneği içinde barındırırdı. İnsanların uhrevi huzura erdiği dostluk ve akrabalıkların yeniden güçlendiği bu günler insanlara özledikleri huzuru yaşatırdı. Öyle ki akşamcılar bile bugünler de meyhaneyi terk eder bu huzur esintisini ruhunda duymak için hayır hasenatla meşgul olurdu. Akşamları misafirle yapılan iftarlar ve büyük bir coşkuyla kılınan teravih namazı ile geçen ramazanların gecesi pek çok eğlenceyi içinde barındırırdı. Mahya seyretme, Karagöz oyunu izleme, dostlarla kahvelerde sohbet etme ya da misafir olunan evlerde oynanan türlü oyunlar bunlardandır.

Gönüllerin bir olduğu ramazanlar, bu tür güzelliklerin ardından yerini bayram neşesine bırakırdı.

4.8.2 Bayram Gelenekleri

Bayramlar, İslam ülkelerinde bütün milletin katılımı ile kutlanan, her seviyeden insanın sevindirildiği, yardımlaşma ve İslam kardeşliği duygusunun en fazla hissedildiği günlerdendir. Camilerde namaz sonrası sınıf farkı gözetmeksizin her insanla tokalaşarak

---

⁴³³Balıkhane Nazırı, Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, s.154-155

başlayan bayramlar gün boyu artan bir coşkuyla devam eder. Geniş katılımı kutlanan bayramların kendine özgü pek çok geleneği vardır. El öpme, akraba ziyaretleri, misafir ağırlama, yaşlıları ve hastaları ziyaret etme, çocuklara bahşiş verme bu geleneklerden bazılarıdır.

Ayverdi, eserlerinde kendi yaşadığı devrin pek çok bayram geleneğine yer vermiş, bayramların insanları birleştirici ve insan ilişkilerini düzenleyici rolü üzerinde durmuştur. Ayverdi'nin konuyla ilgili eserlerini incelediğimizde bayram öncesi hazırlıklar, bayram sabahı ve bayramda yaşananlar ve çocukların bayramları nasıl geçirdiğine dair pek çok bilgi elde ettik. Elde ettiğimiz bu bilgileri üç kısımda ele alacağız.

4.8.2.1. Bayram Hazırlıkları

Ayverdi, “Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız” adlı eserinde, yaşadığı dönemin bayram hazırlıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

Ramazanın on beşinden sonra, hemen her evde yavaştan bir bayram telaşı ve hazırlığı başladı. Ramazan ayını daha başka bir duygu ve anlayışla karşılamış olan İstanbul halkı, şimdi de, yaklaşan bayram günlerinin ayak sesleriyle heyecanlanır ve eksikliklerini tamamlamaya koyulurdu. Böylece de, gidişler gelişler, alış verişler hızlanır, zengin, fakir orta halli her âilenin kapısını çalan bayramın eli, her çaldığı kapıyı mutlaka açtırır, söyleyeceğini söyleyip kumandasını vererek çekilirken, her adım attığı yerde, bu tatlı heyecanı bırakırdı. Muhakkak ki, bayramı karşılama günlerinin tatlı telaşından, ilk faydalananlar çocuklar olurdu. Evvela onlar düşünülür, üstleri başları yenilenir, hediyeleri hazırlanır, sonra gençler ve nihayet ailenin yaşlıları hep birlikte mübârek günü bekleyerek, eksiklerini tamamlamaya koyulurlardı.⁴³⁴

---

⁴³⁴A.g.e. s.336

Ayrıca evlerin, avluların kapı önlerinin temizlenmesi bayram tatlılarının ve yemeklerin hazırlanmasını da bu hazırlıklardan sayabiliriz.

Kendisi de konak hayatı yaşamış olan Ayverdi, eserlerinde konaktaki bayram hazırlıklarına da yer vermiştir. Bu eserleri incelediğimizde konaklarda da hemen hemen her evde yaşanan telaşın yaşandığını ve benzer hazırlıkların yapıldığını söylemek mümkündür.

“Konakta yaşayan herkese bayramlık alınması, uşaklara bayram harçlığı hazırlanması, aşçıbaşının bayram gecesi harem tarafına yolladığı kurabiye tepsilerine bahşiş koyarak göndermek o dönemin konaklarının bayram öncesi âdetlerindedir.”⁴³⁵

4.8.2.2. Bayram Günü

Ayverdi’ye göre, “Eski cemiyette bayram, büyüğe de küçüğe de gökten inen bir mâide gibiydi. Saygının, şefkatin, affın, efendiliğin besleyip yumuşattığı yüreklerden, sanki oluk oluk iyilik ve güzellik akardı.”⁴³⁶

Bayram sabahları henüz güneş bir meçhul semtteki uykusundan uyanmadan, evlerin içi uyanır. Bir taraftan da mahalle bekçisi:

Bu sabahın ayazına
Kalkın Hakk’ın niyâzına
Abdest alın ey komşular
Buyurun sabah namâzına

diye mânilerini okuyup davullarını vurarak gecenin çalılık renkli derisini ürperte ürperte geçerler, mahalle sâkinlerine gelen bayram sabahının müjdesini verirlerdi. Fakat bekçilerin davullarından çok evvel, zaten uyanan uyanmış bulunur ve evlerin kapıları birer birer açılarak genç, yaşlı ve çocuk, bütün bir hane halkı erkeklerini camiye selâmetlerdi. ⁴³⁷ Sabahın bu erken saatinde her koldan câmiye doğru akan

⁴³⁵ A.y

⁴³⁶ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.140

⁴³⁷ A.y

sessiz, vakarlı bir kalabalık ise, sanki otuz günlük açlık terbiyesiyle, kaba, hayvanî ve kılçıklı tarafları törpülenmiş bir muhâsebe ve murâkabe havası içinde, gittikçe büyür ve hepsi birden, Sinan'ın İslâm îmânı ile Türk ruhunu müşterek bir plan üstünde tefsir edip şâhikalaştırdığı Süleymâniye mucizesinden içeri girerlerdi.⁴³⁸

Evdeki erkeklerin yukarıda belirtildiği biçimde evden çıkarak camilerin yolunu tutması ile hanelerde, saraylarda ve konaklarda bayram başlamış olurdu. Gerek konaklarda gerekse hanelerde evin beyini ve çocuklarını camiye uğurlayan hanımlar giyinir. Bayramlaşma için babaların, çocukların, büyük baba, amca veya dayıların dönüşlerini beklerdi. Ayverdi, bu dönüşün tez olmadığını belirtir:

Zîra hutbe ve namaz bittikten sonra câmi kapısında hemen bütün cemâat, tanıdık tanımadık, vezir nâzır, aşçı uşak, hekim hâkim, hamal ırgat, mâbedin, sınıf farkını ortadan kaldıran birleyici ve birleştirici kânunlarına uyarak mûsafaha edip kucaklaşınca kadar da hayli zaman geçmiş olurdu.⁴³⁹

Namaz bitip herkes evine döndüğünde evdekilerle bayramlaşılır, çocuklara hediyeler verilir. Ev ziyaretleri yapılırdı. Bayram coşkusu önce ailede başlar, sonra mahalleye sıçrar; oradan topyekûn bütün cemiyeti sarardı.

4.8.2.3. Çocuk ve Bayram

Bayramları büyük bir heyecanla bekleyenler ve bayram günlerini doyasıya eğlenerek geçirenler çocuklardır. Eğlence araçları değişse de dün bayram neşesini doyasıya yaşayan çocuğu bugünün bayramlarında da görmek mümkündür.

“Çocuk için bayram demek, âile, cemiyet ve din nizamlarının el birliği ile çizdiği bir toplu zevk ve eğlence demektir.”⁴⁴⁰

⁴³⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.141

⁴³⁹Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes'eleleri ve Maârif Davamızı, s.337

⁴⁴⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.132

Çocuğun bayram eğlencesi evvela evde başlardı. Bayram öncesi en fakir aileler bile çoluğunun çocuğunun bayramlığını düzer, alınan bayramlıklar bayram gecesi kanepenin üstüne serilirdi. Sabah olduğunda çocuklar babalarıyla camiye gider, büyüklerinin elini öper, bütün hâne halkı bayramlaşır. Çocuğa hediyeler, bahşişler verilirdi.⁴⁴¹

“Çocuklar verilen harçlıklar az bile olsa kendilerine servet bağışlanmış gibi sevinirlerdi. Akrabalarını ziyaret eden çocuklara bazen keten veya ipek mendil verildiği de olurdu.”⁴⁴²

Ayverdi, “Bayramın çocuklar için şekerlerden, hediyelerden, yeni ve süslü elbiselerden ayrı bir zevkli tarafının da bayram yerleri olduğunu söyler.”⁴⁴³ Yazarın yaşadığı dönemde şehri pek çok yerine bayram çadırları kurulurdu:

Saymakla bitmeyecek kadar çok olan bu bayram yerlerinde asma salıncaklar, kolan salıncaklar, dönme dolaplar, atlı karıncalar en gözde eğlencelerdi. Ama süslü eyerler, boncuk gerdanlıklar ve haşalarla donatılmış atlar gibi, merkepler ve üstleri eymeli veya tenteli arabalar da, gene çocukların emrindeydi.⁴⁴⁴ Bayramlarda, çocukları eğlendirmek için kurulan çadırlarda, yarısı balık, yarısı insan olan deniz kızını gören çocuklar, görmemiş olanlardan daha çok olsa gerekti. Genç kızlar ata, eşeğe binemezlerse de atlı karıncanın yuvarlağında, tahtadan yapma atlar, arabalar ve otomobil şekli verilmiş daha nice oyuncaklar, onların istifadesine açıktı. Hele beşik salıncaklar... Kız çocuklarının karşılıklı oturabildikleri beşik salıncaklar, ileri geri gidip gelirken bir türlü sonu gelmeyeceğini zannettikleri bu sallantı, onu idâre eden bayramcının, birden bire: “Yandı!” diyen sesi ile dururdu. Bu sesi duyan kızlar, bunun, sıranız tamam oldu artık ineceksiniz, demek istediğini anlamakta gecikmeyerek mahzun olurlarsa da yavaş yavaş inmeye başlarken arkada sıra beklemekte olan grubun, onların indikleri salıncağa binmek üzere beklettiklerini görürlerdi. Böylece, sıralarını savmış ve bayramcıya parasını da vermiş oldukları için, bir başka eğlenceyi gözlemeye başlarlardı.⁴⁴⁵

⁴⁴¹A.y

⁴⁴²A.y

⁴⁴³Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız, s.337

⁴⁴⁴A.y

⁴⁴⁵Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.154-155

“Bayramlarda erkek çocuklar için en makbul eğlence, at ya da eşeğe binerek, saatlerce sokak sokak dolaşmak olurdu. Bu eğlence, sırasında öyle uzun sürerdi ki üstünde oturdukları eyer, bacaklarını zedeler, hatta yara açacak hâle getirirdi.”⁴⁴⁶

Daha büyükçeleri, aldıkları bayram harçlıkları ile, süslenmiş midillilere, atlara biner, dizleri yara oluncaya kadar dönüp dolaşırlardı. Hele asma salıncaklar, eymelenmiş arabalar, dönme dolaplar, atlı karıncalar, çek çek arabaları, çocukların en fazla itibar ettikleri bayram eğlencelerindendi. Büyüklerin bayram safâsı da her sınıfa göre, ayrı şekil ve mâhiyette idi. Bilhassa esnaf localarınca hazırlanan teferrüçlerde, koşular, adım atlamalar, çeki taşı kaldırmalar, pehlivan güreşleri halk arasında rağbet gören eğlencelerdendi.⁴⁴⁷

Ayrıca kolan salıncaklarda uçarcasına sallanmak, hokkabazları ve cambazları izlemek de gene erkek çocukların eğlenceleri arasında sayılırdı.

Ayverdi, çocukların bayram neşesini anlattığı yazısında, bu şenliğe katılmak isteyip de katılamayan çocuklardan da bahseder. Bu çocuklar dışarıda kolektif bir şuurla hareket eden ve gönlünce eğlenen arkadaşlarının yanına mürebbiyeleri tarafından gönderilmeyen çocuklardır. Gönderilmeme gerekçeleri ise milli ve mahalli gelenek ve görenekleri küçümseyen hatta bunların terk edilmesini isteyen mürebbiyelerdir.

İşte küçük kızın da hasret olduğu da bu idi. Gerçi onun da her çocuk gibi bayramlık elbiseleri, çorapları, ayakkabıları, kurdelaları bayram gecesini kanepenin üstüne serilirdi. Gene o da her çocuk gibi, bayram sabahı büyüklerinin elini öpüp, bütün hane halkı bir arada bayramlaşır, hediyeler, bahşişler alınıp verilirdi. Akraba ziyaretlerinde ise, cebine keten ve ipekli mendiller konur, fakat şu Sabire Hanım’ın anlattığı Fatih Camii’nin avlusundaki bayram yerine gidemez, ihtiyar kadıncağızın kah Cinci kah Cundi Meydanı dediği bayram yerlerindeki hokkabazları, kuklaları, panoramaları, pandomimaları göremez; hele dolmacı Araplardan, kuş lokumculardan, şekerçi, fıstıkçı, piyazcı, köfteci, simitçi, şerbetcisi, turşucu ve hele macuncudan asla alışveriş edemezdi. Eşeğe binmek, at sürmek zaten oğlan

⁴⁴⁶Sâmiha Ayverdi, Kaybolan Anahtar, s.154

⁴⁴⁷Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.159

çocukların karı idi. Ama şu tenteli arabalara olsun bir kere binip türkü söylemek herhalde çok zevkli olmalıydı. Ne ki böyle bir şey yapmak şöyle dursun, istediğini ve hatta beğendiğini, ima edecek olsa kim bilir mürebbiyesinin gözünde ne adi bir çocuk oluverirdi.⁴⁴⁸

“Çocukları geleneklerden uzak tutarak daha iyi yetiştireceğini düşünen mürebbiyelerin ve bilhassa dini bayramları, bavullarını alıp evden kaçma ve birkaç günlük tatile çevirme düşüncesi taşıyanların olduğu, bir cemiyeti”⁴⁴⁹ düşünmek bile istemeyen Ayverdi, “Beşeriyete ilâhi hakikatler getirmiş olan nebîlerin sundukları nizamlardan bir nizam olan bayramların, gönüllerde lezzet tortusu bırakarak, bir şevk ve coşkunluk havası içinde sona erip gittiğini ifade eder.”⁴⁵⁰

Sonuç olarak, geçmiş dönem bayram günleri hakkında Ayverdi’nin eserlerinden elde ettiğimiz bu bilgiler, geleneklerin insan ilişkilerini düzenleyici rolü olduğunun ispatıdır. Nitekim bayramlarda herkes bir araya gelmekte ve dargınlar barışmakta ve yukarıda belirtildiği üzere sınıf farkı ortadan kalkmaktadır.

Geleneklerin kolektif şuurla icra edildiğini belirten bu bilgilerin önemli yönlerinden biri de o dönem bayram sabahı neler yaşandığını belirtmesi ve günümüze bu yaşantıdan neler kaldığının kıyaslanmasını sağlamasıdır.

Ayrıca yardımlaşma, selamlaşma, dargınlığa son verme ve birlik içerisinde yaşama gibi önemli duyguları içeren bu ve bu tarz geleneklerin günümüzde ve gelecekte de yaşaması hem insanımız hem de ülkemizin birliği adına önemlidir ki geçmişten günümüze aktarılan bu geleneği çalışmamızda ele almamızın amaçlarından biri de bu geleneklerin günümüze taşınması geleceğin inşasında rol almasıdır.

⁴⁴⁸Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.132

⁴⁴⁹Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.131

⁴⁵⁰Sâmiha Ayverdi, Milli Kültür ve Maarif Davamız, s.337

Son olarak, günümüzde de bayram sabahı benzer geleneklerin yaşandığını söylemek mümkündür ancak bayram sabahı davul çalma ve mani söyleme geleneği günümüze ulaşamamıştır diyebiliriz.

Ramazan ve bayram geleneklerini aldığımız bu bölümde, önce ramazanla ilgili geleneklere yer verdik. Ramazan öncesi ve ramazanın yaşandığı günlerde fener alayı düzenleme, iftar ve sahurlara gitme, mahya seyretme gibi pek çok geleneğin yaşatıldığını gördük. Bayramla ilgili olarak ise, bayram öncesi yapılan temizliklere, bayram sabahı yaşananlara ve çocukların bayram sevincine yer verdik. Ayrıca yardımlaşma, selamlaşma, dargınlığa son verme ve birlik içerisinde yaşama gibi pek çok geleneğin günümüzde ve gelecekte de yaşamasının hem insanımız hem de ülkemizin birliği adına önemli olduğu vurgusu yaptık.

4.9. Hoşgörü Geleneği

İnsanları dil, din, ırk ayırt etmeden herkese eşit mesafede olma diye tanımlayabileceğimiz hoşgörü, özellikle Osmanlı Devleti'nin devlet politikası olmuş, hem dinimiz hem de birçok mutasavvıfın aracılığıyla geçmişten günümüze kadar gelebilmiş bir kavramdır.

Ayverdi, hoşgörü geleneği ile ilgili yazılarında bize tarihe kısa bir yolculuk yaptırır. Özellikle Osmanlı Devletinden verdiği hoşgörü örnekleriyle tarihte pek çok devletin vahşetle ülkelerinde yaşayan azınlıkları katlederken Osmanlı'nın ise tam tersi bir anlayışla, hükmettiği topluluklara dünyada eşi benzeri görülmemiş bir müsamaha sergilediğini ve onlara huzurlu bir ortam sağladığını belirten Ayverdi, bu iddialarını tarihi hadiselerle örnekendirir. Geleneksel hoşgörü anlayışımızı diğer uluslarla karşılaştıran Ayverdi, bu geleneğin bize özgülüğüne vurgu yapar.

Çalışmamızın bu kısmında, geçmişte bu yana gerek devletimizin gerekse halkımızın hoşgörülü tutumu ve hoşgörü geleneğinin dayandığı temeller, örneklerle belirtilecektir. Hoşgörü geleneğinin bize özgü oluşuna Ayverdi'nin tespitleri doğrultusunda vurgu yapılacaktır.

İlk olarak Osmanlı Devleti'nin hoşgörü politikasından bahsedelim.

Ayverdi'ye göre Osmanlı, müstemlekeci değil aksine siyâsî hudutları içerisine aldığı devletlerin hak ve hürriyetlerini koruyan, onları bir ağabey veyahut baba şefkati ile kolu kanadı altında tutan ve hiçbir kavmin hiçbir milletin dinine, imanına, diline, örfüne, adetine karşı çıkararak vicdanlarına ipotek koymayan bir devlettir.⁴⁵¹ Osmanlılık çatısı altına girmiş milletler arasında ayrı ırk, ayrı dil ve ayrı ayrı mezhep ve iman sahibi olan kütleler ne tedip ediliyor ne ceza görüyor ne de işkenceye tabi oluyor ve hatta ne de tenkide maruz tutuluyordu. Zira İslam ve İslam'ın insaf, adalet, merhamet buyruğunun temsilcisi kesilmiş Türk kavmi, dünyaya, medeniyetin ilk ışıklarını saçarak göz kamaştırmış bulunuyordu.⁴⁵²

Ayverdi, “Osmanlı Devleti'nin insanlık için örnek alınabilecek tutumunu Kur'an ahlakından aldığını ve bunu devletin politikalarına halkın günlük yaşantısına yansıttığını belirtmiştir.”⁴⁵³

Ona göre, “İnsanına adalet ve sevgiyle muamele eden bu devlet gittiği bütün topraklara bunu götürmüş dolayısıyla ele geçirdiği devletlerin insanları tarafından dahi bir yakınlık görmüştür.”⁴⁵⁴ Ayverdi, bu görüşünü “Hatırlarla Başbaşa” adlı eserinde şu şekilde açıklar:

Yüzyıllar evvel ve yüzlerce mezhep ve taassup boğuşmalarının facialarıyla dolu olan Balkanların, sonra da tarihi boydan boya kanlar içinde yüzen Bizans'ın, Türk efendiliğinin himâyesi ve Türk patronajının adâlet ve bereketiyle nasıl nefes alıp

⁴⁵¹Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.137

⁴⁵²Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.264

⁴⁵³Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.52

⁴⁵⁴Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.104

huzura kavuşmuş olduğunu inkâr eylemek, ancak taassup kuyusuna baş aşağı düşmüş olanların kârıdır. Asırlar boyu bir devletin azınlıklara hâkim olabilmesi ancak, ya o toplulukları zulüm ve dehşet saçarak zorbâzû eritip kendi bünyesine mâletmesiyle veyahut teslim alınmış bir emânet nezâket ve titizliği ile bağına basıp diline, dinine, örf ve âdetlerine saygı göstermesiyle mümkün olmuştur. Tarih, insan hak ve hürriyetlerini çiğneyen kısa ömürlü dünya imparatorluklarına ayna tutmuş ve acıklı sonlarına parmak basmış yalan bilmez şahittir. Osmanlı Devleti gibi adalet ve insaf merkezlerinden hareket eden bir imparatorluğun ise, hemen bütün Haçlı ve Siyonist dünyanın, düşmanlık yolunda elbirliği ettiği siyasi, askeri ve iktisâdi hücum ve ablukalara rağmen yıkılmamakta direnmesi, temellerinin beşeri- ilâhi bir anlayış zemininde derinlemesine kök salmış olmasından başka neye atfedilebilir?⁴⁵⁵

Ayverdi'nin eserlerinde, sadece Osmanlı'nın izlediği hoşgörü politikasından değil bu politikaları bizzat hayata geçiren padişahlardan ve hoşgörü örneği olabilecek tarihi tablolardan da bahsettiğini ve toplumsal hayatta da hoşgörünün pek çok örneğinin görüldüğünü belirtmiştik. Çalışmamızın bu kısmında, bu bilgileri somut hale getirecek örnekler yer vereceğiz.

Bu örneklerden ilki Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörü anlayışı ile ilgilidir. Ayverdi'ye göre, Fatih'in adalet ve hoşgörü anlayışını iyi analiz edebilmek için Fatih'in yönetimiyle aynı dönemin diğer ülke yönetimlerini mukayese etmek gerekir.

Nitekim Fatih Sultan Mehmet'in yaşadığı dönem, her biri dünya tarihinde bir yüz karası olan vahim ve kan dökücü hükümdarların, zevk için on binlerce insanı kılıçtan geçirenlerin, ziyafet sofraları başında, esirlerini çengellere takıran, kazıklara oturtan, kanlarını şaraplarına karıştırarak içen yöneticilerin olduğu dönemdir. Her türlü vahşetin olduğu ve Verone Konsili'nin kurmuş olduğu engizisyon mahkemeleri, kararlarıyla insanları fikirlerinden dolayı ateşte yakıldığı böyle bir dönemde genç Fatih, esirlerini satmamış, öldürmemiş, hatta yaşadıkları topraklardan dahi sürmemiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵A.g.e s.32-33

⁴⁵⁶Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi'nde Tarih, s.21-22

“Eğer Garp âleminin damgaladığı gibi Fatih, zâlim ve gaddar bir istilacı olsa idi, İspanyolların Endülüsten devraldıkları halk arasında tek Müslüman bırakmamış olmaları gibi, bugün İstanbul şehrinde de tek Hristiyan nüfus kalmazdı.”⁴⁵⁷

XV. Asırda Atina Türklerin eline geçtiği zaman, Fatih Sultan Mehmed, şehri çok beğenmiş ve her fetihten sonra sahip olunanlara gösterilen koruyuculuk, burada da fazlasıyla gösterilerek sanat eserleri ve âbideler zerrece tahribâta uğratılmadan muhâfaza edilmiştir.⁴⁵⁸

Osmanlıda uygulanan hoşgörü politikasına uygun bir başka örnek ise “Vaktiyle memleketinde tek Müslüman bırakmayan İspanyanın, Yahudilere ettiği zulümden arta kalanları İkinci Sultan Bayezid’in, gemi gönderip kurtarmasıdır.”⁴⁵⁹

Yine Osmanlıda adalet ve hoşgörü anlayışının şahikalaşmasına örnek olacak başka bir tarihi olay, “Osmanlıların, Sırların, Osmanlı hükümdarlarından biri olan Murâd-ı Hüdâvendigâr’ı şehit eden adamın adına, fethettikleri toprakların üstünde bir kilise yapmak istemelerine müsaade etmeleridir.”⁴⁶⁰

Kosova Muharebesi’nde, Miloş Abiloviç isminde bir Sırlı nezâket ziyareti yapmak istediğini söyleyerek Osmanlı Padişahı huzuruna kabul ediliyor ve hançeri ile hükümdarı vurup şehit ediyor. Buna rağmen daha sonra Sırlar, Türklerden I. Sultan Murad’ın şehit edildiği yere Miloş Abiloviç’in hatırası nâmına bir kilise yapmak iznini istiyorlar ve Türkler de kabul ediyor. İnsanlık tarihine Müslüman Hristiyan diyalogu çerçevesinde cevap veren şu hadiseyi bilmem ki XX. Asrın idrâki kavrayabilecek midir?⁴⁶¹

Yine Ayverdi’nin tespitiyle söyleyecek olursak:

⁴⁵⁷Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi’nde Tarih , s.22

⁴⁵⁸Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.20

⁴⁵⁹Sâmiha Ayverdi, Ratibe, s.267

⁴⁶⁰Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.64-65

⁴⁶¹A.y

Beş yüz sene Türk hâkimiyeti altında kalan Balkanlar'ın hudutlarımızın dışında kalmasından yarım asır sonra Türk âbide ve eserlerinin yüzde doksan beşi tahrip edilerek bu medeniyet eserlerinden iz bırakılmamıştır. Eğer Türkler, altı yüz seneye yakın bir zaman ellerinde tuttıkları Balkan Hıristiyanlığı üstünde asimilasyon hareketine girişmiş olsalardı bugün Rumeli'de bir tek Bulgar, Sırp, Romen ve Yunan kalmamış olurdu.⁴⁶²

Yukarıda da görüldüğü üzere Osmanlı padişahları gayrimüslimlere sadece siyasi ve kültürel ayrıcalık değil dini inanışlarında da özgürlük sağlamış onlara dini hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bunu uygularken gene Kurân'ı Kerim'e dayanmış:

”Senin dinin sana, benimki bana!” diyecek bir âlemşumul emre göre kurup geliştirdiği siyâseti ile medeni ve insani patronajı olarak, üç kıtaya kol atmış ülkesinde huzur ve adaletin bekçiliğini yapmıştır.”⁴⁶³

Türk tarihinde dindar, lütufkâr, âdil, metin, cesur, şerefli, vücut yapısı ve yüzü güzel olan Sultan Murad, Mara Sultan'ın vicdânına müdahale etmemiş, ısrar hatta teklif edilmeyince o da İslâmiyeti kabul etmemiştir. Tam 12 sene bir Müslüman hükümdarın sarayında mutaassıp bir Ortodoks olarak yaşamıştır.⁴⁶⁴

”Bundan 533 sene evvel Fatih, İstanbul'u fethettiğinde Genadios isimindeki râhibi patrik tayin etmiş ve yerli Hıristiyanların içtimâî, vicdâni ve iktisâdî her türlü muâmele ve yaşayışında onları kendi örf ve âdetleri gereğince serbest bırakmıştır.”⁴⁶⁵

İstanbul'un Boğaziçi semtinde Kuzguncuk isimli bir köy vardır. Gerek vapurla geçerken gerek karadan araba ile giderken XX. Asır dünya medeniyetlerinin şahit olamadığı bir manzara ile karşılaşırınız. Öyle ki köyde, câmi, kilise ve havra yan yana, adeta kucaklanmış gibi bir aradadır.⁴⁶⁶

⁴⁶² Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.44

⁴⁶³ Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.36

⁴⁶⁴ Sâmiha Ayverdi, Bağ Bozumu, s.174-175

⁴⁶⁵ Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.44-45

⁴⁶⁶ A.y

Padişahların kendi halklarına ve fethettikleri yerlerde yaşayan insanlara olan hoşgörülü yaklaşımın benzerini o dönem insan ilişkilerinde de görmek mümkündür.

“Muharebe yıllarında yerlerinden kopup gelen muhacirlere kucak açmak, onlara bir tas sıcak çorba, bir eski hırka, bir yamalı pabuç vermek, Türklerin sevgi ve hoşgörü anlayışının neticesidir.”⁴⁶⁷ Ayverdi, Türklerin bu insani yaklaşımını Batılı çoğu devletin uygulamadağını şu şekilde belirtir:

Ne tuhaf, bu sel sel akan muhâcir kafilesi arasında bir Budinli, bir Semendireli, bir Belgratlı, bir Kamenice'li göçkün yoktu. Çünkü Orta Avrupa Türkleri çoktan nöbetlerini savmış, artık oralardan gelecek Türk soyu kalmamıştı. Halbuki bin yıldır Anadolu'da yaşayan Rumlara, Ermenilere, Suryanilere, Keldânilere, Mârûnilere kimse sataşmıyordu. Bin senedir Türk vatanı olan bu toprakların azınlıkları, buldukları yerlerde refah ve rahat içinde ömür sürüyorlardı. Ama bir Sırbın, bir Bulgarın, bir Yunanlının eline geçen ülkelerde kalmış olan Türk, ilk atış hedefi idi. Ya kütle halinde imhâ olunur, ya kaçmaya mecbur edilirdi.⁴⁶⁸ Türklerin uyguladığı hoşgörü anlayışının toplum yaşamındaki örneklerinden biri de evlerde Çerkes, Gürcü, Boşnak pek çok ırktan hizmetçi çalıştırılması, mahallede bulunan Rum, Ermeni gibi yine pek çok farklı ırktaki insanla komşuluk yapılmasıdır. Ayrıca Ermeni ,Rum ve Yahudilerin yetimhaneleri, çocuk yuvaları ve genç kızları himaye eden, el hüneleri öğretmek hayata hazırlayan müesseselerine ve mekteplerine dün de bugün de faaliyetlerine devam etme izni verme yine bu anlayışın neticesidir.⁴⁶⁹

Ayverdi, dedesinin mahallede bulunan Ermenilerle yaşadığı bir anıyla konuyu destekler.

Dedemin de nenemin de anlattıklarına göre bizimkiler onların fakirlerinin ellerinden tutar, ekmek sahibi ederler ve hac sevabıdır diyerek lokmalarının yarısını vermeyi ibadet sayarlarmış. Ermeni komşulardan bir Sürpik Bacı varmış ki gizli din kullandığını söylerler. Müslüman olduğunu herkesten saklar, ortaya çıkaracak olsam beni diri diri toprağa gömerler diyerek papazların kiliselerde halkı kıskırttığını ve

⁴⁶⁷Sâmiha Ayverdi, Bir Dünyadan Bir Dünyaya, s.65

⁴⁶⁸Sâmiha Ayverdi, Bir Dünyadan Bir Dünyaya, s.65-66

⁴⁶⁹Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.37

arabalar dolusu silahların kilisenin bodrumunda saklandığını ve günün birin de bir ayaklanma olacağını anlattığı halde dedem de nenem de inanmazlarmış. “Sürpik Bacı biz kime ne kötülük ettik ki onlar bize fenalık düşünsünler.” der, kadının sözünü ciddiye almazlarmış.⁴⁷⁰

Burada akıllara madem Osmanlı gittiği her yere adalet, sevgi ve hoşgörü taşımış o halde uluslararası kamuoyunda neden barbar, savaşçı olarak biliniyor ya da öyle tanıtılıyor sorusu gelmektedir ki Ayverdi, bu konuda da bizi aydınlatır:

Türk, kültürünü kitâbî olmaktan çok, şifâhi olarak sürdürmüştür. Mesela hattat yazdığı Kur’ân- ı Kerim’e imza koymayı lüzumsuz bir gösteriş, bir benlik alâmeti sayarak bundan çekinmiştir. Kezâ mimar, çok defa da inşâ ettiği bir âbideye ismini koydurmamıştır. İşte bu çekingen ne tevâzu dolu anlayışla hareket eden Türk, hâkim olduğu coğrafyalarda yaşayan değişik ırk ve ayrı mezhep sahibi toplulukları kucaklayan insâni ve medenî politikasını asla dünyaya duyurmak lüzumunu hissetmemiştir. Türklerin bu insani tutumlarında târihi ve milli hasletleri olduğu kadar, dini inanışlarının da bilhassa tesiri pek büyüktür.⁴⁷¹

Sonuç olarak, “Renk ve ırk ayırt etmeden Osmanlılık çatısı altında devletin bağrına bastığı teb’a içinde, Çerkes, Laz ya da Kürt diye kendi kendilerini adlandırmışlardan hiçbirinin, devletin yekpâreliğini bozmayı düşünmediği bir tarihi gerçektir.”⁴⁷²

Ülke içerisinde pek çok farklı ırktan insan bulunabilir; önemli olan herkesin kendisini aynı devlete ait hissetmesi ve o devlet için çalışmasıdır. Nitekim geçmişte bu şekilde bir birlik sağlanmış olması, Osmanlı Devleti’nin uzun soluklu bir devlet olmasının nedenleri arasında gösterilmektedir. Hoşgörü geleneğinin toplumlara sağladığı yararlarından birisi de farklı ırktan insanların aynı ortamı paylaşmalarını ve

⁴⁷⁰ Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.62

⁴⁷¹ Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.41

⁴⁷² Sâmiha Ayverdi, Arkamızda Dönen Dolaplar, s.34

birbirlerinin haklarına saygılı olarak birlik içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. Dolayısıyla ülkemizde de pek çok dinden, ırktan kişilerin bulunması günümüz ve gelecek adına hoşgörüyü asla elden bırakmamız ve bu geleneğe sıkıca sarılmamız anlamına gelmektedir ki birliğimiz için bu elzendir.

4.10. Misafir Ağırılama Gelenekleri

Misafirperverlik Türk insanını diğer milletlerden ayıran en önemli vasıflardan biridir. Misafiri kabul edip ağırılamanın dinimiz ve kültürümüzde önemli bir yeri vardır. Bu durum hem atasözlerimizde hem de yaşantımızda açıkça görülmektedir. Atalarımız "Misafir on bereketle gelir, birini yer dokuzunu hane sahibine bırakır" demişlerdir. Ayrıca ecdadımızın yaptırdığı kervansaraylar, yolculuk yapan ya da yolda kalanlar için yapılmış misafirhaneler, ulaşım vasıtalarının yaygın olmadığı dönemde köy ve kasabalarda bulunan misafir odaları –bazı köylerde halen mevcuttur- evimizin en güzel odasını misafir odası diye adlandırmamız ve gelen misafirleri bu oda da ağırılammamız misafire verdiğimiz önemin göstergeleridir.

Misafir ağırılama geleneğine eserlerinde genişçe yer veren Ayverdi de Türklerin misafirperverliği üzerinde durmuş, misafire gösterilen saygıyı asırlık geçmişimize bağlamıştır. Eserlerinde, yaşadığı dönemin misafir ağırılama geleneklerine ve o dönemle ilgili hatıralarına ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Yazarın konuyla ilgili yazılarını incelediğimizde geçmiş dönemde ve yaşadığı dönemde misafirliklerin nasıl olduğu, misafirlerin nasıl ağırılandığı, misafirlerle neler konuşulduğu gibi konulara yer verdiğini tespit ettik.

Ayverdi'ye göre, asırlar evvel Osmanlı İmparatorluğu, sınırlarının 4.721.341 kilometre kare olduğu mesut devirler yaşamıştır. Bugün Türk Devleti 777.776

kilometre kareye düşmüştür ancak bünyesinde o haşmetli asırların mirasını barındırmakta ve günümüze kadar ulaşmış seçkin değerlere sahip bulunmaktadır. Bunların başında da misafir saygısı gelir.⁴⁷³

Ayverdi, “Hey Gidi Günler Hey” adlı eserinde okuru, bu geleneğin yaşanmaya başladığı yıllardaki Anadolu ve Rumeli coğrafyasına götürür ve misafir ağırlama geleneğiyle ilgili şunları aktarır:

Anadolu ve Rumeli coğrafyasında, beldeler arası seyahat edenleri karşılayıp evlerine götürmek yarışı, halk arasında bir an'ane idi. Gerçi merkezlerin çoğunda ücretsiz barınacak hanlar mevcut idiyse de, her Türk evi, yolculara hanların peşine düşmeye ihtiyaç bırakmayan hususi mekanlar sayılabilirdi. Şöyle ki hemen her köyden akşam vakitleri birkaç kişi yollara düşerek seyahat etmekte olan kimselerin önüne çıkarak kendi evine götürmek yarışına girerdi. Osman Ağa, komşusu Hüseyin Ağa'dan tez davranarak, yolcuyu atı ile kendi evine götürmek fırsatını kaçırmamışsa, memnuniyetine pâyân olmazdı. Tabii ki yolcunun altındaki binek hayvanı da kendi atının eşiğinin gecelediği ahırda yedirilir, içirilir ve yorgun hayvancağız yatar dinlenirdi.⁴⁷⁴ Kuşkusuz o dönemler insanoğlunun henüz kendinden kaçmadığı tahsil terbiye, meslek ve cemiyet icapları yanında meşgul olunacak, hizaya çağrılacak tasfiye edilecek bir iç tabiatı olduğunu da kabul ederek kendi kendisinin hâkimi ve mürebbsi olmak alışkanlığını muhafaza ettiği dönemlerdir.⁴⁷⁵

“Onun için de aynı insanoğlu, kendine yakın olduğu ölçüde, mekanına ve çevresine de yakın ve muhabbetli idi. Zevki ve neşeyi uzaklarda aramıyor bilakis kendinde ve çevresinde bulmaktan hoşlanıyordu.”⁴⁷⁶ Bu yüzden evler haberli ya da habersiz gelen misafire daima açıktı.

Ayverdi, misafirleri teklifli, külfetli, günübirlik, haftalık, aylık ve senelik misafir olmak üzere çeşitli sınıflara ayırır:

⁴⁷³Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.202

⁴⁷⁴A.g.e. s.202

⁴⁷⁵Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.111

⁴⁷⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.111-112

O devirde misafirlerin teklifli külfetli ve günübürlük olanlarından başka, haftalık aylık, hatta senelik olanları da vardı. Çoğunu geçimi darların teşkil ettiği bu zümre, bir halli vakitli ailenin kapısını tereddütsüz çalar ve güler yüzle karşılanarak beklediği her türlü yardım ve alakayı bulurdu. Bunların içinde, masalları yarım saat sürenler, katı açılmadık bilmeceleri günlerce halledilemeyenler, manileri, martavalları ile meclise revnak verenler, emektarlar, ihtiyarlar, düşkünler, hulasa işe yarar ve güngörmüşlerden başka, çok saf ve zavallıları da bulunurdu.⁴⁷⁷

“Bir de misafirlerden, haftalar ve aylarla kalan mütevazı bir sınıf da vardı ki, bunlar yarı himaye ihtiyacı ile varlıklı çatılara sokulur ve ailenin tahammülü derecesini göz önünde tutarak, misafirlik müddetlerini ona göre ayarlarlardı.”⁴⁷⁸

Misafirlikler, devrin yaşayış biçimine göre şekillenmiş, o dönem şartları değişik misafir kültürlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gece yatağı kültürü bunlardan birisidir. “Özellikle İstanbul’da at arabası ile şehrin bir semtinden bir başka semtine giden kimse aynı gün geri dönmenin zorluğu yüzünden geceyi misafir olduğu evde geçirmek mecburiyetinde kalırdı.”⁴⁷⁹ Bu mecburiyet, bir "gece yatağı kültürü"nü meydana gelmesine yol açmış bulunuyordu.

Hısım akraba, eş dost, gece yatağına her kim gelirse, yatak yükleri, ambarları açılır; pamuk şiltelerin altına yün döşekler serilerek kabartılır, bürümcük ve keten çarşafın, anavata, kasnak, sarma işlemeli yorganların temiz manzarası ile de misafirin yer yatağı tamam olurdu.⁴⁸⁰ Öyle ki misafire yatak hazırlamak demek, bir kültür, bir medeniyet, görenek ve geleneğin icabı idi. Gece yatağına gelen misafire kalın şilteler değil, üst üste konulan ince şiltelerden yapılmış yataklar ikram edilirdi. Misafirin yatağına okka çeken ağır yorganlar koymak ayıp sayıldığından, bunların da keza ince olmasına bilhassa dikkat edilir, anavata ve sırma işlemeli, az pamukla

⁴⁷⁷Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.53-54

⁴⁷⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.187-188

⁴⁷⁹Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.245

⁴⁸⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.187

hazırlanmış hafif ve ince yorganlar konur ve kış mevsiminde de bu muhteşem yorganların üstüne, insana okşamak arzusu veren yumuşacık battaniyeler serilirdi.⁴⁸¹

Ayverdi, medeniyeti, “Bir ülkenin ince kan damarlarına kadar inerek, tesiri altına alan çizgilerin topyekunu olarak tanımlar. Onun için gelenekleri yatak yorgan deyip küçümsememek gerekir.”⁴⁸²

Ona göre bir medeniyet böyle derinlere kadar nüfuz etmişse, muhteşemdir. Ancak bu durum sadece geçmişe bağlı yaşayın demek değildir. Nitekim geleneklerin önemini, toplumu düzenleyici rolünü çoğu yazısında vurgulayan Ayverdi, tekniğin getirdiği ileri adımların da göz ardı edilmemesi görüşündedir.⁴⁸³

4.10.1. Konaklarda Misafir Ağırılama

Ayverdi, yaşamının belli bir döneminde konak hayatı yaşadığı için konaklarda misafir ağırılama kültürüne şahit olmuş ve bazı eserlerinde buna yer vermiştir.

“Konaklarda misafirliklerin en hararetli zamanları kış geceleriydi. Hanımlar, "nöbet" dedikleri gece ziyaretlerini asla ihmal etmez, sıra ile hemen her gece bir başka yerde toplanılırdı.”⁴⁸⁴

“Nöbet kimin konağında ise, gündüzden telaş başlar, şerbetler ezilir, bozalar ısmarlanır, yemiş tepsileri hazırlanırdı. Vakit gelince de, hanımlar ve kalfaları kafieler halinde gelmeye başlardı.”⁴⁸⁵

Konağa gelen hemen hiçbir ziyaretçiye, kapının pirinç halkasını çalmaya fırsat olmazdı. Zira fermeneli şalvarı, sırmalı saltası, gene sırmalı takkesi ve şal kuşağı ile bir heykel azameti içinde kapı önünde bekleyen ayvaz, ya geleni görür, ya araba veya ayak sesini duyarak derhal kapıyı açar ve gelenlere buyur ederdi. Misafir,

⁴⁸¹Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey, s.245

⁴⁸²A.y

⁴⁸³Sâmiha Ayverdi, Hey Gidi Günler Hey,s.245

⁴⁸⁴Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.205

⁴⁸⁵A.y

kadınsa da erkekse de ayvazın vazifesi hürmetle karşılamaktan öte geçmez derhal işi devralan bir haremağası, gelen hanımların veya beylerin kollarına girerek arabadan indirir, kadınsa harem kapısına götürüp kalfalara teslim eder; erkekse selamlığa çıkararak birbirinden terbiyeli ağalara bırakırdı.⁴⁸⁶

“Yan kalfası ile gelen misafir, misafir olduğu yerde izzet ve ikram ile ağırlanır yan kalfasına iş gösterilmez o da hanımı gibi türlü ikramlarla taltif edilirdi.”⁴⁸⁷

Kış geceleri uşaklar, çifte mumla piriñ fenerleri yakıp hanımların önüne düşerek ya misafir getirmişler, ya da götüreceklerdir. Getirmişlerse de götüreceklerse de bundan hanımlara olduğu kadar, halayıklara da pay vardı. Onların, cemiyette olduğu gibi mensup buldukları aileler içinde da bir hakları, mevkileri olduğundan, evin içindeki imtiyazlardan istifade ederek kendi misafirleriyle hoş vakit geçirmekte, izzet ve ikramda hiç de yaya kalmazlardı.⁴⁸⁸

İstanbul terbiyesinin, “İstanbul nezaketinin, İstanbul hanımefendiliğinin ve İstanbul şivesinin harman olduğu bu kadın meclislerinin ağırlıklı olarak kış mevsiminde toplandığını”⁴⁸⁹ belirtmiştik. Zorlu kış şartlarıyla mücadele edilerek gidilen evlerde çoğu zaman kışın olumsuz yanları sohbet konusu olurdu:

Böyle zamanların sohbetleri arasında, şehrin ücra ve harap mahallerinde karın ağırlığına dayanamayarak çöken damlar, saçaklardan, su kemerlerinden ve oluklardan kopuveren buzların sebep olduğu veya olmak tehlikesini gösterdiği kazalar, düşme, kayma vak'alarının gülünç ve korkulu tarafları, yalnız arabalar ve binek hayvanları ile idare edilen şehrin hemen hemen nakil vasıtasından mahrum kalışı, günün mevzuu olarak hararetle ele alınırdı.⁴⁹⁰

Hanımların ve kalfaların bir araya gelme fırsatı yakaladığı bu meclislerde her iki zümre de birbirinden ayrı olarak gönlünce eğlenirdi.

⁴⁸⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.65-66

⁴⁸⁷Sâmiha Ayverdi, Ah Tuna Vah Tuna, s.271-272

⁴⁸⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s. 48-49

⁴⁸⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.205

⁴⁹⁰Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.49

Yukarıki kat, bir süzölmüş bir elenmiş sınıfın zevkine, neşe ve keyfine, görgüsüne ve bilgisine sahne olurken, aşağı kat da evin kalfalarının, misafir gelen kalfaları aşırı ikram ile başka âlem yaşardı. Öyle ki genç cariyeler, gündüz işledikleri kasnakları, dantelleri bir yana koyup, çerkez mızıkası, ud, kanun çalar, şarkı söyler, oyun oynar yer içer ve hanımlardan aşağı kalmayan bir keyif havası içinde geceyi doldururlardı.⁴⁹¹

Ev sahibi konuklarını rahat ettirmek için didinir. Gün boyu hazırladığı ikramları ardı ardına konuklara sunardı. Ayverdi, “İstanbul Geceleri” adlı eserinde o dönem konuklarında misafirlere sunulan ikramları şöyle anlatır:

Ne ki eski helva sohbetlerinin bir istihâlesi olan, bu gece misafirliklerinde İkrâmçı, cömert İstanbul, erzak kilerinin yanı başındaki ince kilerden bu misafir akınına siniler donatır; yakut taneleri gibi ayıklanmış nar kümeciklerinden, genç halayıkların güle eğlene patlattıkları mısır- buğdaylara, badem, üzüm, incir, pestil, hurma, tatlı limon, abdüllezizlere kadar, tabakların aralarına incecik muşlar dikilmiş meydan sinilerine, kuru, yaş çeşit çeşit yemişler koyar ve imparatorluğun her tarafından gelmiş meyvelerle donatılan bu şem'alı tepsi, erkek misafirlerin önünden kalkmışsa uşakların, kadın misafirlerin yanından çıkarılmışsa kalfaların odasında, genç yaşlı bir halkanın muhabbet hasbihali ortasında bu gece misafirlikleri sona ererdi. Amma İstanbullunun, meyveden evvel ve kahveden sonra ikram ettiği harup, koruk, demirhindi, ahududu, gül, gelincik, vişne bütün o itina ile hazırlanmış şerbetlerden başka, misafirine bir ikramı daha vardı: Boza. Kar diz boyu da olsa Vefa'ya gidilir boza selamlığın ve haremin misafirlerine yetiştirilirdi.⁴⁹²

Sazlı sözlü eğlencelerin, neşeli sohbetlerin yaşandığı kadın meclisleri bu ikramlarla son bulurdu.

Bazı misafirler kalfalarıyla tekrar evin yolunu tutarken bazıları gece yatısına kalırdı. Yatıya kalanlara rahat etmesi için gayet yumuşak yapılmış yer yatakları serilir. Misafirin arzusuna göre ikinci ya da üçüncü yorgan ilave edilebilirdi. Böylece de

⁴⁹¹Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.205

⁴⁹²Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.53

misafir asla tek ve çok kalın yorganın altında ezilir gibi bırakılmazdı. Ayrıca, misafir odalarına tıpkı ailenin yatak odasında olduğu gibi mutlaka bir mum tepsi konulurdu. Bu tepsinin içinde şamdan, mum makası ve yanmaz mukavva içinde sabaha kadar sönmeden yanacak kandil, bir de su şişesi ile su bardağı bulunurdu.⁴⁹³

“Misafir olduğu evde adeta baş üstünde gezdirilen misafir de giderken kendisini en iyi şekilde ağırlayan ev hanımına teşekkür eder, evde bulunan cariyelere dağıtılmak üzere başkalfaya bahşiş bırakırdı.”⁴⁹⁴

Eserlerinde hem yaşadığı dönem misafirliklerine hem de ecdadımızın misafir saygısına yer veren Ayverdi, misafire duyulan saygıyı asırlık geçmişimizden bize ulaşan kültürel değerlere, çevresinden kopmamış mutluluğu ve kederi çevresiyle paylaşan anlayışın egemen oluşuna ve misafire ikramın ibadet olarak görülmesine bağlar. Böylelikle bu geleneğin oluşumunu milli kültüre ve dini inançların gelenekler üzerindeki etkisine bağlamış olur.

4.10.2. Kahve İkrarı ve Çubuk İçme

Türk toplumu geçmişten günümüze kadar gelen süreçte daima misafire önem vermiş evine ya da bulunduğu mekana gelen her insana gerekli ilgi ve ikramda bulunmuştur. Nitekim bu yönünden dolayı Türkler diğer milletler tarafından “misafirperver” olarak bilinmektedir. Nitekim çalışmamızın bu kısmında, geçmiş dönem misafir ağırlamalarında misafire sıkça ikram edilen kahve ve bu kahvelerin sunulmasına dair gelenekler ve çubuk içme geleneği üzerinde durulacak bunların sunulduğundaki estetik ayrıntılar Ayverdi’nin eserlerinden hareketle tespit edilecektir.

⁴⁹³Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.187

⁴⁹⁴A.y

Eski Türk an'anesinde, fert ve cemiyet bünyesinin hâkim vasıfları arasında tevâzu, saygı, bilhassa iyilik gütmek ve kadirşinaslık, nankörlüğü önleyen bir silahtı. İyilik gördüğü ve tuzunu ekmeğini yediği kapıyı unutmak, Türk için, affedilmez îman ve ahlâk noksanlarından biri sayılırdı. Onun için de Türk: "Bir fincan kahvenin kırk yıl hakkı vardır," demiştir.⁴⁹⁵

Günümüzde de sıkça tükettiğimiz ve misafirlerimize ikram ettiğimiz belki de en basit en sade ikramlarımızdan olan kahvenin; tadı, köpüğü, kokusu, pişirilişi ve misafire sunuluşuyla kendine özgü bir kimliği ve geleneği vardır.

Ayverdi, kahve ikramını "Türk gelenekleri arasında yer almış en zarif merâsimlerden biri"⁴⁹⁶ olarak ifâde etmektedir. Ayverdi, kahve ikrâmı geleneğine yer verdiği eserlerinde, Üçüncü Sultan Selim ve İkinci Abdülhamid Döneminde bu geleneğin ne şekilde gerçekleştirildiğine yer vermiştir. Verilen bilgileri kahvenin ikram ediliş biçimi, kahve ikram edenlerin kıyafetleri ve "git kahvesi" olmak üzere üç kısımda ele almak mümkündür.

Ayverdi, eski devirlerde özellikle saraylarda ve konaklarda misafire kahve ikram edilişini "İbrahim Efendi Konağı" adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

Kahve, Üçüncü Sultan Selim devrinde, sitille verilirdi. En az üç en fazla sekiz kişilik takımlarla yapılan bu şahane ikram sahnesini teşrifatçı usta idâre ederdi. Selâmlıklarda ağaların gördüğü bu vazîfe haremlerde seçilmiş genç kızların uhdesindeydi. Misafirin adedine göre bir veya iki câriye sitil örtüsünü getirir, bir başkasının elinde tepsi bulunur; bir diğeri de güğümden fincana kahveyi boşaltır ve nihâyet yâsemin gibi ak ve yumuşak bir el de bir sihirbaz nefesi tesîri ile dumanını savuran fincanları misâfirlere ikram ederdi. Lakin kahveci câriyeler, tevzî bittikten sonra hemen salondan çıkmazlar, bir kenara çekilip, misâfirlerden kahvelerini tazeletmek isteyenlere tekrar ikram etmek üzere beklerlerdi. İkinci Sultan Abdülhamid devrinde sitille kahve ikramı, saraylardan başka konaklarda da az çok devam etmekle beraber, cezve ve fincan, hemen hemen kahve ibriklerinin yerini

⁴⁹⁵Sâmiha Ayverdi, Ne İdik Ne Olduk, s.23-24

⁴⁹⁶Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.31

almış bulunuyordu. Onun içinde sitil âdeti, daha ziyâde bayram ve düğün gibi merâsim günlerinin dekoruna inhisar eder olmuştur.⁴⁹⁷

Kahve ikramında sunumu kadar önem arz eden durumlardan birisi de kahve sunan kişilerin kıyafetleridir. Bunla ilgili elde ettiğimiz bilgilere baktığımızda misafire kahve ikram eden kişilerin giydikleri kıyafetlerin devirlere göre değiştiğini söylemek mümkündür:

Üçüncü Sultan Selim zamanında genç câriyeler üç etekli sevâhi elbise ve şalvar giyerlerdi. Sultan Mecid devrinde ise, etek uçları bellerine doğru kaldırılmış önu yırtmaçlı elbiseler giyer ve başlarındaki hotozlara da mücevherli iğneler takarlardı. Tanzîmat'tan sonra selâmlıklarda ağalar, istanbulin denen önleri ilikli bir setre giyerlerdi.⁴⁹⁸

Kahvenin sunumuna bu denli dikkate ediş hem misafire verilen değer in göstergesi hem de kültürümüzün ne denli ince çizgilere sahip olduğunu kanıtıdır.

“Çok oturan misâfirlere dahi vaktin geciktiğini zarâfetle hatırlatmak için, ev sahibi tarafından bir “git kahvesi” ikrâm edilmesi o dönem geleneklerinin estetik yönü hakkında bize gereken bilgiyi vermektedir.”⁴⁹⁹

Ayverdi'nin eserlerinde yer verdiği ve ikrâmı büyük bir özen gerektiren geleneklerden birisi de “Çubuk içmek” âdetidir.

“Çubuk içmek, henüz o devirde adı tarihin derinliklerine gizlenmemiş âdetlerden biriydi. Nasıl kahve ikrâmının âdâbı ve usûlü var idiyse, sırasında boyları iki arşını geçen çubuğun da misâfire bir ikrâm ediliş şekli vardı.”⁵⁰⁰

Çubuğun dudağa değen kehrübâ kısmına imâme veya başpâre denirdi. Orta kısmı

⁴⁹⁷A.g.e. s.31-32

⁴⁹⁸Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.32

⁴⁹⁹Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.143

⁵⁰⁰Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.30

ise; gül, yâsemin, pelesenk, hezâren, abanoz gibi ağaçlardan yapılırdı. Ekleri birbirlerine tutturarak bilezikler ise, çubuğun kıymetine göre altın, gümüş ya da mine üzerine zümrüt, yâkut ve mücevherlerle işlenirdi. Tütünün içine konduğu toprak lüle, çok defa zerâfetle sanatın örneğini teşkil eden bir çiçeğe benzerdi. Kırmızı topraktan yapılan bu lülelerin en zarifleri Tophâne'deki îmalathânelerden çıkardı.⁵⁰¹

Ayverdi, eserlerinde sadece geleneklere değil bu geleneklerin nelere dikkat edilerek icrâ edildiğine de yer vermiştir. İncelediğimiz çoğu gelenekte bunu görmek mümkündür. Yemek, çay, kahve ve çubuk misâfirlere oldukça estetik biçimde sunulmaktadır. Ayverdi, “İbrahim Efendi Konağı”nda çubuğun misâfire ikramını şu şekilde anlatır:

... Misafir adedine göre çubuklar hazırlanır ve çubukçu, getirdiği çubuğu sağ omzuna alıp sağ eliyle tutarak içeri girer; sol elinde de çubuk tablası olurdu. En hatırlı misafirden başlayarak sağ dizini yere koyar ve o kadar hesaplı hareket ederdi ki çubuğun baş pâsesini hemen misâfirin dudaklarına degecek kadar yaklaştırırdı. Onun için de çubuk ikrâmı hayli güç ve ince bir işti. Çubuğun misâfire ikrâmına gelince; işte bu ayrı bir hüner, ayrı bir sanat demektir. Saraylarda ve konaklarda çubukçular, çubukçubaşı ve çubukağaları bu hizmete bakar; haremelerde ise daha nârin çubuklar kullanılır ve hizmeti, çubuk kalfaları idare ederdi.⁵⁰²

Ayverdi'nin “çubuk içmek” geleneği ile ilgili belirttiği hususlardan birisi de sunan kişinin kıyafetleridir:

Devirlere göre farklılık gösteren bu kıyafetler, çubukçuları diğer hizmetkârlardan ayırırdı. On sekizinci asırdan on dokuzuncu yüz yılın ortalarına kadar çubukçular kavuk giyerlerdi. Eteklerinin uçları bellerine iliştilir ve kaftanların altından şalvarları görülür, bellerinde kuşakları olur ve bu zarif kıyâfeti de bir kırmızı çedik pabuç tamamlardı.⁵⁰³

⁵⁰¹ A.y

⁵⁰² A.g.e. s.30-31

⁵⁰³ A.y

⁵⁰³ Sâmiha Ayverdi, İbrahim Efendi Konağı, s.29

Sonuç olarak, kahve ve çubuk Ayverdi'nin eserlerinde sadece içecek olarak değil bu içeceklerin sunumunda dikkat edilmesi gereken âdâb ve usûlleriyle birlikte verilmiştir.

En basit ve en sade işlerden olan kahve ve çubuk içmenin dahi belli bir nizamla bağlı oluşunu Ayverdi, “Kökleşmiş medeniyetlerde devlet, idâre ve politika hayâtında olduğu kadar cemiyet düzeninde de var olan âhenk ve nizamın, tabî ve zarûrî îcapları olarak açıklar.”⁵⁰⁴

4.10.3. Sofra Adabı

Yemek yeme, gündelik hayatta insanın vazgeçilmez ihtiyaçlarından birisidir. Günümüzde hem yemeğin sunuluşu hem de yemekte kullandığımız tabak, kaşık, çatal gibi yeme araçlarında tek tiplilik söz konusudur. Ancak geçmiş dönemin yemek kültürü incelendiğinde, yemek yeme alışkanlığının belli bir nizamı olduğunu, yemeğin haber verilmesinden başlayıp bitişine kadar her bir adımın belli bir usûle bağlı olduğunu ve yemekte; altın, gümüş, kehrüba ve yakutlu pek çok kaşık bulunduğunu söylemek mümkündür.

Ayverdi, eserlerinde hem konak hayatının hem de orta halli ailelerin sofraya adabına en ince ayrıntısına kadar yer vermiştir. Biz de bu bilgileri kaynak olarak kullanarak çalışmamızın bu kısmında eski dönemde yemeğin başından bitişine kadar ne tür ayrıntılara dikkat edilecek sunulduğunu belirtecek, sofranın hazırlanışı ve sofraya adabı hakkında bilgi vereceğiz.

Geçmiş dönem sofrta kültüründe, aile bireylerini bir araya getirecek olan yemek hazır olduğunda sofrta hazırlanmaya başladđı. Ayverdi, sofranın hazırlanışını “İbrahimEfendi Konağı”nda, şu şekilde anlatır:

Aileyi etrafında toplayan bu sofranın hazırlanması, günün en mühim işlerinden biriydi. Yemek zamanını kollayan cariyelerin yavaştan harekete geçmeleriyle ilk ortaya getirilen eşya, sofrta örtüsü olurdu. Hem yıkanmaya gelen hem de solmaz ipeklerle işlenmiş olan bu örtü yere yayıldıktan sonra üstüne de meydan sinisi gelir ve etrafına da minderler konulurdu. Ayrıca sininin iç yaygısı ile yekpâre peşkir, sanatla sanatkârın üstünde barışıp bağdaştığı bir zafer meydanı idi. Sinilerin ortasına, mutlaka meşin üzerine altın ve sırma işlemeli yuvarlak nihâle konurdu.⁵⁰⁵

Sofranın en cazip eşyasına gelince bunlar, muhakkak ki kaşıklardı.

Ailenin maddi gücüne göre sofrada pek çok çeşitte ve değişik güzellikte kaşık görmek mümkündü. Bunlar, çorba, pilav, tatlı ve hoşaf kaşığı olarak altın, gümüş, sedef, fildişi, boynuz, mercan, abanoz, sombalığı, ceviz, bağ, yeşim, kehrüba ve yakutlu ve zümrütlü mücevherli boy boy, renk renk sanat şaheserleriydi.⁵⁰⁶

Son olarak “Sofraya yemek yiyenlerin el ve ağızlarını silmeleri için küçük tabakların ve kaselerin içinde sabunlanmış ve gül suyu serpilmiş elbezleri konurdu. Eski zamanda bunlara “destmâl” denirdi.”⁵⁰⁷

Zengin muhitlerde cariyeler ve halayıklar tarafından yukarıda anlattığımız şekilde hazırlanan sofralar, orta halli ailelerde evin hanımı tarafından hazırlanırdı.

Çoğu evde sofrta yerine sini kullanıldığı da olurdu. Evin hanımı evvela yere bir yaygı serer, üstüne sofrta iskemlesini koyar ve bunun üstüne de siniyi oturtur, sininin içine tertemiz işlemeli bir örtü örter, nihayet âile efrâdının müştereken dizlerine

⁵⁰⁵ A.g.e. s.27

⁵⁰⁶ Sâmiha Ayverdi, İbrahimEfendi Konağı, s.28

⁵⁰⁷ A.y

koyacakları yekpâre peşkiri getirirdi. Gençlerin önüne çatal, ihtiyarlara sade kaşık koyar ve onların elle yemek yemelerini tabii bulurdu.⁵⁰⁸

Hazırlama ve sofraya kurma işi tamam olduğunda sıra evde bulunanlara haber vermeye gelirdi.

Gümüş sinilerin, işlemeli peşkirlerin, mercanlı sedefli kaşıkların, dört ayaklı şâhilerin ortaya çıkıp akşam sofrasının hazırlanma telaşı, yağ mumlarının, bal mumlarının aydınlattığı divânhânelerde, dehlizlerde, sofralarda, taşlıklarda gidiş gelişlerin artması dadıların çocuklara sofraya başı âdâbını kim bilir kaçınıcı defa tekrarlamaları, leğen ibrik ve havlu tutan halayıkların yerlerini alması ve nihayet ailenin yemek sinisi etrafında toplanışı ile gece başlamış olurdu.⁵⁰⁹ Herkes yerli yerine oturdu mu, ayakta bekleyen cariye iki avucu arasında toplu olarak tuttuğu yekpâre ve uzun peşkiri, oturanların dizlerine öyle maharetle atardı ki peşkir, tam sofrada oturanların dizleri üstüne düşüp, cariyenin o hünerli el hareketiyle yayılıverirdi. İşte bu sahne, âdeta âile sofrasının şiir tarafıydı.⁵¹⁰

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Ayverdi'nin eserlerinde, geleneklerinden bahsettiği dönemde yaşamış olan insanlar, hayatlarının her aşamasında belli kurallara bağlı kalmış ve hayatın her anında nasıl davranılması gerektiğini yazısız kurallarla belirlemiş olan geleneklerin öngördüğü biçimde yaşamışlardır. Günde üç kez yemek yiyen bir toplumda eskiden yemeklerin yukarıda anlatıldığı üzere bir merasim havası taşıması, başlangıcından bitişine kadar belli ritüellere sahip olması ve bir yemek sofrasının birbirinden değerli kaşık, çatal ve tabaklarla donatılması hem insana verilen değerlerin hem de kültürel zenginliğimizin göstergesidir, diyebiliriz.

Çalışmamızın bu kısmında, eski Türk toplumunda misafire verilen değer ve misafire bir tören havası içerisinde sunulan ikramlar olan kahve ve çubuk üzerinde

⁵⁰⁸Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.143

⁵⁰⁹Sâmiha Ayverdi, İbrahimEfendi Konağı, s.27

⁵¹⁰A.y

bunların sunumunda dikkat edilmesi gereken hususları belirterek durduk. Yine bu bölümde sofrada adabı ve yemeklerin hazırlanış ve sunuluşu gibi konuları içeren sofrada adabı hakkında tespit ettiğimiz bilgileri paylaştık.

5. SONUÇ

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde geleneklere; geleneklerin doğuşu, toplum hayatına olan katkıları, günümüze neden taşınmadıkları bilgisini de katarak ayrıntılı bir biçimde yer vermiş yazarlarımızdandır. Yaşadığı dönemde bu geleneklerin birçoğunun toplum hayatında yaşatılıyor olması, yazarın ailesinden ve çevresinden duyduğu pek çok kültürel bilgi ve kendi bilgi birikimi onun geleneklerimizle ilgili zengin bilgiler içeren eserler vermesini ve bu bilgileri, yazdığı edebi eserler aracılığıyla okurlarına aktarmasını sağlamıştır.

Ayverdi hakkında, sayıları sınırlı da olsa birçok kitap, makale ve tez hazırlanmış ancak Ayverdi'nin eserlerinde sıkça yer verdiği gelenekler hakkında kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Böyle bir çalışma yapmamızın nedenlerinden birincisi budur.

Günümüzde aile hayatında, insan ilişkilerinde ve toplumsal yaşamda pek çok sorun yaşanmakta, insan ve toplum hayatını düzenleyen kültürel değerlerden uzaklaşmış olmamız bu durumun nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.

Nitekim günümüzde aile hayatı, gençliğin korunması, komşuluk, yardımlaşma, mimari, çevre duyarlılığı, hayvan sevgisi gibi birçok konuda konferanslar düzenlenmekte bu konferanslarda yukarıda bahsettiğimiz konularla ilgili sorunlar ele alınmakta, çözüm olarak geçmişte yaşanan pek çok güzelliğin günümüzde de yaşanabilir hale getirilmesiyle bu sorunların düzeleceği fikri savunulmaktadır. Bu durum, geçmiş ve geçmişe ait değerleri öne çıkarmakta, günümüzde ve gelecekte bu kültürel değerlere ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir ki böyle bir çalışma yapmış olmamızın nedenlerinden ikincisi de budur.

Çalışmamızı bu iki nedene bağlı olarak oluşturmakla hem Ayverdi'nin eserlerinden hareketle birçok geleneği tanıtmış böylelikle edebi kültüre yeni bir

malzeme kazandırmış olduk hem de geleneksel değerlerin birçoğunun günümüze taşınması durumunda, toplumda yaşanan pek çok sorunun çözümü olacağını ortaya koymuş olduk.

Çalışmamızı oluşturmak için geleneklerin anlatıldığı birçok kaynağa başvurduk. Ancak temel kaynağımız Ayverdi'nin eserleri oldu. Bu çalışmayı oluşturmak için önce Ayverdi'nin geleneklerden bahsettiğini düşündüğümüz eserlerini okuduk. Okuduğumuz her kitaptan konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz gelenekle ilgili maddeleri fişledik. Ayverdi'nin bu eserlerde aile, eğitim, sofrada adabı, mimari, bayram, mahalle hayatı gibi yirmi farklı gelenekten bahsettiğini tespit ettik. Elde ettiğimiz bilgileri anlamlı bir bütün haline getirmeye çalıştık. Bunun için yirmi geleneği olduğu ortam ve tesir sahasını dikkate alarak sınıflandırdık. Bu şekilde birbiriyle ilgili olduğunu düşündüğümüz gelenekleri, "Ramazan ve bayram gelenekleri, ulaşım, mimari, ticaret geleneği, aile hayatı ile ilgili gelenekler, eğitim gelenekleri, mahalle hayatıyla ilgili gelenekler, misafir ağırlama gelenekleri, hoşgörü geleneği ve eğlence hayatına dönük gelenekler" olmak üzere on başlıkta topladık.

Oluşturduğumuz bu çalışmanın ilk bölümünde Ayverdi'nin hayatı ve sanatı hakkında bilgi vermek için yazara ait bir biyografiye yer verdik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, geleneklerin önemini vurgulamak ve kaybolan geleneklerin sebeplerini araştırmak için modernleşme kuramı çerçevesinde modernizm ve gelenek tartışmasına yer verdik. Ayrıca bu tartışmada Ayverdi'nin geleneklerle ilgili düşüncelerini eserlerinden alıntılar yaparak tespit etmeye çalıştık.

Böylelikle modernizmin, Batı dışı toplumların modernleşmesini sağlamak için aydınlanma düşüncesine yer verdiğini aklı üstün tuttuğunu ve geleceğin oluşumunda geleneklerin tasfiye edilmesi gerektiği fikrini savunduğunu buna karşılık,

gelenekçilerinse modernistlerin savunduğu fikirlerin geleneksel kurumları ortadan kaldıracığı ve bu durumun toplumdaki yardımlaşma, dayanışma gibi duyguları yok edeceği için toplumlara felaket getireceği eleştirisinde bulduklarını ve geleceğin teşekkülünde geleneklerin ve dinin etkili olması gerektiği görüşünü savunduklarını gördük.

Ayverdi'nin bu tartışmaya daha farklı bir yaklaşım getirerek Batı eksenli kültür politikaların milli ve manevi değerlere zarar vereceğini, çözüm olarak milli ruhun egemen olduğu, asırlardan bize ulaşan milli ve dini değerlerin benimsenmesi gerektiği fikrini savunduğunu tespit ettik. Böylelikle toplumda yenileşmelerin olması gerektiğini ancak pek çok kültürel değer de bu yenileşmede kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulayan Ayverdi'nin, bu düşüncesiyle sadece gelecekçiliği savunan modernistlerden ve körü körüne eskiyi savunan gelenekçi yazarlardan ayrılmış olduğunu gördük.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü Ayverdi'nin eserlerinde tespit ettiğimiz gelenekler ve bu geleneklerin özellikleri oluşturmaktadır ki bu bölümü sekiz başlıkta topladığımızı söylemiştik.

“Mahalle hayatı ile ilgili gelenekler” başlığı altında topladığımız kısımda geleneksel mahalle yaşantısından, insanlar arasındaki dostluk ve yardımlaşmadan, komşuluk ilişkilerinden, mahalle satıcılarından, mahalle kahvehaneleri ve çayhanelerinden ve son olarak mahallede yer alan konaklarda çalışan hizmetli sınıfından bahsettik. Böylelikle eski mahallelerde yardımlaşma ve komşuluk ilişkilerinin günümüze göre daha iyi olduğunu, bir cami ya da çınar ağacı etrafında toplanmış olan bu mahallelerde insanların hastalıkta, sağlıkta, bollukta, darlıkta, cenazede, düğünde bir arada bulunduğunu, mahallelerinde güven içinde ve huzurlu yaşadıklarını, muhtarın adaleti, bekçinin güveni ve imamın da doğruluğu simgelediği bu

mahallede, çoğu olayın adli mercilere başvurulmadan geleneklere bağlı olarak çözüldüğünü, mahallelinin çoğu ihtiyacının gezici esnaflarca giderildiğini, mahalle kahvehanelerinin sadece oturup dinlenme ya da oyun oynama işleviyle değil, okuma ve kültürel birikim elde etme yeri olarak kullanıldığını görmüş olduk.

Yine bu kısımda, günümüzde kentleşme ve modernleşmeye bağlı olarak mahalle ilişkilerinin giderek bozulduğunu, komşusu açken tok yatan bizden değildir, anlayışından uzaklaştığımızı, kısacası eski mahallelerde yaşanan ve yaşatılan çoğu gelenekten kopmuş olduğumuzu tespit ettik. Toplumda dostluk ve kardeşlik havasının yeniden esmesi için eski mahalle kültürünün yeniden canlandırılması gerektiği sonucuna vardık.

“Aile ile ilgili gelenekler” başlıklı kısımda, eski gelenekte ailenin önemi, ailede çocuğu terbiye etme, yine ailede çocuğa kazandırılan ağaç ve hayvan sevgisi, misafir ağırlama, kahve ve çubuk ikramı ve son olarak ailede yaşlı insanlara verilen değer, üzerinde durduk. Bu kısımda eski dönemlerde aile kurumuna çok değer verildiğini, doğruluk, iyilik, yardımlaşma gibi pek çok vasfın ailede çocuğa kazandırıldığını, çocuğa verilen terbiyenin sözle değil bizzat uygulayarak gösterme yoluyla olduğunu böylelikle ailelerde haramla helali bilen, işine hile karıştırmayan, sevgi ve saygıyı iyi öğrenmiş bireylerin yetiştiğini ve ailenin toplumu ayakta tutan bir kale olduğunu bu kalenin yıkılması durumunda toplumda pek çok sorun yaşanacağını tespit etmiş olduk. Yine eski dönemde ağaçlara ve hayvanlara karşı büyük bir sevgi duyulduğunu, örnekleriyle birlikte ortaya koyduk. Eski Türk toplumunda misafire verilen değer ve misafire bir tören havası içerisinde sunulan kahve ikramını da bu kısımda ele aldık. Son olarak, ailede yaşlılara değer verildiğini, geçmişte yaşlılara evin uğuru ve bereketi gözüyle bakıldığını ancak Batı’da tam tersi bir durum söz konusu olduğunu görmüş olduk. Bu

bölümün sonuç kısmında ailenin önemli bir kurum olduğunu belirttik ve bu kurumun daima güçlü tutulması gerektiği vurgusunu yaptık. Aile kurumu çökmüş bir devlette zararlı alışkanlıkların, şiddetin ve boşanmaların artacağı, milli ve manevi değerlerden uzaklaşmış bir neslin yetişeceği uyarısında bulunduk.

“Eğitim gelenekleri” başlıklı bölümde Ayverdi’nin yaşadığı dönemde mevcut olan eğitim kurumlarını tespit ettik. O dönemde eğitimin medreseler, cer hocaları, mahalle ve Enderun mektepleri vasıtasıyla verildiğini ayrıca hayatın hemen hemen her köşesinin akademi vazifesi gördüğünü böylelikle çoğu bilginin şifahi olarak öğrenildiğini belirlemiş olduk. Yine bu bölümde, günümüzde eğitim anlayışında Batı eksenli değişimlerin yol açtığı birçok sorun yaşandığını vurgulayıp bu sorunların çözümünün milli ve değerlerimize uygun bir eğitim anlayışı ile aşılabileceği sonucuna vardık.

“Eğlence hayatı ile ilgili gelenekler” başlıklı bölümde, geçmiş dönemde insanların ne tür eğlenceler tertip ettiklerini ve nerelerde eğlendiklerini tespit ettik. Bu bölümde, Hacivat Karagöz gibi seyirlik oyunlara, düğünlere ve gece hayatı eğlencelerine yer verdik.

Böylelikle bayram, düğün, sünnet, ramazan gibi günlerde insanların Hacivat Karagöz gibi seyirlik oyunlarla eğlendiklerini, günlerce süren düğünler yapıldığını ve bu düğünlerin birçok geleneği barındırdığını özellikle saray düğünlerinin oldukça ihtişamlı olduğunu, gece hayatının akşam ezanıyla başladığını insanların meyhanelerde gece belli saate kadar eğlendiklerini ve meyhanelerin pek çok ritüeli olduğunu görmüş olduk.

“Mimari ile ilgili gelenekler” başlıklı bölümde, eski dönem; evleri, konakları, çeşmeleri ve diğer mimari yapıları hakkında bilgi verdik. Ayrıca bu bölüme bahçe

mimarisini de ekledik. Günümüzden farklı olarak geçmişte evlerin genelde müstakil ve doğayla iç içe yapıldığını, mimari yapı oluştururken doğanın ve toplum yapısının da dikkate alındığını, mimaride günümüzde olduğu gibi Batı etkisinin değil de Osmanlı ve Selçuklu etkisinin olduğunu tespit ettik.

“Ulaşım gelenekleri” bölümünde geçmişte yaşamış insanların deniz ve kara ulaşım araçlarının neler olduğunu ve bu ulaşım araçlarının hangi amaçla kullanıldığını tespit ettik.

“Ticaret gelenekleri” başlıklı bölümde ahilik, esnaf loncaları, peştamal kuşanma ve usta çırak ilişkileri hakkında teferruatlı bilgiler verdik. O dönem esnaflarının kaliteli ürünler ürettiklerini, usta çırak ilişkisi ile yetiştiklerini, müşterilerini kandırmadıklarını, müşterilerini kandıranların esnaf loncaları tarafından işine son verildiğini tespit ettik.

“Ramazan ve bayram gelenekleri” başlıklı bölümde önce ramazanla ilgili geleneklere yer verdik. Ramazan öncesi ve ramazanın yaşandığı günlerde fener alayı düzenleme, iftar ve sahurlara gitme, mahya seyretme gibi pek çok geleneğin yaşatıldığını gördük. Bayramla ilgili olarak ise, bayram öncesi yapılan temizliklere, bayram sabahı yaşananlara ve çocukların bayram sevincine yer verdik. Ayrıca yardımlaşma, selamlaşma, dargınlığa son verme ve birlik içerisinde yaşama gibi pek çok geleneğin günümüzde ve gelecekte de yaşamasının hem insanımız hem de ülkemizin birliği adına önemli olduğu sonucuna vardık.

“Hoşgörü geleneği”ne yer verdiğimiz bölümde, hoşgörü geleneğinin Osmanlı Devleti’nde başarıyla uygulandığını, hatta Osmanlı Devleti’nin bu gelenek sayesinde asırlarca dünyaya hükmettiğini tespit ettik. Yine geçmişte yaşanmış pek çok hoşgörü örneğini yine bu kısımda okura tanıttık. Son olarak, hoşgörünün özellikle etnik farklılıkların fazla olduğu milletlerde birliği sağlama adına önemli bir gelenek olduğunu

belirttik.

“Misafir ağırlama gelenekleri” başlıklı son bölümde ise eski Türk toplumunda misafire verilen değer, misafir ağırlamada dikkat edilen hususlara, msafirlere tören havası içerisinde sunulan kahve, çubuk gibi ikramlar ve son olarak, sofrada adabına yer verdik.Çalışmamızın geleneklerden oluşan kısmını bu şekilde tamamlamış olduk.

Çalışmamızın sadece Ayverdi'nin eserlerinde geçen geleneklerle sınırlı oluşu, toplum hayatında yer alan birçok geleneğin çalışmamızda yer almayışı ve bazı gelenekler hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamamış olmamız çalışmamızın eksik yönleridir.

Sonuç olarak bu çalışmada yukarıda da belirttiğimiz üzere Ayverdi'nin eserlerinde geçen yirmi ayrı gelenek tespit ettik ve bu geleneklerin özellikleri toplum hayatına katkıları üzerinde durduk. Çalışma yapmaktaki amaçlarımızdan biri de bu geleneklerin neden önemli olduğu üzerinde durmak ve bu geleneklerin niçin günümüze ve geleceğe taşınması gerektiğini örneklerle ortaya koymak olduğu için çalışmamızda gelenekleri bu gözle de değerlendirdik

Bu çalışmayla kültür ve medeniyet tarihimizin derinliklerine Ayverdi'nin öncülüğünde inip günümüzde kaybettiğimiz birçok milli ve manevi değeri tespit ettik. Kaybettiğimiz değerlerin toplumda yol açtığı sorunlara değindik ve bu sorunların bazılarının geçmişte yaşanmış birçok geleneğin günümüze taşınması ile çözüleceği görüşünü ortaya koyduk. Ayrıca geçmişte yaşanmış geleneklerin günümüzdeki birçok sorununun çözümüne ışık tutacak mahiyette olduğunu gördük.

Kentleşme, kaynağı Batı'da olan modernleşme düşüncesi ve yanlış yönetimlerin gelenek ve göreneklerin günümüze taşınmamasının sebebi olduğunu belirledik. Buna karşılık Ayverdi'nin geleneklere çok önem verdiğini, gelenekleri geçmişten tecrübe

edilmiş malzeme olarak gördüğünü belirledik. Ayrıca gelenek ve göreneklerin dıştan gelecek her türlü yıkıcı tesire karşı zırh görevi üstlendiğini, milletlerin özünü korumada gelenek ve göreneklerin önemli olduğunu, geleneklerin tesir sahasının hukuk ve ahlak kurallarından üstün olduğunu, geleneklerin tesir sahası genişlediğinde hukuka düşen işlerin azalacağını yine Ayverdi'nin eserleri vasıtasıyla tespit etmiş olduk.

Son olarak, Ayverdi'nin eserlerinde gelenekleri sıkça işleminin nedenlerinden biri kaybetmememiz gerektiği halde elimizden çıkan maddi manevi kıymetlerle yeni nesli buluşturmaktır. Biz de bu çalışmayla hem bu amaca hizmet etmeye hem de geleneklere ilgili yeni bir bakış açısı oluşturmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

- Altun, Fahrettin (2002) Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, İstanbul, Yöneliş Yayınları
- Ayverdi, Sâmiha (2009) Paşa Hanım, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2007) Arkamızda Dönen Dolaplar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Kaybolan Anahtar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2009) Yolcu Nereye Gidiyorsun, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2009) Dünden Bugüne Ne Kalmıştır, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2007) İstanbul Geceleri, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2009) Ah Tuna Vah Tuna, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2005) Bağ Bozumu, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2005) Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Boğaziçi'nde Tarih, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2009) Ezelî Dostlar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Hâtıralarla Başbaşa, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Yeryüzünde Birkaç Adım, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2008) Hey Gidi Günler Hey, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2009) İbrâhim Efendi Konağı, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2006) Küplüce'deki Köşk, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2006) Millî Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı

- Ayverdi, Sâmiha (2007) Ne İdik Ne Olduk, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2004) Râtibe, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (1999) Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Ayverdi, Sâmiha (2010) Mesihpaşa İmamı, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı
- Atay, Tayfun (2004) Gelenekçilikle Karşı Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenek-çi”
Muhafazakarlığı, İstanbul, İletişim Yayınları
- Balikhane Nazırı, Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Haz. Ahmet Banoğlu,
Tercüman, 1001 Temel Eser No:11
- Cerit, Cevdet (1985) Modernleşme ve Bilinç, İstanbul, Pınar Yayınları
- Çıkla, Selçuk (2004) ”Romanlarda Yabancı Kişiler/Mürebbiyeler”, Kültür Değişmeleri
ve Servetifünun Romanı, Ankara, Akçağ Yayınları
- Dikici, Abdullah (2001) Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi, Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, Elazığ
- Enginün, İnci (2009) Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, İstanbul, Dergah Yayınları
- Karadeniz, Sıtkı (2007) Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi, Milel ve Nihal dergisi,
c. 4,sayı:2
- Mazak, Mehmet (2009) Gündelik Hayatından Renklerle Eski İstanbul, İstanbul
Kitabevi Yayınları
- Ortaylı, İlber (2009) İstanbul’dan Sayfalar, İstanbul
- Özipek, Bekir Berat (2011) Muhafazakârlık, İstanbul, Timaş Yayınları
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993) Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.1, İstanbul,
Meb Yayınları
- Poole, Ross (1993) Ahlak ve Modernlik, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı
Yayınları

TDK Sözlüğü, (1988) c.1,s.534, Ankara, Türk Tarih Kurumu basımevi

Wagner, Peter, (1996) Modernliğin Sosyolojisi, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul, Sarmal Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Adem PEKMEZCİ

Doğum Yeri ve Tarihi : Amasya - 1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi (2001-2005)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi (2009-2015)

Yabancı Dili : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi : Edebiyat Öğretmeni (2005- Devam Ediyor)

İletişim

E-Posta Adresi : byedebiyat005@hotmail.com